

Popély Árpád

**A Lévai járás etnikai arculata
a csehszlovák telepítési politika és a reszlovakizáció
tükrében**

**The Ethnic Aspect
of Léva District as Reflected by Czechoslovakian Settlement
Policy and Reslovakisation**

The author examines the influences of Czechoslovakian settlement policy between 1945 and 1948 – the results of which still can be felt today – on the ethnic composition of Léva (Levice) district. The proportion of the Hungarian inhabitants of nine settlements dropped under 20% between 1930 and 1991, which thus lost the right to the use of the mother tongue. Considering the proportions, 98.2pc of the Hungarian population could make use of this right in 1930, while only 84.5% in 1991. This proportion had further decreased by 2001.

Tanulmányunk a II. világháború után újjáalakult Csehszlovákia 1945–1948 közötti ún. telepítési és reszlovakizációs politikáját s annak a Lévai járás etnikai összetételének alakulására gyakorolt hatását vizsgálja. A lakosságcsere keretében Magyarországra telepített, a Csehországba deportált, a kényszerűségből elmenekült, ill. a reszlovakizált magyarok, valamint az ezzel párhuzamosan a magyarlakta településeken letelepülő szlovákok számának, ill. az ezek hatására bekövetkezett etnikai átrendeződés település-szintű feltáráásával arra szeretnénk választ kapni, hogy az 1910-ben a járás összlakosságának 73,5%-át, 1930-ban pedig még mindig 50,4%-át, tehát abszolút többségét kitevő magyarság részaránya miért süllyedt 1961-re 35,1%-ra, majd folyamatosan tovább csökkenve 2001-re 27,9%-ra.

Mivel a magyar többségű Dél-Szlovákia etnikai arculatának megváltoztatása mint szándék nem csupán a II. világháború után merült fel, hanem fontos szerepet kapott már az 1919. évi csehszlovák földreform megvalósítása során is (amikor a magyar nyelvterületen szláv (szlovák és cseh-morva) telepesfalvak egész láncolatát hozták létre), munkánkban kiemelten foglalkozunk a két világháború közötti ún. kolonizációval is.

Ezen túlmenően pedig, mivel mind a kolonizáció, mind pedig a későbbi kitelepítések és a reszlovakizáció során gyakran elhangzó érv volt az egyfajta „történelmi igazságtételre”, ill. a dél-szlovákiai lakosság elmúlt évszázadok folyamán bekövetkezett „elmagyarosítására”, valamint a „visszaszlovákosítását” meghiúsító I. Csehszlovák Köztársaság állítólagos túl liberális nemzetiségi politikájára való hivatkozás, szükségesnek tartjuk a járás etnikai arculatában a 20. századig bekövetkezett változások, ill. az azokat befolyásoló tényezők áttekintését.

Választásunk azért esett a Lévai járásra, mivel a Garam-mente Szlovákiának a lakosságcsere, az Ipoly-mente pedig a reszlovakizáció által leginkább érintett régiói közé tartozik, a telepítések révén leginkább itt sikerült megbontani a korábban meglehetősen homogén magyar etnikai terület egységét, s így a járás kitűnően alkalmas arra, hogy a példáján illusztráljuk a csehszlovák telepítési és reszlovakizációs politikát.

A járás kiválasztásában nem elhanyagolható szerepet játszott az is, hogy területe (1551 km²) 1960 óta nem változott, s határait nem módosította sem az 1968. évi részleges, sem az 1996. évi átfogó területi és közigazgatási reform.

A csehszlovák Nemzetgyűlés által 1960. április 9-én elfogadott 36/1960 sz. törvény¹ értelmében létrehozott járás magvát a korábbi Lévai és Zselizi járás alkotja, amelyekhez hozzácsatolták a megszüntetett Ipolysági járás túlnyomó részét, valamint az ugyancsak megszünt Aranyosmaróti, Verebélyi és Nagysurányi járás néhány községét.² A Lévai járás esetében is érvényesült az a gyakorlat, miszerint magyar többségű járásokat egyesítettek a nagyobb népességszámú, szlovák többségű járásokkal, a lehető legkisebbre csökkentve a járásokon belüli magyar lakosság számarányát. Az új járások központjai a nyelvhatárhoz közeli vegyes lakosságú, de szlovák többségű városokból kerültek ki, s a magyar többségüket megőrző kisebb városok általában a járások perifériájára szorultak.³

A régebbi adatoknak a jelenlegi járás területére való összesítését ugyanakkor némileg megnehezítette, hogy területe 1918-ig, ill. 1938–1945 között a történelmi Bars, Hont és Esztergom vármegyékhez, Csehszlovákia 1918. évi megalakulását követően pedig a Lévai, Zselizi, Ipolysági, Párkányi, Verebélyi és Aranyosmaróti járáshoz tartozott.

A járás etnikai arculatának alakulása az elmúlt századokban

A magyar–szláv (szlovák) etnikai választóvonal már a honfoglalás idején is a járás területén haladt el. Kniezsa István szerint ez a Kisalföldön a magyar szállásterület északi határa a Pozsony–Nagyszombat–Galgóc–Nyitra–Verebély majd a Garam-menti Ó(Bars) vonaláig húzódtott, a Garam völgyében pedig felnyúlt Garamszentbenedekig. Amíg az említett térségben a magyar és a szláv lakosságú területek – néhány szigettől eltekintve – élesen elkülönültek egymástól, az Ipoly völgye, megközelítőleg a mai Ipolyságtól keletre már vegyes lakosságú volt.⁴

A térség 11. században kialakult etnikai arculata a mohácsi vészig már nem változott számottevően, csupán az Ipoly-mentén figyelhető meg a magyar etnikum bizonyos térnyerése. A 15–16. század fordulójára stabilizálódott magyar etnikai terület északi határát a következő települések alkották: Mohi – Kiskoszmály – Garamtolmács – Óbars – Garamkelecsény – Léva – Kiskereskény – Hontvarsány – Hontkiskér – Csánk – Bori – Dalmad – Egeg – Palást.⁵ Az így kijelölt nyelvhatár természetesen nem jelentett merev etnikai választóvonalat, hiszen ettől északra, különösen az Ipoly mentén jelentős számú magyar, délre pedig szláv kisebbség élt, úgyhogy a járás akkor még Hont vármegyéhez tartozó keleti részén a két népesség „teljes keveredéséről” beszélhetünk.⁶

A járás, csakúgy mint az egész mai Szlovákia etnikai arculatát gyökeresen átalakította a 150 éves török hódoltság, ill. a 17. század végén és 18. század elején kibontakozó észak–déli irányú, a folytonos háborúk során kipusztult országrészek benépesítését célzó migrációs folyamat. A Kisalföldre az 1663-ban kiújuló harcok, köztük Érsekújvár török elfoglalása mérte a legnagyobb csapást, ami a magyar lakosság tömeges elhurcolását, elpusztulását vagy elmenekülését, s így egész falvak, régiók elnéptelenedését eredményez-

¹ Sbirka zákonu Republiky československé, ročník 1960, částka 15., 98–100. s.

² Sčítanie ľudu, domov a bytov k 1. decembru 1970 v okrese Levice 1973. 7. s.

³ Vö.: Kocsis K. 1995.

⁴ Kniezsa I. 1938. 376–379. s.

⁵ Kocsis K. 2000. Egegtől északra magyar lakosságú volt még a Korponai járáshoz tartozó Egyházmarót, Szúd, Ősöd és Gyügy; Egeg és Palást között pedig ezzel szemben szláv (szlovák) lakosságú Felsőszemeréd, Szalatnya, Kistompa, Horváti és Felsőtúr

⁶ Bakács I. 1971. 33. s.

te. A pusztítást a Bécs 1683. évi sikertelen török ostroma után meginduló, s 1699-ig tartó felszabadító háború, a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) és a 18. század elején pusztító járványok sorozata tetőzte be.

A török hódoltság felszámolása után már a 17. század végén, de méginkább a 18. század folyamán Magyarország túlnépesedett hegyvidéki peremterületeiről egy általános dél felé vándorlás kezdődött a nagyrészt elpusztult központi és déli országrészek felé. Ez a népességmozgás a mai Szlovákia területén a magyarok és szlovákok tömeges dél felé vándorlását eredményezte, amelynek során az elpusztult vagy az Alföldre vándorolt magyarok után üresen maradt magyar falvakba az északi hegyvidéki területekről szlovákok települtek. A szlovákság azonban nemcsak a lakatlan falvakat népesítette be, hanem sok esetben magába olvasztotta a helyben talált magyar lakosságot is.⁷

Ez a hosszantartó, másfél évszázados migrációs folyamat, amelynek hatására nemcsak a középkori magyar–szlovák nyelvhatár módosult csaknem mindenütt a magyarság rovására, s toldott erőteljesen dél felé, hanem a magyar nyelvterületen belül is számos szlovák (a mai Szlovákia keleti térségeiben ruszin) nyelvsziget jött létre, gyökeresen átalakította, s a 20. század közepéig meghatározta a mai Szlovákia etnikai arculatát.

A 18. század második felének etnikai viszonyait, a szlovákság bevándorlása és letelepedése utáni állapotokat szemléltető, gyakran idézett klasszikus forrás a Mária Terézia utasítására 1772–1773-ban összeállított, s többek között az egyes településeken legáltalánosabban használt nyelvet, nyelveket feltüntető helységnévlexikon,⁸ amely számszerű adatokat nem tartalmaz ugyan, mégis kiválóan alkalmas a települések etnikai hovatartozásának megállapítására. A lexikon alapján megállapítható, hogy a nyelvhatár leginkább Nyitra és Kassa térségében toldott délebbre, ill. e két térségben bontották meg az egykor összefüggő magyar nyelvterületet az abba beékelődő szlovák nyelvszigetek és nyúlványok.

A mai Lévai járás területén a nyelvhatár délebbre toldódása Garamtolmács, Kiskoszmály, Óbars, Garamkelecsény, Kiskereskény, Csánk, Szántó és Dalmad, tehát nyolc, a 15. század végén még magyar község elszlovákosodását eredményezte, a magyar nyelvterület északi határát ezek után Mohi, Újbars, Marosfalva, Kiskálna, Felsőszecse, Léva, Hontvarsány, Hontkiskér, Hontfüzesgyarmat, Hévmagyarád, Egeg (a Korponai járásban: Gyügy, Mere, Felsőterény) és Palást községek alkották.

A járás nyugati peremén, ill. középső részein ezzel párhuzamosan számos, a nagysurányi nagy szlovák nyelvszigetet, majd etnikai félszigetet⁹ kelet felől előbb csak övező, idővel azonban azzal gyakran összeolvadó szlovák nyelvsziget jött létre. A nagysurányi nyelvszigethez már ekkor szervesen kapcsolódott Lüle; a Verebély és Léva közötti térségben nyelvszigetet alkotott Alsógyöröd, Felsőgyöröd és Kisgyékényes; tőlük kissé délebbre Alsópél, Nagyendréd, Kisendréd, Derezlény és Alsóvárad; Lévától délre Zsemlér; Zseliztől nyugatra a nagysurányi nyelvszigettől ekkor még elkülönülő koltai nyelvszigethez tartozott Felsővezekény, Csete és Málás; Zseliztől délnyugatra önálló nyelvszigetet képezett Kural és Nyír, a járás keleti részén pedig Kispeszék, ill. Horváti; a magyar nyelvterületbe beékelődő szlovák nyelvszigetek száma tehát 17 volt. A lexikon ezenkívül 2 község, Léva és Nagysáró esetében említi a magyar mellett szlovák lakosságot, ill. nyelvet is. Ezzel szemben az új nyelvhatár szlovák oldalán a lexikon szerint csupán két település őrizte meg magyar jellegét, vagyis alkotott magyar szigetet. Ezek: Bori és Horhi.

⁷ Kniezsa I. 1941. 29–32. s.

⁸ Lexicon locorum 1920.

⁹ A nagysurányi szlovák etnikai félsziget kialakulására: Jócsik L. 1943. 26–31. s.

A Lévai járás etnikai viszonyai a 18. század végén már nem változtak számottevően, ami arra enged következtetni, hogy a szlovákság déli irányú migrációja, a szlovák–magyar nyelvhatár dél felé tolódása a század végére, ha nem is szűnt meg végérvényesen, de lefékeződött.

Korabinszky János Mátyás és Vályi András helységnévtárai szerint a járásban bekövetkezett legjelentősebb változás a nyelvhatáron fekvő Szántó nemzetiségváltása, ill. a magyar etnikai területen belül két további szlovák nyelvsziget (Szász és Deménd) létrejötte volt.¹⁰

A járás etnikai megoszlásának községsoros vizsgálatára a 19. század végétől állnak rendelkezésünkre az első pontos és hivatalos források. Az 1867-ben megalakult Magyar Statisztikai Hivatal ugyanis 1880 óta a tízéves rendszerességgel megtartott népszámlálásokon – az 1872. évi szentpétervári nemzetközi statisztikai kongresszus határozatának megfelelően – rákérdezett a lakosság anyanyelvére is.¹¹

Állandó vita tárgyát képezi, hogy a magyar vagy a szlovák etnikum térnyerése volt-e nagyobb mértékű a 19. század folyamán, s melyik nép javára módosult a nyelvhatár. Az 1773-as lexikon és a századforduló népszámlálási adatainak összevetése azt bizonyítja, hogy a szlovák etnikai térnyerés lassulása ellenére az 1773-at követő másfél évszázad során a szlovák–magyar nyelvhatár továbbra is a szlovákság javára módosult. A Petrov orosz demográfus számításai szerint a szlovák–magyar nyelvhatár községei közül 1773 és 1900 között összességében 73 változtatta meg a nemzetiségét: 49 a szlovákság s csupán 24 a magyarság javára.¹² Mindezek az adatok azt bizonyítják, hogy a 17. század végén megindult, s a 18. század végéig erőteljes szlovák térnyerés kisebb mértékben bár, de tovább tartott egészen a 19. század második feléig.

A szlovákság térnyerése elsősorban Nyitra környékén, valamint a Kassa, Töketerebes és Sátorlajújhely közötti térségben volt erőteljes. Az általunk vizsgált Lévai járást az 1773-as lexikon és az 1880. évi népszámlálás anyanyelvi adatainak összevetése szerint a nyelvhatár stabilizálódása s a 18. században keletkezett szlovák nyelvszigeteknek a többségi környezetbe való beolvadása, s általában az etnikai területek homogenizálódása jellemezte. 1773 és 1880 között a magyar nyelvterületen belül magyarrá vált, ill. visszamagyarosodott 12 község: Lüle, Nagyendréd, Kisendréd, Derezlény, Alsóvár, Zsemlér, Málás, Nyír, Kural,¹³ Kispeszek és Horvátí, a nyelvhatáron pedig Kiskoszmály, ugyanakkor szlovákká vált a nyelvszigetet képező magyar Horhi.¹⁴

Az 1880-as és az 1910-es népszámlálás idejéből rendelkezésünkre állnak a mai járás területére utólag átszámított járási szintű anyanyelvi adatok is, amelyek összevetése azt mutatja, hogy a Lévai járás sem mutatott kivételt a magyarság térhódítását eredményező s a mai Szlovákia, valamint a történelmi Magyarország egész területén érvényesülő asszimilációs folyamat felerősödése alól.

Amíg a járás összlakossága 1880 és 1910 között 83 321-ről 100 987-re, azaz 21,2%-kal gyarapodott, a magyarok száma 55 185-ről 74 184-re, tehát 34,2%-kal nőtt, az összlakosságban belüli részaránya pedig 66,2%-ról 73,5%-ra emelkedett. A szlovákok száma

¹⁰ Vö.: Korabinszky J. M. 1786., Vályi A. 1796–1799.

¹¹ A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal munkássága (1871–1911) 1911. 455–465. s.

¹² Petrov, A. 1928. 62* s.

¹³ Révay I. szerint Kural 1880-ban tévesen szerepel a magyar többségű községek között (Révay I. 1941. 19. s.)

¹⁴ Az 1880-as népszámlálás anyanyelvi adatait közli: A Magyar Korona Országaiiban 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve 1882. II. kötet.

ugyanakkor 23 828-ról 25 163-ra, vagyis 5,6%-kal nőtt, az összlakosságon belüli számarányuk azonban 28,6%-ról 24,9%-ra esett vissza.¹⁵

A Lévai járás etnikai összetétele 1880 és 2001 között

év	össz- lak.	magyar	%	szlovák	%	cseh	%	roma	%	egyéb	%
1880	83 321	55 185	66,2	23 828	28,6	–		–		4308	5,2
1910	100 987	74 184	73,5	25 163	24,9	–		–		1640	1,6
1930	110 499	55 725	50,4	49 188	44,5	–		1333	1,2	4253	3,8
1961	121 032	42 502	35,1	77 664	64,2	527	0,5	–		339	0,3
1970	120 251	42 934	35,7	76 262	63,5	639	0,5	–		416	0,3
1980	122 240	40 499	33,1	80 443	65,9	804	0,7	–		489	0,4
1991	120 703	38 169	31,6	80 335	66,5	968	0,8	972	0,8	259	0,2
2001	120 021	33 524	27,9	82 993	69,1	905	0,7	1242	1,0	1357	1,1

Megjegyzés: 1930-ban a szlovák kategória magában foglalja a cseheket, az egyéb pedig a zsidókat is.

Kétségtelen tény, hogy ez a nagyarányú népesedési arányeltolódás jelentős mértékben az asszimiláció eredménye volt. Ezt az asszimilációt a dualizmus kori magyar kormányok természetes sikerként könyvelték el, ösztönözték és pártfogolták, ennek azonban korántsem volt akkora szerepe a folyamat előrehaladtában, mint az éppen a 19. század második felében kibontakozó ipari fejlődésnek, s az ezzel párhuzamosan zajló városiasodásnak, a városi polgárság, ezen belül a zsidóság és a városokba betelepülő ipari munkásság nemzetiségváltásának.¹⁶

A polgárosodásból és iparosodásból adódó asszimiláció a Lévai járás esetében csupán Léva városát jellemezhetette, amelynek összlakossága az 1880 és 1910 közötti 30 év alatt 49%-kal gyarapodott, magyar lakosságának számaránya pedig ugyanezen idő alatt – részben a bevándorlás, részben pedig a magát korábban német anyanyelvűnek valló, s a város összlakosságának 13-14%-át kitevő zsidóság nemzetiségváltása következtében – 78,7%-ról 90,5%-ra emelkedett.

A magyar elem térhódítása a járás területén egy másik, régióként eltérő mértékű asszimilációs tényezőre, a 18. században létrejött szlovák nyelvszigetek kétnyelvű, kettős kultúrájú, s szilárd nemzeti öntudattal nem rendelkező lakosságának elmagyarosodására vezethető vissza.

1880 és 1910 között a már korábban visszamagyarosodott 13 község után további négy, 18. századi szlovák telepítésű község, a nyelvszigetet alkotó Alsópél és Fakóvezekény, a nyelvhatáron fekvő Szántó és Csánk, valamint az 1773 után elszlovákosodott Horhi vált ismét magyarrá, ugyanakkor elveszítette magyar többségét az 1773-ban még magyar Ény, valamint a lexikon által is szlovák nyelvűként említett Kural és Lüle.¹⁷

¹⁵ Mazúr, E. 1974. 442–443. s.

¹⁶ Vö.: Hanák P. 1974.; Szarka L. 1993.

¹⁷ Az 1910. évi népszámlálás anyanyelvi adatait közli: A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. 1912.

Az 1880 és 1910 közötti időszakban az etnikai többség megszerzésének és elvesztésének mérlege tehát kis mértékben a magyarság számára volt kedvezőbb: öt község vált szlovákból magyar, három pedig magyarból szlovák többségűvé.

A magyar etnikai terület homogenizálódása azonban nemcsak a szlovák többségű községek magyarrá válásában, hanem egyes, már 1880-ban is magyar, de akkor még jelentős számú szlovák lakossággal rendelkező községek vegyes jellegének megszűntében, ill. a szlovákok számarányának csökkenésében is megmutatkozott, pl. Málás, Nyír, Zsemlér, Hontvarsány, Hévmagyarád, Százd, Felsőszemeréd, Farnad esetében.

Ezzel párhuzamosan – kisebb mértékben bár – de a szlovákok számarányának emelkedése is megfigyelhető pl. Hontkiskéren, Újbarsban, Barsendrédén, Töhölben.

Az 1773-ban kialakult magyar–szlovák nyelvhatár így a járás területén 1910-re csupán jelentéktelen mértékben, két helyen módosult: Kiskoszmály (tévesen),¹⁸ Csánk és Szántó esetében, a magyar nyelvterület északi határát tehát 1910-ben a következő községek jelölték: Mohi, Kiskoszmály, Újbars, Marosfalva, Kiskálna, Felsőszecse, Léva, Hontvarsány, Hontkiskér, Csánk, Bori, Szántó, Hévmagyarád, Egeg (a Korponai járásban: Gyügy, Mere) és Palást.

Bori „csatlakozásával” a magyar nyelvterülethez a járás 84 magyar községe közül tehát 83 a nyelvhatár magyar oldalán, egy (Horhi) pedig a szlovákon feküdt. A 37 szlovák községből 30 a nyelvhatártól északra, hét pedig attól délre terült el, amelyek közül Lüle a nagysurányi szlovák nyelvsziget részét képezte, Alsógyőröd, Felsőgyőröd, Kisgyékényes és Ény, valamint Cseke és Kural pedig nyelvszigetet alkotott.

Ezekben a bizonytalan etnikai hovatartozású községekben az egymást követő népszámlálások gyakran egymásnak merőben ellentmondó eredményeket hoztak, amit magyar kutatók¹⁹ általában a kettős identitás természetes velejárójának, a szlovákok ugyanakkor az erőszakos magyarosítás eredményének tekintenek, s ezekkel az adatokkal vélik igazolni a magyar népszámlálások anyanyelvi statisztikáinak „megbízhatatlanságát”.²⁰

Az ún. statisztikai magyarosítás elméletét kidolgozó, később pedig a reszlovakizáció demográfiai indoklását is elkészítő Ján Svetoň szlovák statisztikus a magyarosítás eszközének tartotta már magát azt aényt is, hogy a magyar népszámlálások a lakosság anyanyelvére, nem pedig nemzetiségére kérdeztek rá, mivel ez szerinte lehetőséget nyújtott arra, hogy magyar anyanyelvüként jegyezzék be a magyar iskolába járó, s ott a magyar nyelvet elsajátító nem magyar szülőktől származó gyermekeket.²¹

Bár Svetoň és a többi szlovák szakember véleményét később maguk a csehszlovák népszámlálások cáfolták, amelyek esetében szintén gyakran előfordult, hogy ugyanazt a települést egyszer szlováknak, másszor magyarnak mutatták, az 1970-es és 1991-es népszámlálások pedig, amelyek során rákérdeztek a lakosság nemzetiségére és anyanyelvére is, kétségtelenül bebizonyították, hogy az anyanyelvi statisztika mindenkor kedvezőbb képet ad a kisebbségek számáról, mint a nemzetiségi bevallás,²² a szlovák szakirodalom a mai napig megkérdőjelezi a magyar népszámlálások (különösen az 1910. évi) anyanyelvi adatainak hitelességét.²³

¹⁸ Az 1773. évi lexikon általa tévesnek ítélt adatait néhány esetben korrigáló Petrov szerint a lexikon Kiskoszmályt tévesen sorolta a szlovák nyelvű községek közé (Petrov, A. 1928. 306. s.)

¹⁹ Pl. Kniezsa I. 1941. 59–60. s., Kovács A. 1938.

²⁰ Pl. Varsik, B. 1940. 6–7. s., Mésároš, J. 1996. 132. s.

²¹ Svetoň, J. 1942. 10–11. s.

²² Vö.: Gyönyör J. 1977., Gyurgyik L. 1994. 27–29. s.

²³ Mazúr, E. 1974. 441. s., Očovský, Š. 1992. 83. s., Žudel, J. 1994. 410–412. s.,

A Lévai járás a két világháború közötti időszakban

Csehszlovákia megalakulásával (1918. október 28), ill. a trianoni döntéssel (1920. június 4) vette kezdetét az a korszak, amely a török háborúkat követő 18. századi szlovák migráció óta nem tapasztalt módon alakította át a Lévai járás etnikai szerkezetét. Ekkor játszódtak le ugyanis azok a folyamatok – a két világháború közötti időszakban a kolonizáció, a II. világháború után a lakosságcsere, a csehországi deportálások és a reszlovakizáció –, amelyek az addig meglehetősen homogén s kétszáz éve gyakorlatilag változatlan magyar nyelvterület etnikai fellazítását eredményezték.

Csehszlovákia Magyarországgal szembeni túlméretezett területi követeléseinek megalapozása céljából a csehszlovák békeküldöttség már az 1919. évi párizsi békekonferencián megkérdőjelezte a magyar anyanyelvi statisztika hitelességét. A csehszlovák delegáció által a békekonferencián átnyújtott 11 memorandum közül kettő, a Csehszlovákia területi igényeit tárgyaló 2., ill. a Szlovákiával kapcsolatos kérdéseket érintő 5. memorandum is a népszámlálási statisztika – eddig egyébként soha be nem bizonyított – utólagos tudatos hamisításával vádolta meg Magyarországot, amit a nyelvhatár menti kétnyelvű települések és a magyar falvakkal körülvett szlovák nyelvterületek etnikai összetételében bekövetkezett változásokkal próbált igazolni.²⁴

Hasonló szellemben szólalt fel 1919. február 5-én a párizsi békekonferencián a csehszlovák területi követeléseket indokló Edvard Beneš külügyminiszter is, aki – a Csehszlovákiához kerülő magyarok számát csökkentve, a Magyarországon maradó szlovákokét pedig növelve – a Csehszlovákia által igényelt területen csupán 650 000 magyar elismerésére volt hajlandó, miközben szerinte továbbra is 450 000 „csehszlovák” maradna Magyarország határain belül.²⁵

A magyar népszámlálási statisztikák „megbízhatatlanságát” az 1921-es, majd az 1930-as csehszlovák népszámlálás volt hivatva igazolni. A csehszlovák népszámlálások jelentőségét növelte az a tény is, hogy a csehszlovák Nemzetgyűlés által 1920. február 29-én elfogadott 122/1920 sz. alkotmánytörvény, az ún. nyelvtörvény a kisebbségek számára csak azokban a bírósági járásokban, ill. községekben biztosította nyelvük hivatalos használatának a jogát, ahol a csehszlovák állampolgársággal rendelkező kisebbségi lakosság aránya elérte az összlakosság 20%-át,²⁶ tehát a kisebbségek nyelvhasználati joga járási és helyi szinten is a népszámláláskor megállapított számarányuktól vált függővé.

Az 1921-es népszámlálás 637 183 rendezett csehszlovák állampolgárságú magyar nemzetiségű személyt talált Szlovákiában, az 1930. évi pedig – Szlovákia időközben némileg módosított területén – már csupán 571 988-at, miközben az összlakosságon belüli számaránya az 1910. évi 30,3%-ról 21,5%-ra, majd 17,2%-ra süllyedt. Miközben 1910 és 1921 között a magyarokénál kisebb mértékben, de a többi nemzetiség létszáma és számaránya is csökkent, 1930-ra számban már csupán a magyarság fogyott tovább.²⁷ A szlovákiai magyarság embervesztesége 1910 és 1930 között összességében meghaladta a 300 000 főt, azaz 1910. évi összlétszámának egyharmadát.

²⁴ A csehszlovák beadványokat közli: Raschhoffer, H. 1937.

²⁵ Czakó I. 1930. 307. s.

²⁶ Sbirka zákonu a nařizení státu československého, Ročník 1920, částka XXVI., 268–269. s.

²⁷ Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. Díl I. 1924. 83. s.; Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. 1934. 47. s.

Valamelyest kisebb arányú fogyást könyvelhetett el a magyarság a Lévai járás területén. A mai járás területére utólag átszámolt adatok szerint annak összlakossága 1910 és 1930 között 100 987-ről 110 499-re, azaz 9,4%-kal gyarapodott, a magyar lakosság száma húsz év alatt ezzel szemben 74 184-től 55 725-re, vagyis 24,9%-kal, az összlakosságon belüli számaránya 73,5%-ról 50,4%-ra csökkent. A szlovákok száma ugyanezen idő alatt csaknem megduplázódott, 25 163-ról 49 188-ra, tehát 95,6%-kal nőtt, számarányuk pedig 24,9%-ról 44,5%-ra emelkedett.²⁸

A magyarság számának és arányának ily nagy méretű visszaeséséhez már magában a népszámlálások módszertanában bekövetkezett változások is hozzájárultak. Amíg ugyanis a magyar népszámlálások a lakosság anyanyelvét, a csehszlovákok az államalkotó nemzet számára kedvezőbb eredménnyel biztató nemzetiséget tudakolták. Hátrányosan érintette a magyarságot, s számos visszaélésre adott lehetőséget, hogy a népszámlálás részben számlálóivekkel, részben pedig összeirási ivekkel történt: amíg a cseh országárszékben alkalmazott számlálóiveket maguk a megszálláltak tölthették ki, addig a volt magyarországi területeken, tehát Szlovákiában és Kárpátalján használt összeirási ivék kitöltését azonban már a számlálóbiztosok végezték, akiket ráadásul feljogosítottak a nemzetiségi adatok felülvizsgálatára is.²⁹

Erősen, közel 100 ezer fővel csökkentette a magyarok számát a zsidó nemzetiség kategóriájának bevezetése. Amíg 1910-ben a későbbi Szlovákia területén 106 552 izraelita vallású vallotta magát magyar anyanyelvűnek, addig 1921-ben Szlovákiában már csak 21 584,³⁰ 1930-ban pedig 9728 izraelita vallású, de magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárt írtak össze.³¹

Az 1930-ban Szlovákiában magát zsidó nemzetiségűnek valló 65 385 rendezett csehszlovák állampolgársággal bíró személyből 21 67 élt a mai Lévai járás területén, ahol a zsidók nemzetiségváltása különösen Léva és Ipolyság magyarságának csökkenésében érezte hatását. Léván 1930-ban az 1448 izraelita vallású lakos közül 954, tehát 65,9%-uk, a város összlakosságának 7,8%-a, Ipolyságon pedig a 848 izraelita vallású közül 370 (43,6%-uk) az összlakosság 6,4%-a vallotta magát zsidó nemzetiségűnek.³² A magyarságnak az izraelita vallású lakosság nemzetiségváltásából fakadó számbeli csökkenése azonban ennél jóval nagyobb lehetett, mivel nagy részük „csehszlovák” nemzetiségűnek vallotta magát.

Hasonló módon – bár a zsidóságnál jóval kisebb mértékben – csökkentette a szlovákiai magyarok lélekszámát a magukat cigány nemzetiségűnek vallók számának közel négyeszeresére növekedése. Amíg 1921-ben csupán 7 967, addig 1930-ban 30 626 volt a rendezett csehszlovák állampolgársággal rendelkező cigány nemzetiségűek száma.³³ A mai Lévai járás területén összesen 1333 csehszlovák állampolgár vallotta magát cigány nemzetiségűnek; ez a járás összlakosságának 1,2% -a. Az 1333 cigány közül csupán 155, azaz

²⁸ Mazúr, E. 1974, 443. s. 447. s.

²⁹ A népszámlálások során elkövetett visszaélésekre: Popély Gy. 1991. 55–58., 93–102. s.; Gyönyör J. 1994. 33–34. s.

³⁰ Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. Díl I. 1924. 75*. s.

³¹ Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. 1934. 104–107. s.

³² Štatistický lexikon obcí v republice Československej III. Krajina Slovenská 1936.; vö.: Varga I. 1939. 79., 81. s.

³³ Gyönyör J. 1994. 52. s.

11,6%-uk élt a járás szlovák többségű településein, 1178, vagyis 88,4%-uk a magyar többségűekben, tehát a járás példája is igazolja, hogy a cigányság számának megsokszorozódása elsősorban a magyarság számának csökkenéséhez járult hozzá. A legnagyobb számú és arányú cigány lakosság két magyar községben, Nagysáróban (261 fő, az összlakosság 22,0%-a) és Nemesorosziban (220 fő, 24,2%) lakott.

További több mint 100 ezer fővel csökkentette a magyarság számát a csehszlovák államra való hűségeskü letételét megtagadó magyar közhivatalnokok, állami alkalmazottak önkéntes vagy kényszerű áttelepülése a trianoni Magyarország területére. A magyar Országos Menekültügyi Hivatal nyilvántartása szerint 1918 novembere és 1920. december 31-e között 101 782 magyar hagyta el a Csehszlovákiához került volt magyarországi területeket (Szlovákiát és Kárpátalját), s költözött át Magyarországra.³⁴ A magyarság kivándorlása a húszas években tovább folytatódott: 1922 és 1930 között további 15 287 magyar költözött el Csehszlovákiából,³⁵ községsoros kimutatás hiányában azonban a mai Lévai járás területére összesített adatokkal nem rendelkezhetünk.

Mivel a csehszlovák hatóságok különféle ürügyekkel tagadták meg a felvidéki magyarság ezreitől a csehszlovák állampolgárság megadását, tovább módosította az etnikai arányokat, s gyakorlatilag minden településen a magyarság számának és arányának csökkenését eredményezte a rendezetlen állampolgárságú személyeknek a „külföldiek” kategóriájába sorolása. Amíg az 1921. évi népszámlálás Szlovákiában 13 414 rendezetlen állampolgárságú magyart sorolt a „külföldiek” kategóriájába,³⁶ addig 1930-ra, annak ellenére, hogy a hatóságok az 1926. július 1-jén elfogadott 152/1926 sz. törvény, az ún. Lex Dérer-Szent-Ivány alapján megkezdték a rendezetlen állampolgársági ügyek rendezését, a rendezetlen állampolgárságú, s így a „külföldi” szlovákiai magyarok száma 20 349-re emelkedett.³⁷ A Szlovákiában 1930-ban összeírt 75 604 „külföldi” közé a mai Lévai járás községeiben összesen 1 575-öt (a járás összlakosságának 1,4%-a) soroltak be, a közülük magukat magyar nemzetiségűnek vallókról azonban nem állnak rendelkezésünkre adatok.

Becslések szerint több mint 100 ezer fővel csökkentette a szlovákiai magyarok számát azoknak a bizonytalan identitású, kétnyelvű, kettős kötődésű személyeknek a nemzetiségváltása, akik 1910-ben még magyar anyanyelvűnek vallották magukat, a megváltozott politikai helyzet hatására azonban később már szlováknak jelentkeztek.³⁸ Különösen gyors volt a magyarság visszaszorulása a szlovák nyelvterület egykor erősen magyarosodó városaiban, amelyeknek a magyar lakossága gyakran pár százalékos kisebbségbe szorult vissza, de erősen vegyes lakosságúvá, sőt gyakran szlovák többségűvé váltak a magyar nyelvterület vagy a nyelvhatár egykor szintiszta magyar városai, köztük Léva és Ipolyság is, amelyek nem utolsósorban a zsidó nemzetiségi kategória bevezetése,³⁹ ill. az izraelita vallású lakosság nemzetiségváltása következtében vegyes lakosságúvá váltak, sőt Léván 1930-ra a magyar lakosság többségét is elveszítette, számaránya pedig 1910 és 1930 között 90,5%-ról 39,6%-ra süllyedt.

³⁴ Petrichevich Horváth E. 1924. 37. s.

³⁵ Statistická příručka republiky Československé IV. 1932. 42. s.

³⁶ Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. Díl I. 1924. 67*. s.

³⁷ Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. 1934. 69. s.

³⁸ Dávid Z. 1974. 5. s., Popély Gy. 1991. 62. s.

³⁹ Léván 1930-ban az izraelita vallásúak 65,9%-a, Ipolyságon 43,6%-a vallotta magát zsidó nemzetiségűnek.

A Lévai járásban is elsősorban a 18. századi szlovák telepítésű vagy nyelvhatár menti kétnyelvű községekben figyelhető meg a magukat 1910-ben még magyarnak vallók nemzetiségváltása. 1921-ig hat (Alsópél, Fakóvezekény, Csánk, Hévmagyarád, Horhi, Szántó), 1930-ig pedig további négy községben (Léva, Hontvarsány, Zsemlér, Felsőfegyvernek), összesen tehát 10 községben szorult kisebbségbe az ott 1910-ben még többséget alkotó magyarság, sőt 1930-ra közülük öt esetben (Alsópél, Fakóvezekény, Csánk, Horhi, Szántó) számaránya 20% alá süllyedt, tehát nyelvhasználati jogát is elveszítette.

Ennél is magasabb mértékű volt a magyarság visszaszorulása az 1910-ben még 20% feletti magyar lakossággal rendelkező, de szlovák többségű községekben (Garamkeszi, Berekalja, Derzsénye, Alsózsemer, Nagykereskény, Dalmad, Alsógyőröd, Lüle, Cseke, Ény), amelyek 1930-ra Ény kivételével etnikailag homogenizálódtak. Ényben ezzel szemben 1910 és 1921 között egy ezzel ellentétes folyamat játszódott le: a község lakossága 1921-ben többségében magyarnak vallotta magát (73,3%), s bár 1930-ra ismét szlovákká vált, a magyarság itt meg tudta őrizni nyelvhasználati jogát. A mai Lévai járás területén tehát 1910 és 1930 között a magyarság részaránya összesen 14 községben süllyedt 20% alá (a 20% fölötti magyar lakossággal bíró községek száma 94-ről 80-ra csökkent), miközben nyelvhasználati joggal 1930-ban 55 126 személy, a magyar lakosság 98,9%-a rendelkezhetett.

Az 1. csehszlovák földreform és a kolonizáció

Mivel az asszimiláció, ill. a disszimiláció elsősorban a vegyes etnikumú településeket és a szórványokat érintette, a csehszlovák hatóságok a zárt magyar etnikai terület fellazításában, feldarabolásában jelentős szerepet szántak az 1919-ben meghirdetett földreformnak,⁴⁰ ill. az annak keretében zajló – a II. világháború utáni, az akkor már az őshonos magyar lakosság elűzésével, lakosságcserével és deportálásokkal is párosuló, belső telepítés előzményének tekinthető – kolonizációnak.

A földreformmal a csehszlovák kormányzat kettős célt szolgált. A magyarlakta területen élő szlovákok és csehek gazdasági súlyának növelésével párhuzamosan egyrészt gazdaságilag igyekezett tönkretenni a magyarságot: földbirtokának kisajátításával a magyar birtokos réteget, a földek elosztása során pedig a magyar parasztságot, mivel földjuttatásban a magyarlakta területeken is elsősorban a szlovák, cseh és morva telepések részesültek.

Másrészt pedig a magyar etnikai területen létrehozott szláv kolóniáknak jutott az a szerep, hogy az addig meglehetősen homogén magyar településszerkezetet feldarabolják, az ottani szlovák szórványokat megerősítsék, a magyar–szlovák nyelvhatárt pedig délebbre szorítsák, s így végérvényesen megváltoztassák Dél-Szlovákia etnikai összetételét.

Noha a földreformmal kapcsolatos törvények meghozatalakor szigorúan ügyeltek arra, hogy azokból ne tűnjön ki a reform nacionalista jellege, s a földreformról rendelkező jogszabályok egyike sem tartalmazott nemzetiségi korlátozásokat, tehát, elvben a magyar lakosságot sem zárta ki az igényjogosultak köréből, cseh és szlovák politikusok mégis gyakran hangot adtak annak a nézetüknek, hogy itt lényegében egyfajta „történelmi igazságszolgáltatásról” van szó.

Maga Karel Vítkovský, a földreform lebonyolításával megbízott Állami Földhivatal első elnöke (1919–1926) jelentette ki 1923. november 15-én a csehszlovák Nemzetgyű-

⁴⁰ A földreformot a Nemzetgyűlés által 1919. április 16-án elfogadott 215/1919 sz. ún. lefoglalási törvény indította útjára, amely a köztársaság egész területén elrendelte a nagybirtokok kisajátítását (Sbirka zákonu a nařizení státu československého, Ročník 1919, částka XLIII., 289–290. s.)

lés Költségvetési Bizottsága előtt, hogy „én sem a magam, sem a hivatalom nevében nem állítottam, hogy a földreformot nem nemzeti alapon fogjuk végrehajtani, és hogy annak nem lenne nemzeti jellege”.⁴¹

Az Állami Földhivatal következő elnöke, Jan Voženilek (1926–1935) agrármérnök már egyik 1919-ben megjelent tanulmányában leszögezte, hogy a cseh népnek nyomós oka van e történelmi igazságtételre, s „teljes joggal kívánja, hogy a nemzet visszakapja a fehérhegyi csata utáni korszakban tőle erőszakkal elvett földet, hogy ezzel jóvátétesen a nemzetet az elnyomói által elkövetett évszázados sérelem”.⁴²

Hasonlóan fogalmazott a szlovák Milan Hodža, a Csehszlovák Agrárpárt alelnöke is, aki 1921-ben szintén a történelmi sérelmek jóvátétele céljából szorgalmazta a szlovákság déli irányú terjeszkedését: „Ha ez a történelmi sérelem a szlovákokat a hegyek közé szorította, akkor a szlovák népnek a földreform révén ismét vissza kell szereznie elvesztett településeit.”⁴³

A felvidéki magyar etnikai terület fokozatos elszlovákosításával a földreform szinte valamennyi közreműködője számolt. Ivan Daxner, a Szlovenszkói Telepítési Szövetkezet elnöke 1924-ben egy tudományos alapossággal megírt tanulmányban összegezte a magyarság gazdasági meggyengítésére, a telepesfalvak hálózatának kiépítésére s a magyar etnikai terület feldarabolására kidolgozott elképzeléseket.⁴⁴

Az addigi telepítési akciókkal elégedetlen Daxner szerint a magyarok közé telepített szláv lakosságot – a kolonizáció hatékonyabbá tétele érdekében – lehetőleg önálló telepesfalvakba kell tömöríteni, vagy ha ez nem lehetséges, ügyelni kell arra, hogy a már fennálló magyar községekbe telepített szláv kolonisták száma meghaladja az őshonos magyarságét. A telepesközségekben azonnal gondoskodni kell az iskola, a községháza, a tanító- és jegyzőlakás, a kisdedővő, a szegényház, a temető és a templom felépítéséről, miközben az „iskolának és a községházának a kolónia szellemi központját kell képezniük”.

A magyar területre telepített kolonisták nemzeti öntudatának megőrzése érdekében különösen fontosnak tartotta a templom és a kisdedővő megépítését, mivel templom hiányában a telepesek a környező magyar falvak templomaiba járnának, ami „hozzájárulna elmagyarosodásukhoz”. A szlovák kisdedővők létrehozásának azért lett volna nagy szerepe, mivel ezekbe Daxner szerint a magyar családok is beírathatnák gyermekeiket, s így „egy generáció alatt bármilyen erőszak nélkül el lehet majd szlovákosítani a magyar falut és megbízható bástyává változtatni államunk határait”.

A kolónia helyének kiválasztásánál ügyelni kell többek között arra is, hogy a telepesközség megfelelő nagyságú határral, kiváló termőtalajjal, bőséges és jó ivóvízkészlettel rendelkezzen, s ezáltal minél több életképes gazdaságot tudjon ellátni, közúton és vasúton egyaránt könnyen meg lehessen közelíteni, s ne okozzon gondot a piacok távolsága és megközelíthetősége sem.

Mivel az egyedülálló telepesfalvak életképtelenek lennének, s lakosságuk hamarosan beolvadna a környező magyarságba, összállami, nemzeti és nemzetgazdasági szempontból egyaránt elengedhetetlen, hogy a kolóniák ne ötletszerűen, hanem lehetőleg 5-6 fős csoportokban és egy időben jöjjenek létre, miáltal a szlovák elem a kolonizált területen ha nem is többséget, de számottevő kisebbséget fog alkotni. Természetesen arra is ügyelni kell, hogy a kolóniák gazdaságilag is önállóak legyenek, vagyis semmilyen módon ne

⁴¹ Polyánszky Z. 1939. 152. s.

⁴² Voženilek, J. 1919. 34. s.

⁴³ Venkov 1921. szeptember 13.

⁴⁴ Daxner, I. 1924.

függjenek a környező magyar falvaktól. Ezzel kapcsolatban Daxner megfogalmazta a telepesközségek önállósításának szükségességét is. Végül azt is hangsúlyozta, hogy a telepések kiválasztásánál ügyelni kell arra, hogy Szlovákia azonos régióiból származzanak, azonos vallásúak legyenek, s azonos szokásokkal és kultúrával rendelkezzenek.

A földreform és az azzal kapcsolatos kolonizáció Szlovákiában a várakozásokkal ellentétben meglehetősen lassúsággal haladt. Karel Viškovský az Állami Földhivatal közlönyében 1925 januárjában szintén elismerte, hogy a földreform lebonyolítása során a munka zömét eddig a cseh országrészekben végezték, de ígéretet tett rá, hogy a Földhivatal munkája ezentúl elsősorban Szlovákiára (és benne Kárpátaljára) fog irányulni, ahol a földreformot a következő két év során lehetőleg le is szeretnék bonyolítani.⁴⁵

Szlovákiában 1929 végéig a hivatalos kolonizáció keretében összesen 51 kolóniát létesítettek 1319 gazdasággal, az egyénileg juttatott földek területe 21 642 hektár, közös vagy községi tulajdonban 2848 hektár volt. Az ún. magánkolonizáció keretében 29 kolóniát hoztak létre 689 gazdasággal, az egyénileg juttatott földterület 9735 hektár, közös vagy községi tulajdonban 818 hektár volt.⁴⁶ Mivel az 1930-as évek elején kibontakozó gazdasági válság a földreform folytatását lehetetlenné tette, az 1930-as években már nagyon kevés új telepesközség jött létre, az 1929-re vonatkozó adatokat gyakorlatilag a kolonizáció végeredményének tekinthetjük.

A kolóniák felsorolásából kitűnik, hogy azokat elsősorban a magyar etnikai terület stratégiaileg legfontosabb pontjain, többek között vasútvonalak mentén helyezték el oly módon, hogy lehetőleg minél több részre darabolják a magyar nyelvterületeket. Egyes magyar városokat (pl. Galántát, Szencet, Somorját, Komáromot,⁴⁷ Losoncot, Rimaszombatot) telepesközségek valóságos gyűrűjével vettek körül, a szintiszta magyar Csallóközben pedig egymagában 22 kolóniát létesítettek.⁴⁸

A Garam-mente, ha nem is olyan mértékben, mint a Csallóköz vagy a Mátyusföld, de szintén Szlovákia sűrűn kolonizált régiói közé tartozott. A mai Lévai járás területén a hivatalos kolonizáció keretében öt, a magánkolonizáció keretében ugyancsak öt kolóniát alapítottak.

A hivatalos kolonizáció keretében alapított kolóniák

Kolónia neve	anya-községe	alapítás éve	terület (ha)	telepes-birtokok száma ¹	telepescsaládok száma ²			
					össz.	szl.	cseh	magy.
Agota	Nagypeszek	1926	305,7119	11	10	10	–	–
Bimbola	Kissalló	1929	528,2279	27	szervezés alatt			
Čata	Csata	1925	322,5257	18	18	–	18	–
Damašd	Garamdamašd	1927	139,0541	10	10	8	2	–
Jesenské	Barsbese	1921	241,4040	18	18	18	1	–

1. 1929. december 31-én

2. 1929. január 1-jén

⁴⁵ Pozemková reforma 1925. január, 3. s.

⁴⁶ Voženilek, J. 1932. 29*–34*. s.

⁴⁷ A Komárom környéki kolóniákra: Varga K. 1992.

⁴⁸ Jócsik L. 1943. 24. s.

Az ún. magán-, tehát nem állami kolóniák létesítésében élen járt a Slovenská liga nevű társadalmi, ám az állam által is bőkezűen támogatott szervezet, ill. annak elnöke, Ignác Gessay. A Slovenská liga hivatalosan bevallott célkitűzése az volt, hogy a Szlovákia magyarlakta területein élő szlovákok gyermekeit szlovák iskolák létesítésével és fenntartásával megóvja az elnemzetlenítés veszélyétől, a gyakorlatban ugyanakkor tevékeny szerepet vállalt Dél-Szlovákia minél hatékonyabb elszlovákosításában, ezen belül pedig részt vett a szlovák kolóniák létesítésében is.⁴⁹ A Lévai járásban Gessay nevéhez fűződik a kálnaborfői és alsózsemeri kolóniák alapítása.

A magánkolonizáció keretében alapított kolóniák

A kolónia neve	anyaközsége	telepeshirtokok száma ¹
Dolné Žemberovce	Alsózsemer	32
Kamenný Chotár	Kálnaborfő	14
Kulantov	Barsbese	17
Lontov	Lontó	6
Tekovská Nová Ves	Garamújfalu	9

1. 1929. december 31-én

Az összesen tíz kolónia közül négy (Čata, Damašd, Agota, Lontov) a magyar nyelvterületen belül annak fellazítását célozta; a nagysurányi szlovák etnikai félszigetet keletről övező magyar falvakban alapított három kolónia (Jesenské, Kulantov, Bimbola) a félsziget kibővítését, a Lévától kelet–északkeletre fekvő két magyar nyelvsziget (Bori és Horhi) közötti szlovák falvakban létesített három kolónia (Kamenný Chotár, Tekovská Nová Ves, Dolné Žemberovce) pedig a térség szlovák jellegének megerősítését szolgálta.

A kolóniakon 1929 végéig összesen 162 telepeshirtokot hoztak létre. Amíg kilenc kolóniában a telepeshirtokok száma a harmincas évek folyamán már nem változott, az 1929-ben még csupán szervezés alatt álló Bindolában az 1929. évi 27-ről 1931-ig 41-re emelkedett, miáltal a legkésőbb alapított kolónia a térség legnépesebb kolóniájává vált.⁵⁰

A telepescsaládok nemzetiségi hovatartozásáról csupán a hivatalos kolóniák esetében rendelkezünk kimutatással. Eszerint a hivatalos kolóniákban 1929. január 1-jéig elhelyezett 56 telepescsalád közül 35 volt szlovák, 21 pedig cseh nemzetiségű, magyar egy sem akadt közöttük. Amíg Jesenské és Damašd vegyes telepítésű, de túlnyomóan szlovák többségű volt, addig Agota lakosságát kizárólag szlovákok, Čatát pedig kizárólag csehek alkották.⁵¹

A telepítés eredményeként a korábban színtiszta magyar községekben, amelyekben nem csak az 1910. évi magyar, hanem még az 1921. évi csehszlovák népszámlálás szerint

⁴⁹ Vö.: Letz, R. 2000. 215. s.

⁵⁰ Slovenský národný archív, Bratislava (Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony; a továbbiakban: SNA), fond: Kolonizačný referát Štátneho pozemkového úradu v Bratislave (Állami Földhivatal Telepítési Osztálya; a továbbiakban: KR ŠPU), karton: 8. Seznam kolónií a kolonistu na Slovensku a Podkarpatské Rusi.

⁵¹ SNA, fond: KR ŠPU, kart. 8. Seznam kolónií. Stav ku 1.1.1929.

is csak elenyésző számban éltek szlovákok (68, ill. 182), az 1930. évi népszámlálás már számottevő szlovák lakosságot talált (1064 főt): Nagypeszeken a szlovákok aránya 1910 és 1930 között 0%-ról 9,0%-ra, Lontón 1,5%-ról 19,2%-ra, Csatán 0,5%-ról 10,5%-ra, Garammásdon 3,0%-ról 13,0%-ra, Kissallón 2,0%-ról 17,8%-ra, Barsbesén pedig 2,8%-ról 37,8%-ra emelkedett. Révay István a telepítések által érintett magyar községek között említi Felsőfegyvernekét is,⁵² amelyben a szlovákság számaránya 1,5%-ról 47,4%-ra nőtt.

Barsbesén a magyarság 1930. évi arányát némileg javította, hogy a község határában alapított két kolónia közül a 100%-ban szlovákok által lakott Jesenskét 1927-ben önálló községgé szervezték.⁵³

A kolóniák önállósítását – amint arra már utaltunk – a földreformban résztvevő szinte valamennyi szakember kívánatosnak tartotta, s a földreformot irányító szervek ezt folyamatosan kérték is az illetékes hatóságoktól. A Földművelésügyi Minisztérium szlovákiai kirendeltsége pl. a Pozsonyi Megyei Hivatalhoz intézett 1925. február 7-i levelében arra való hivatkozással sürgette önálló községgé alakításukat, hogy a kolóniák többségét magyar községek határában hozták létre, de azok „vezetősége távolsági, valamint nemzeti-ségi és politikai okokból a kolóniákról nem gondoskodik”, pedig „a kolóniáknak nagy gazdasági, szociális és politikai jelentőségük van, s ezért szükséges, hogy a közigazgatási hivatalok szintén hozzájáruljanak kiépítésükhöz”.⁵⁴

Csehszlovákia 1938–1939. évi felbomlásai a Lévai járásban azonban csupán Jesenské önállósítására került sor. Egy, az 1930-as évek közepén készült, s a hivatalos kolóniák önálló községgé szervezésének lehetőségét vizsgáló jelentés nem zárta ki ugyan Bimbola önálló községgé szervezését sem, esetében azonban további vizsgálatot javasolt, Čata esetében a kolónia Oroszkához csatolását indítványozta, ugyanakkor a „kolonista családok elégtelen száma” miatt nem javasolta Agota és Damašd önállósítását.⁵⁵

A Lévai járás községeinek száma 1910 és 1930 között Jesenské önállósodásával 122-re nőtt, a magyar többségűeké az 1910. évi 84-ről előbb 79-re (1921), majd 74-re (1930) csökkent, a szlovák többségűeké ezzel szemben 37-ről 42-re, majd 46-ra emelkedett, két korábban magyar községben (Léva és Felsőfegyvernek) 1930-ban egyik etnikum sem rendelkezett abszolút többséggel.

Szlovák statisztikusok az 1930-as népszámlálás eredményeit értékelve előszeretettel hangsúlyozzák az 1880. és 1930. évi népszámlálások közötti állítólagos hasonlóságot, ezzel véelve bizonyítani a 19–20. század fordulóján, különösen pedig az 1910. évi magyar népszámlálás során alkalmazott ún. statisztikai magyarosítást.⁵⁶

Az 1880. és az 1930. évi népszámlálások összehasonlítása ezzel szemben azt mutatja, hogy nemcsak az 1880 és 1910 között magyar többségűvé vált községek mindegyike (Alsópél, Fakóvezekény, Csánk, Horhi, Szántó) lett ismét szlovákká, hanem elveszítette magyar többségét további öt, 1880 és 1910 között mindvégig magyar település (Léva, Felsőfegyvernek, Zsemmlér, Hontvarsány, Hévmagyarád).

⁵² Révay I. 1938. 34. s.

⁵³ Štatistický lexikon obcí v republike Československej III. Krajina Slovenská 1936. 181. s.

⁵⁴ SNA, fond: KR ŠPÚ, kart. 9. Osamostatnění kolonií

⁵⁵ SNA, fond: KR ŠPÚ, kart. 9. Seznam kolonií na Slovensku se zřetelem k jejich osamostatnění.

⁵⁶ Vö.: Varsik, B. 1940. 18. s., 22. s.; Svetoň, J. 1942. 123. s.; Mazúr, E. 1974. 446–448. s.; Očovský Š. 1992. 84. s.

Ezenkívül az 1930-as csehszlovák népszámlálás jelentős számú szlovák kisebbséget mutatott ki több, a kolonizáció által sem érintett településen, amelyen sem az 1910-es, sem pedig az 1880-as magyar népszámlálás nem talált számottevő szlovák lakosságot. A legkirívóbb esetek a következők: Kiskoszmály (1880-ban 6,3%, 1930-ban 24,5% a szlovákok aránya), Újbars (8,5%–40,5%), Nagykálna (11,2%–27,6%), Garamlök (5,8%–20,6%), Hontkiskér (10,5%–44,6%) Töhöl (4,5%–29,7%), Barsendréd (9,7%–33,1%), Alsóvárad (1,6%–36,7%), Töre (7,1%–25,4%), Zseliz (4,7%–21,3%), Oroszka (0,3%–24,7%), Deménd (7,5%–38,5%), Egeg (10,9%–20,2%), Palást 6,0%–26,3%), Alsószemeréd (5,5%–22,6%), Szalatnya (6,1%–21,9%), Ipolyság (4,4%–34,0%), Felsőtúr (6,3–22,9%), Ipolyvisk (0,4%–34,5%), Kistompa (3,4%–29,6%), Nagyölvéd (5,5%–21,4%).

A magyarság arányának ily nagyméretű fogyásához, ill. a szlovák elem gyarapodásához, különösen a nyelvhatár menti magyar falvakban, hozzájárult a Garam-mentén rég-től fogva dívó ún. egykézés is, amely lehetővé tette, hogy a nemcsak hogy nem gyarapodó, hanem stagnáló, sőt sok esetben fogyó lakosságú községekben a magyarság helyét az észak felől egyre nagyobb számban betelepülő szlovákok foglalják el.⁵⁷

Az 1930-as népszámlálás eredményei alapján a magyar–szlovák nyelvhatár 1910-hez viszonyítva ismét délebbre tolódott: Léva, Hontvarsány, Csánk, Szántó és Hévmagyarád átkerült a nyelvhatár szlovák oldalára, aminek következtében nyelvszigetté vált az addig a magyar nyelvterület részét képező Bori. A magyar nyelvterület északi határát a következő települések jelölték: Mohi, Kiskoszmály, Újbars, Marosfalva, Kiskálna, Felsőszecse, Alsószecse, Nagyd, Hontkiskér, Vámosladány, Hontfüzesgyarmat, Deménd, Egeg, Szalatnya és Palást.

Ezen túlmenően azonban a nagysurányi szlovák etnikai félsziget terjeszkedése, valamint Verebély és több környező magyar település elszlovákosodása révén – amely többek között azzal járt, hogy a nagysurányi szlovák félsziget észak felől is közvetlen érintkezésbe került a szlovák nyelvterülettel, leszakítva a magyar nyelvterületről, ill. nyelv-szigetté változtatta a Zoboralját – a járás nyugati szegélyének magyar községei (Farnad, Málás, Nagysalló, Kissalló, Hölvény, Barsendréd, Bajka, Felsőpél, Barsbese, Garamlök, Nagykálna, Töhöl) az újonnan kialakuló nyelvhatárra kerülve a magyar nyelvterület peremközségeivé váltak.

A magyar etnikai terület ideiglenes regenerálódása

Az 1938. november 2-i első bécsi döntés Csehszlovákia magyarlakta területeinek túlnyomó részét visszacsatolta Magyarországhoz. Az új államhatár kijelölésénél az etnikai elv volt az elsődleges szempont, az ún. belvederi határ etnikailag igazságos volta ellenére a kezdetektől vita tárgyát képezte az érdekeltek között.⁵⁸ Ennek oka, hogy a két tárgyaló fél már a bécsi döntést megelőző komáromi csehszlovák–magyar határtárgyalásokon (október 9–13.) saját utolsó népszámlálására – a magyar az 1910. évi magyar népszámlálás anyanyelvi adataira, a csehszlovák pedig az 1930-as csehszlovák népszámlálás nemzetiségi adataira – támaszkodva képzelte el a területrendezést.⁵⁹

⁵⁷ Révay I. 1938. 34. s.; Varga I. 1939. 79. s.

⁵⁸ Varsik, B. 1940.; Révay I. 1941.

⁵⁹ A komáromi tárgyalások részleteit a magyar és csehszlovák feljegyzések alapján ismerteti: Sallai G. 2000. 611–624. s.

A Bécsben megállapított államhatár a Lévai járás területén a Mohi–Kiskoszmály–Újbars–Marosfalva–Kiskálna–Felsőszecse–Léva–Hotvarsány–Hontkiskér–Csánk–Hontfüzesgyarmat–Deménd–Felsőszemeréd–Egeg–Szalatnya–Palást településvonalától északra húzódott. Az 1910. évi magyar népszámlálás adatai alapján a magyar nyelvterület három települése (Bori, Szántó és Hévmagyarád) maradt az új államhatár (cseh)szlovák oldalán, az 1930-as csehszlovák népszámlálás alapján ugyanakkor a szlovák nyelvterület két községe (Csánk és Hontvarsány), valamint a vegyes lakosságú, relatív szlovák többségű Léva városa került az államhatár magyar oldalára.

A Lévai járás példája is igazolja, hogy az új magyar–csehszlovák (1939 márciusától szlovák) államhatár szinte mindenütt az etnikai határt követte. Csupán a rendkívül vegyesen lakott területeken, a Nyitra és Érsekújvár, valamint a Kassa és Sátoraljaujhely közötti térségben fordult elő, hogy nagyobb számú szlovák lakosság került át a határ magyar, ill. magyar lakosság maradt a határ szlovák oldalán. Az 1938-ban megállapított határról tehát valóban elmondható, hogy a történelem első határa volt, amelyet a néprajzi elvek alapján állapítottak meg.⁶⁰

A Bécsben megállapított határvonalat az 1938. november 8-án megalakult csehszlovák–magyar határmegállapító bizottság 1939 márciusában némileg módosította oly módon, hogy újabb 19 községet csatolt Magyarországhoz, ill. 8 községet adott vissza (Cseh)Szlovákiának. A határmódosítás a Lévai járás két községét érintette: Magyarországhoz került a színmagyar Bori, valamint az 1910-ben magyar, 1930-ban viszont már szlovák többségűként kimutatott Hévmagyarád.⁶¹

A területváltozásokat követően Szlovákiában 1940 decemberében, Magyarországon 1941 januárjában került sor népszámlálásra. A kis időbeli eltérés elvileg lehetővé tenné az adatoknak a jelenlegi Lévai járás területére való átszámítását, a szlovákiai népszámlálásnak azonban csupán az országos és járási nemzetiségi eredményeit tették közzé,⁶² a községsoros adatokat mindmáig nem hozták nyilvánosságra. Mindezek ellenére azonban valószínűsíthetjük, hogy a járás Szlovákiánál maradt, s már 1930-ban is kivétel nélkül szlovák többségű települései 1940-ben is megőrizték, sőt növelték homogenitásukat.

Az 1941. évi magyar népszámlálás eredményei – nemcsak a Lévai járásban, hanem az egész visszacsatolt felvidéki területen – a korábbi magyar–szlovák nyelvhatár regenerálódásáról, s az 1930-ra már részben felhígított magyar etnikai terület újbóli homogenizálódásáról tanúskodnak. Ennek oka a csehszlovák uralom idején beköltözött 81 ezer cseh és szlovák hivatalnok, valamint telepes csehszlovák állami segítséggel történő önkéntes elköltözésén⁶³ és a közalkalmazotti réteg kicserélődésén kívül a kétnyelvű, bizonytalan etnikai hovatartozású, részben városi lakosság újabb nemzetiségcseréjében keresendő. A szlovák (és cseh) telepescsaládok elköltözése következtében a telepítések által érintett falvakban a szlovák (1930-ban „csehszlovák”) nemzetiségűek száma 1930 és 1941 között Barsbesén (a hozzá 1939-ben közigazgatásilag visszacsatolt Jesenskével együtt) 390-ről 68-ra, Lontón 172-ről 59-re, Csátán 219-ről 9-re, Kissallón 130-ról 22-re, Felsőfegyverneken 234-ről 112-re csökkent, az 1930-ban még 67, ill. 86 szlovák lakossal ren-

⁶⁰ Vö.: Borsody I. 1945. 94–95. s.

⁶¹ Žudel, J. 1991. 41. s.

⁶² Zpráva Štátneho plánovacieho a štatistického úradu 1946. július 1., 17–18. s.

⁶³ Zpráva Štátneho plánovacieho a štatistického úradu 1946. október 1., 101. s.; A telepések minden ingóságukat magukkal vihették, s elszállításukhoz vagonokat is igényelhettek (Varga K. 1992. 66. s.)

delkező Nagypeszeken és Garamdamásdon pedig 1941-ben már egy szlovákot sem mutattak ki.

A Lévai járásban ismét magyar többségűvé vált az 1910 és 1930 között magyar többségét elveszített tíz község közül Alsópél, Léva, Hontvarsány, Zsemlér, Felsőfégyvernek, Csánk és Hévmagyarád, a magyar többségét már 1880 és 1910 között elveszített Lüle és Ény, valamint a 18. századi szlovák betelepülés óta minden forrás által szlovák többségűnek kimutatott Alsógyöröd, Felsőgyöröd és Kisgyékényes, összesen tehát 12 község. Ezzel szemben megőrizte szlovák többségét a már 1910-ben is szlovák Kural és Cseke, valamint az 1910-ben magyaroként kimutatott Fakővezekény.⁶⁴

Ez a népszámlálás is igazolta, hogy az anyanyelvi statisztika kedvezőbb képet nyújt a kisebbségi lakosság számáról, mint a nemzetiségi. Legszenbetűnőbbben ez éppen a már említett három szlovák jellegű község esetében igazolódott be, amelyek közül kettőben, Felsőgyörödről és Kisgyékényesen a nemzetiség szerinti 21,6, ill. 10,0%-os szlovák kisebbséggel szemben az anyanyelvi bevallás alapján 50,4%, ill. 60,8%-os szlovák többséget mutattak ki. Elképzelhető, hogy az ezúttal is nemzetiséget cserélő kétnyelvű, részben pedig a szlovák lakosság magatartására csakúgy, mint a korábbi népszámlálások esetében ezúttal is „erősen hatott a népszámlálást végrehajtó hatalom autoritása”, s helyenkénti tudatos befolyásolásukat sem lehet kizárni,⁶⁵ a szlovákság tényleges számát módosító – a már 1938. decemberi felvidéki népösszeírás során is tapasztalt – nemzetiségi bevallásukra azonban feltehetően az I. Csehszlovák Köztársaság idején nemzetisége miatt hátrányosan megkülönböztetett magyarság példája is készíthette őket.⁶⁶

A kitoloncolás tervétől a lakosságcsere-egyezményig

A II. világháború után ismét a csehszlovák állam részévé váló felvidéki magyar kisebbségnek már nem csupán a kétnyelvű, kettős identitású lakosság várható újabb nemzetiségváltásából eredő számbeli csökkenésével és az államhatalom részéről nagy áldozatokkal járó, de a magyar etnikai tömb feldarabolása tekintetében csupán csekély eredményt hozó kolonizációval kellett szembenéznie, hanem egyenesen fennmaradása forgott veszélyben.

A felújított Csehszlovákia ugyanis nem csak a magyar–szlovák viszonylatban korábban példátlan, hanem a többi magyar kisebbség esetében sem tapasztalt módon célul tűzte ki teljes magyar (és német) kisebbségének felszámolását, s az ország szláv nemzetállammá alakítását. E cél szolgálatába állította egész államapparátusát, a törvényhozástól kezdve egészen a diplomáciáig.⁶⁷

A nem szláv kisebbségek kitelepítésének gondolata az 1938. szeptember 30-i müncheni döntés után államfői tisztségéről önként lemondó (október 5.), majd Párizsba, ill. Londonba távozó Edvard Beneš által vezetett londoni csehszlovák emigrációs körökben fogalmazódott meg. Beneš és munkatársai ugyanis a kisebbségi kérdést nem az etnikai határok államhatárokká alakításával, hanem a német és magyar kisebbség eltávolításával, s az országhatárok etnikai határokká változtatásával kívánták „rendezni”. A háború után

⁶⁴ Az 1941. évi magyar népszámlálás etnikai adatait közli: Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint 1947.

⁶⁵ Vö.: Dávid Z. 1974. 6–7. s.

⁶⁶ Vö.: Varga I. 1939. 80. s.

⁶⁷ Vö.: Szarka L. 1991. 24. s.

felújítandó Csehszlovákia kisebbségei számára kezdetben demokráciát és egyenjogúságot ígérő, később, különösen a Szovjetunió hadba lépését követően azonban már felelősségre vonásukat és kitelepítésüket sürgető Beneš a németek kitelepítéséhez már 1942–1943 folyamán megkapta a szövetséges nagyhatalmak hozzájárulását.⁶⁸

A felvidéki magyarság kitelepítésének gondolatával először a Sztálinnal és Molotovval folytatott 1943. decemberi moszkvai tárgyalásain állt elő nyilvánosan. Jóllehet a december 12-én aláírt csehszlovák–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés⁶⁹ nem tartalmazott utalást sem a német, sem a magyar kisebbség háború utáni kitelepítésére, a tárgyalásokról készült jegyzőkönyv tanúsága szerint a szovjet vezetés egyetértett Beneš elképzeléseivel.⁷⁰

A londoni csehszlovák emigráns kormány a háború végének közeledtével 1944. november 23-án memorandummal fordult a nagyhatalmakhoz, amelyben felkérte őket, hogy hivatalosan is járuljanak hozzá a német és magyar kisebbség háború utáni kitelepítéséhez.

A 26 pontból álló s elsősorban a német kérdéssel foglalkozó memorandum 20. pontja leszögezte, hogy noha a magyar kisebbség jelenléte kevésbé veszélyes Csehszlovákia számára, mint a németé, a csehszlovák kormány mégis fenntartja a jogát arra, hogy a magyarokkal szemben azonos módon járjon el, amint azt a németekkel szemben meg fogja tenni. A memorandum azt is hangsúlyozta, hogy a „jelentős számú szlovák kisebbség jelenléte” Magyarországon lehetővé teszi, hogy a magyar „problémát” lakosságcsere keretében oldják meg.⁷¹ A nagyhatalmak válasza a csehszlovák memorandumra aránylag tartózkodó volt. A brit kormány nem is reagált rá, az USA pedig 1945 januárjában tudtára adta a csehszlovák kormánynak, hogy elutasítja a kisebbségek nemzetközi egyezmények nélküli egyoldalú kitelepítését.⁷²

Az amerikai és brit elutasításnak volt köszönhető az is, hogy az 1945. január 20-án aláírt magyar fegyverszüneti egyezménybe – az erőteljes szovjet támogatás ellenére – sem került bele a magyar kisebbség háború utáni egyoldalú kitelepítésének az elve, s a fegyverszüneti egyezmény csupán arra kötelezte Magyarországot, hogy Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia „általá megszállt” területeiről vonja vissza a magyar csapatokat és hivatalnokokat 1937. december 31-én fennállott határai mögé.⁷³

A Klement Gottwald vezette moszkvai kommunista emigráció és a hazai ellenállást irányító Szlovák Nemzeti Tanács (SZNT) a magyarkérdés megoldását kezdetben a londoni csehszlovák kormánytól eltérő módon képzelte el, 1944 folyamán azonban átvették Beneš elképzeléseit. Az első magyarelles intézkedésekre így nem kellett a háború végéig várni, azok már 1944 őszén, a szlovák nemzeti felkelés idején megszülettek: az SZNT már 1944 szeptemberében rendeleteket adott ki az Esterházy János vezette Magyar Párt feloszlataásáról, a magyar nyelvű oktatás, valamint a magyar nyelvű istentiszteletek korlátozásáról.⁷⁴

⁶⁸ A kitelepítési elv kibontakozásáról: Janics K. 1980. 51–92. s.

⁶⁹ Közli: Halmosy D. 1983. 569–571. s.

⁷⁰ A Beneš moszkvai tárgyalásairól készült jegyzőkönyv szövegét közli: Gulyás L. 1993. 73–76. s.

⁷¹ Churaň, M. 2001. 100–107 s.

⁷² Vida I. 1985. 1114. s.

⁷³ Vö.: Halmosy D. 1983. 585–591. s.

⁷⁴ Sberka nariadení Slovenskej národnej rady, Ročník 1944, čiastka 1, 3–4. s.

A későbbi magyarellenes jogfosztó intézkedések alapjává váló – a kollektív bűnösség elve alapján többek között a magyarok csehszlovák állampolgárságának megvonását, felelősségre vonását, vagyonuk elkobzását s iskoláik bezárását kilátásba helyező – 1945. április 5-én kihirdetett ún. kassai kormányprogram kidolgozása pedig már egyöntetűen a kommunista politikusok nevéhez fűződik.⁷⁵ A kassai kormányprogram közzététele után elnöki dekrétumok, törvények és rendeletek sokasága látott napvilágot, amelyek igyekeztek olyan légkört teremteni, hogy a nemcsak állampolgárságától és emberi jogaitól, hanem vagyona elkobzása és munkaviszonyának megvonása révén egzisztenciájától is megfosztott magyarság lehetőleg önként hagyja el Csehszlovákiát és települjön át Magyarországra.

1945 tavaszán–nyarán nemcsak a prágai kormány, hanem az SZNT-ben képviselt két szlovák párt, Szlovákia Kommunista Pártja és a polgári politikusokat tömörítő Demokrata Párt is egyértelműen a magyarok egyoldalú kitelepítésében, legfeljebb annak egy szlovák–magyar lakosságcserevel kombinált változatában, s a magyarlakta területek elszlovákosításában látta a „magyar kérdés” egyetlen lehetséges megoldását.

Az SZLKP már 1945. március 1-jén Kassán elfogadott programnyilatkozatában megfogalmazta a magyarok vagyonának elkobzása, valamint felelősségre vonása mellett Dél-Szlovákia magyartalanításának szükségességét is: „Az SZLKP szorgalmazza, hogy Szlovákiának a múltban vagy az elmúlt hat év alatt erőszakkal elmagyarosított déli határvidékeit tervszerűen és fokozatosan visszaszlovákosítsák. Dél-Szlovákia gazdag és termékeny földjének, amelyről a magyar grófok és feudális urak a szlovák parasztot a hegyekbe szorították, újból vissza kell kerülnie a földművelő szlovák nép kezébe.”⁷⁶

A pártnak a kisebbségi kérdésben vallott álláspontját az SZLKP Elnökségének 1945. június 16-i ülésén konkretizálták. A főbeszámolót tartó pártelnök, Viliam Široký szerint továbbra is ragaszkodni kell a kassai kormányprogramhoz, amely szerint „a Csehszlovák Köztársaságot meg kell tisztítani a németektől és magyaroktól”. Široký szerint az első szakaszban a Magyarország trianoni területéről áttelepült magyarok, az ún. anyások,⁷⁷ a nyilasok, valamint a magyar pártok és szervezetek tagjainak kitelepítésére kerülne sor, ami mintegy 300–350 ezer magyart érintene. Az ezután is Szlovákiában maradó mintegy 400 ezer magyar közül kb. 250 ezret a lakosságcsere keretében telepítenének ki a magyarországi szlovákokért cserébe.⁷⁸

Mivel azonban a lakosságcsere lebonyolítása után is maradt volna mintegy 150 ezer fős magyar kisebbség Szlovákiában, s mivel a párt mindenképpen ragaszkodott Dél-

⁷⁵ Janics K. 1993. 13. s.

⁷⁶ Vartíková M. 1971. 105–114. s.

⁷⁷ A Magyarország területéről 1938. november 2-a után beköltözött magyarok kitelepítése a Belügyi Megbízotti Hivatal 1945. május 5-i körlevele alapján már májusban és júniusban megtörtént. Az érintetteket többnyire ingóságaitól is megfosztva tették át a határon. Az ily módon kitelepítettek pontos száma ismeretlen. Balogh Sándor 20–30 ezerre becsüli a számukat, Jozef Jablonický szerint 1945. július 1-jéig 31 780 magyar volt így kénytelen elhagyni Szlovákia területét. Vö.: Balogh S. 1982. 131. s., Jablonický, J. 1965. 398. s.

⁷⁸ SNA, fond: Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska – Predsedníctvo ÚV KSS (Szlovák Kommunista Pártja Központi Bizottsága – a KB Elnöksége (a továbbiakban: ÚV KSS-Predsedníctvo ÚV KSS), karton: 789. Záznam o zasadaní rozšíreného Predsedníctva KSS, konanom dňa 16. 6. 1945.

Szlovákia, különösen a városok elszlovákosításához, az ülésen elfogadott határozat a városi magyarság országon belüli széttelepítését javasolta: „Síkra szállunk azért, hogy a visszatért városokat, mint Kassát, Lévát, Losoncot, Rimaszombatot, Rozsnyót, Komáromot, Érsekújvárt és Szlovákia fővárosát, Pozsonyt is minél előbb magyartalanítsák, méghozzá a magyar lakosság más térségekbe való áttelepítésével, ill. koncentráálásával”. A határozat végül sürgeti a szegény és a háborúban elpusztult szlovák falvak lakóinak a magyaroktól és németektől elkobzott dél-szlovákiai birtokokon való letelepítését.⁷⁹

Valamivel később, az 1945. július 7–8-i turócszentmártoni kongresszusán a DP is véleményt nyilvánított a „magyarkérdésben”, s elmondható, hogy nézetei teljes egészében megegyeztek a kommunistákéval. A szintén a magyarok kollektív bűnösségének elvéből és megbüntetésének szükségességéből kiinduló DP elképzelései szerint az „anyások”, valamint a 120 ezerre becsült háborús bűnös felvidéki magyar kitelepítése után megközelítőleg 450 ezer magyar maradna Szlovákiában, akik közül 400 ezret a lakosságcsere keretében lehetne kitelepíteni a magyarországi, jugoszláviai, romániai és ausztriai szlovákokért cserébe. A kitelepítéseket és a lakosságcserét követően is Szlovákiában maradó kb. 50–70 ezer magyar a DP szerint már „megkaphatná a csehszlovák állampolgárságot, persze bármiféle nemzetiségi jogok nélkül. Ezeknek kimondottan ki kellene jelenteniük, hogy lemondanak nemzetiségükről, s beolvadnak a szlovák etnikumba... A Szlovákiában maradó magyar lakosságot át kell telepíteni Közép- és Észak-Szlovákiába, egyenként, nem pedig csoportosan, hogy minél inkább lehetővé váljon asszimilálódása a szlovák etnikumba.” A magyaroktól megtisztított déli határvidékre a DP szerint „a legtisztább szlovák elemet” kell telepíteni, mindenekelőtt Liptóából, Árvaából, a Garam-mentérről, esetleg Jugoszláviából.⁸⁰

Megközelítőleg ebben az időben született meg a csehszlovák kormány demokrata párti pénzügyminiszterének, Vavro Šrobárnak a tervezete is a szlovákiai magyarok kitelepítéséről. Šrobár minden magyar település lakossága 70%-ának, mindenekelőtt a módosabb rétegek: a kereskedők, gyárosok, földbirtokosok, értelmiségiek, a gazdagabb földművesek, a „kollaboránsok és megbízhatatlan elemek”, végül a nemesek Magyarországra telepítését javasolta, a maradék 30% a gazdasági élet folytonosságának fenntartása céljából a helyén maradhatna. Szlovákia ily módon megszabadulna a magyarság 70%-ától, vagyis mintegy 400 ezer személytől, az általuk hátrahagyott, ill. tőlük elkobzott vagyon révén pedig az állam négy milliárd korona nyereségre tehetne szert. Šrobár nem zárta ki ugyan a kitelepítettek kárpótlását, azonban ennek költségeit szerinte a magyar államnak kellene állania.⁸¹

A csehszlovák kormány a három győztes nagyhatalom, az USA, Nagy-Britannia és a Szovjetunió 1945. július 17-én összeülő potsdami konferenciája előtt ismét megpróbálta megszerezni jóváhagyásukat a magyar kisebbség egyoldalú kitelepítéséhez. Kormánya nevében Vladimír Clementis külügyi államtitkár 1945. július 3-án jegyzékben kérte fel a három országot, hogy közelgő értekezletükön tűzzék napirendre a német és magyar kisebbség kitelepítésének a kérdését. A jegyzék szerint a kitelepítés 2–2,5 millió németet és kb. 400 ezer magyart érintene, a magyarokkal kapcsolatban egyúttal azt is kilátásba helyezte, hogy egy részük kitelepítése esetleg lakosságcsere formájában is megvalósulhatna, hiszen Magyarországról a jegyzék állítása szerint 345 ezer szlovák kíván áttelepülni Szlovákiába.⁸²

⁷⁹ Uott, Pravda 1945. június 23.

⁸⁰ Demokratická strana a problému dneška 1945. 6–11. s.

⁸¹ Vadkerty K. 1996. 151–153. s.

⁸² Churaň, M. 2001. 109–110. s.

Az augusztus 2-án véget ért potsdami konferencia azonban csak részben tett eleget a csehszlovák kívánásoknak: a Potsdamban elfogadott záródokumentum XIII. fejezete ugyanis csupán a német kisebbség kitelepítéséről rendelkezett, a magyar kisebbség egyoldalú kitelepítéséhez Csehszlovákia ezúttal sem kapott nagyhatalmi engedélyt.⁸³

Az elutasító potsdami döntés után Csehszlovákia az egyoldalú kitelepítéssel kombinált lakosságcsere Magyarországra erőltetésével próbálta meg felszámolni a magyar kisebbséget. Mivel Magyarország a magyar kisebbség kitelepítéséről, ill. a lakosságcsere-ről vonakodott tárgyalásokba bocsátkozni, a csehszlovák kormány azzal a nem titkolt szándékkal kezdte meg 1945 őszén a felvidéki magyarság csehországi deportálását, hogy rákényszerítse Magyarországot a tárgyalások felvételére.⁸⁴

A magyar kormány, miután tapasztalta, hogy a nagyhatalmak vonakodnak közbelépni a csehszlovákiai magyar kisebbség jogfosztásának és deportálásának leállítására érdekében, s a Magyarország által javasolt nemzetközi felügyelet,⁸⁵ ill. nemzetközi egyezmény helyett inkább kétoldalú megállapodást javasolnak a lakosságcsere kérdésében, a csehszlovák hatóságok pedig a magyar kisebbség országon belüli széttelepítésével máris hozzáálltak Dél-Szlovákia etnikai térképének megváltoztatásához, végül rákényszerült a lakosságcsere elfogadására.

Az 1945. december 3. és 6., majd az 1946. február 6. és 10. közötti prágai kétoldalú tárgyalásokat követően Vladimír Clementis csehszlovák külügyi államtitkár és Gyöngyösi János magyar külügyminiszter 1946. február 27-én Budapesten aláírta a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményt, amely többek között feljogosította Csehszlovákiát arra, hogy annyi magyart telepíthessen át Magyarországra, amennyi magyarországi szlovák önként jelentkezik a Csehszlovákiába való áttelepülésre. Magyarország ezen kívül kötelezettséget vállalt arra is, hogy paritáson felül átveszi a csehszlovák népbíróságok által háborús bűnösnek minősített és elítélt személyeket, számuk azonban nem haladhatja meg az ezer főt.⁸⁶ Az egyezmény magában foglalta ugyan a csehszlovák fél által támasztott követelések nagy részét, azt azonban Csehszlovákiának már nem sikerült elérnie, hogy Magyarország kötelezze magát a lakosságcsere után is Csehszlovákiában maradó magyarok közül további 200 ezer egyoldalú átvételére.⁸⁷

A Megbízottak Testülete 1946. február 15-i ülésének határozata alapján megalakult Csehszlovák Áttelepítési Bizottság (elnökévé Daniel Okálit nevezték ki)⁸⁸ a lakosságcsere-egyezmény értelmében jogot szerzett arra, hogy március 4-től kezdődően hat héten

⁸³ Vö.: Halmosy D. 1983. 662. s.

⁸⁴ Az 1945. őszi deportálásokra: Vadkerty K. 1996. 11–16. s. A deportálásoknak ez az első hulláma nem járt tartós következményekkel, mivel a karácsony közeledtével a deportáltak nagy része hazaszökött, vagy nem tért vissza az akkor kapott munkaszünetről.

⁸⁵ A magyar kormány 1945. november 20-án jegyzékben kérte az USA, Nagy-Britannia és a Szovjetunió képviselőitől Szlovákia magyarlakta területeinek nemzetközi ellenőrzés alá helyezését. A jegyzéket közli: Kertész I. 1995. 547–554. s.

⁸⁶ Sbirka zákonu a nařizení republiky Československého, Ročník 1946, Částka 60., 1027–1035. s.

⁸⁷ A prágai tárgyalásokra és az egyezmény aláírásának körülményeire: Balogh S. 1982. 112–119. s., Vadkerty K. 1999. 91–98. s.

⁸⁸ SNA, fond: Úrad Predsednictva Zboru povereníkov (Megbízottak Testületének Elnökségi Hivatala), kart. 5., Zápisnica z 33. zasadnutia Sboru povereníkov konaného dňa 15. 2. 1946.

keresztül propagálhassa a magyarországi szlovákok körében a Csehszlovákiába való áttelepedés gondolatát, ill. további hat hét állt rendelkezésére az áttelepülni kívánó személyek jelentkezésének összegyűjtésére.⁸⁹ A határidő lejártáig, azaz 1946. május 27-ig a CSÁB-nak 90 090 magyarországi szlovák jelentkezését sikerült összegyűjtenie, mivel azonban indokolt esetben a határidőn túli jelentkezést is el lehetett fogadni, a névjegyzékbe felvett személyek száma 1946. június 27-én elérte a 97 610 főt. A későbbi visszajelentkezések, ill. a névjegyzék pontosítása után 1947 februárjában az áttelepülni szándékozó magyarországi szlovákok végleges száma csehszlovák adatok szerint 95 421 lett.⁹⁰ Ettől némileg eltérő számot adnak meg a magyar források, amelyek szerint az áttelepülni szándékozók száma 95 724 volt.⁹¹

A csehszlovák fél érthetően elégedetlen volt a toborzóakció eredményével, mivel a magyar népszámlálási adatok megbízhatatlanságát hirdető, s a magyarországi szlovákok számát 450 ezerre tevő csehszlovák propaganda a teljes szlovák kisebbség áttelepülésével, s így 450 ezer szlovákiai magyar kitelepítésének lehetőségével számolt.⁹² Ezt igyekezett alátámasztani a CSÁB által 1946 májusában elvégzett „összeírás” is, amelynek során 477 033 magyarországi szlovákot sikerült kimutatni.⁹³

A lakosságcserével kapcsolatos teendőket, a kitelepítendő magyarok kiválasztását, ill. kitelepítését csehszlovák részről az 1945. július 17-i 27/1945 sz. elnöki dekrétum értelmében megalakult Szlovák Telepítési Hivatal (SZTH) irányította. Ján Čech, az SZTH elnöke az SZNT Elnökségének 1946. március 18-i ülésén számolt be a magyarok kitelepítése ügyében tett addigi lépésekről. Véleménye szerint minimálisan 100–120 ezer magyarországi szlovák hazatelepülésével, tehát ugyanennyi szlovákiai magyar kitelepítésével lehet számolni, a „háborús bűnösként” kitelepíthető magyarok száma pedig 15–20 ezer, családtagokkal együtt 60–80 ezer lesz, összességében tehát legkevesebb 180 ezer magyart lehet áttelepíteni Magyarországra. Hangsúlyozta, hogy a lakosságcserére jelöltek kiválasztásánál a fő cél „a magyar etnikum három vagy négy részre való feldarabolása lesz”, ami többek között az Ipolysági, Párkányi és Zselizi járások, tehát a mai Lévai járás magyar lakossága 50–70%-ának kitelepítésével fog jární.⁹⁴

Az SZTH Elnöksége 1946. május 2-án küldte meg az SZNT Elnökségének, a Megbízottak Testülete Elnökségének és az egyes megbízotti hivataloknak a lakosságcsere végrehajtásáról készített, többek között a kitelepítésre jelöltek hozzávetőleges számát, a kitelepítés által érintett járások és községek listáját is tartalmazó, ún. eszmei tervvázlatát.

⁸⁹ A CSÁB magyarországi propagandatevékenységére: Kugler J. 2000. 47–79. s.

⁹⁰ SNA, fond: Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady (Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségi Hivatala; a továbbiakban: ÚP SNR), kart. 311, Konečná zpráva o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1946–1948.

⁹¹ Országos Levéltár, Budapest, Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság (a továbbiakban: MÁK) XIX-A-15-d, 117. doboz, Kimutatás a Magyarországról Csehszlovákiába áttelepülésre jelentkezők létszámáról, körzetenként összesítve.

⁹² SNA, fond: ÚP SNR, kart. 311, Konečná zpráva o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1946–1948.

⁹³ Zpráva Štátneho plánovacieho a štatistického úradu 1946. augusztus 1., 34. s. Az 1930-as népszámlálás során 104 819-en vallották magukat szlovák anyanyelvűnek. (Az 1930. évi népszámlálás. I. rész. 1932. 23*. s.)

⁹⁴ SNA, fond: ÚP SNR, kart. 3, Zápisnica zasadnutia Predsedníctva SNR zo dňa 18. marca 1946.

A tervezet 7. pontja szerint a lakosságcsere elsősorban a Somorjai, Dunaszerdahelyi, Komáromi, Galántai, Vágsellyei, Ógyallai, Párkányi, Zselizi, Lévai, Ipolysági, Feledi, Tornaljai, Szepsi, Királyhelmeci és Nagykaposi járást, tehát összesen 15 járást érintene.

A ki-, ill. betelepítésre jelölt községek jegyzékét tartalmazó 9. sz. mellékletből kitűnik, hogy az SZTH – a Čech elnök által közöltekkel összhangban – a magyar etnikai terület minél hatékonyabb elszlovákosítása céljából egész összefüggő régiók kitelepítésével számolt oly módon, hogy ezáltal minél több részre tördelje a Pozsony és Nagykapos közötti folyamatos s csupán a Kassa és Töketerebes alatti térségben megszakadó magyar nyelvterületet. Kiemelten kezelték ilyen szempontból a határ menti térségeket, amelyeket szinte kivétel nélkül kitelepítésre jelöltek, s ahol egy hol összeszűkülő, hol kiszélesedő, 5–30 km mélységű „magyartalanított” övezet kívántak létrehozni.

Az SZTH munkatársai a legnagyobb figyelmet a Pozsony és Ipolyság közötti szintiszta magyar területnek szentelték (itt feküdt a kitelepítésre jelölt 312 község közel kétharmada: 205), ezen belül is kiemelten kezelték azonban a Garam-mentét, ahol a Léva és a magyar határon fekvő Párkány közötti magyar települések lakosságának kitelepítése az összefüggő magyar etnikai terület kettévágását célozta volna.

Az SZTH eszmei tervvázlata a mai Lévai járás területén a Léva és a járás déli határára fekvő Csata közötti térségben a következő 37 község magyar lakosságának kitelepítését tervezte: Léva, Alsószece, Hontvarsány, Hontkiskér, Nagydó, Vámosladány, Kisóvár, Garamszentgyörgy, Hontfüzesgyarmat, Nagysalló, Nagysáró, Kissáró, Felsőfegyvernek, Alsófegyvernek, Szodó, Nemesoroszi, Nagypeszék, Kispeszék, Garammikola, Zseliz, Ágó, Garamvezekény, Garamdamásd, Lekér, Oroszka, Csata, Nagyölvéd, Érsekkéty, Tergénye, Szete, Lontó, Garamsalló, Ipolyszakállós, Ipolybél, Kisölvéd, Ipolypásztó, Zalaba. Ezenkívül a kitelepítés várt volna még Ipolyságra és a várost övező 6 magyar település (Gyerk, Pereszlény, Kistúr, Középtúr, Tesmag, Ipolyfödemes) lakosságára, a lakosságcsere tehát a járás területén összesen 44 községet érintett volna.⁹⁵

Mivel Csehszlovákiának a lakosságcsere-egyezmény értelmében 6 hónap állt rendelkezésére az áttelepítendő magyarok kiválasztására, a csehszlovák kormány 1946. augusztus 26-án átnyújtotta a magyar kormánynak azoknak a magyaroknak a névjegyzékét, akiket családtagjaikkal együtt a paritásos lakosságcsere keretében, vagy pedig „háborús bűnösökként” a paritáson felül, át kívánt telepíteni Magyarországra.⁹⁶

A lakosságcsereit magyar részről irányító Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság kimutatása szerint csak a csere keretén belül 106 398, „háborús bűnösökként” – családtagokkal együtt – pedig 75 114, összesen tehát 181 512 felvidéki magyart kívántak áttelepíteni Magyarországra.⁹⁷ Ettől némileg eltérő adatokat tartalmaznak a csehszlovák források. A Megbízottak Testülete 1946. szeptember 24-i ülésére készült beszámoló szerint a paritásos lakosságcsere keretén belül 105 047 volt az áttelepítésre kijelölt magyarok száma.⁹⁸

Községsoros kimutatást tartalmazó források hiányában a Lévai járás jelenlegi területére átszámított adatokkal nem rendelkezhetünk, ezért az alábbiakban a mai járás községein

⁹⁵ SNA, fond: Reslovakizačná komisia (Reszlovakizációs Bizottság; a továbbiakban: RK), kart. 49, Výmena obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom, nástin ideového plánu.

⁹⁶ SNA, fond: ÚP SNR, kart. 311, Konečná zpráva o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1946–1948.

⁹⁷ OL, MÁK XIX-A-15-d, 117. doboz, Kimutatás a lakosságcsere-egyezmény alapján áttelepítésre kijelölt személyekről. Szám szerinti járási kimutatás.

⁹⁸ SNA, fond: Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov-Zasadnutia Zboru povereníkov, kart. 12, Zasadnutie Sboru povereníkov dňa 24. 9. 1946.

osztozó korabeli járások adatait közöljük. Ezek szerint kitelepítésre jelölték a 27,1%-nyi magyar lakossággal rendelkező Lévai járás magyar lakosságának 32,6%-át (3979 főt), a 78,6%-ban magyar Zselizi járás magyar lakosságának 44,1%-át (10 653 főt), a 70,4%-ban magyar Ipolysági járás magyar lakosságának 37,8%-át (6420 főt), a 25,6%-ban magyar Verebélyi járás magyar lakosságának 21,3%-át (1964 főt) és a 79,6%-ban magyar Párkányi járás magyar lakosságának 36,4%-át (14 405 főt).

A Szlovák Telepítési Hivatal elképzelései szerint a lakosságcserenek már 1946 szeptemberében meg is kellett volna kezdődnie. Ján Čech a Megbízottak Testületének és a Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségének 1946. július 26-i együttes ülésén bejelentette, hogy „amennyiben nem következnek be előre nem látható körülmények, szeptember elején megkezdődik a transzportok tömeges útnak indítása”.⁹⁹ A lakosságcsere-egyezmény számos vitás s a csehszlovák fél által önkényesen kezelt rendelkezése, különösen pedig a csehszlovákiai magyarság tömegeinek vád alá helyezése, háborús bűnösség nyilvánítása s paritáson felüli besorolása az áttelepítendőek közé azt eredményezte, hogy a magyar kormány nem járult hozzá a lakosságcsere megindításához.¹⁰⁰

A reszlovakizáció

A lakosságcsere megkezdését a háborús bűnösök magas számának kérdésén túlmenően további események is hátráltatták. A paritásos lakosságcsere-egyezménnyel, ill. az áttelepülésre jelentkezett magyarországi szlovákok számával elégedetlen Csehszlovákia ugyanis továbbra sem mondott le arról a szándékáról, hogy az egyezmény keretében kitelepítendő magyarokon túlmenően megszabaduljon a teljes magyar kisebbségtől, s miután Magyarország visszautasította 200 ezer felvidéki magyar egyoldalú átvételét, Csehszlovákia az 1946. július 29-én megnyíló párizsi békekonferencián próbálta meg elérni a 200 ezer magyar kitelepítésének a jóváhagyását.

Ezzel párhuzamosan a szlovákiai magyarság számának csökkentését célozta az ún. reszlovakizációs, vagyis „visszaszlovákosítási” kampány is. Időzítése nem véletlenül esett a párizsi békekonferencia előtti időszakra, a reszlovakizáció eredményeit ugyanis Csehszlovákia érvként kívánta felhasználni annak dokumentálására, hogy az országban a lakosságcsere lebonyolítása és a reszlovakizáció után nem marad több 200 ezer magyarnál, s így kedvezőbb kiindulási pozíciót kívánt biztosítani a magyarok egyoldalú kitelepítésének jóváhagyására benyújtott javaslatára számára.

A reszlovakizáció hivatalosan abból a feltételezésből indult ki, hogy a szlovákiai magyarság nagy része lényegében az elmúlt évszázadokban elmagyarosított szlovák, akiknek most lehetőséget adnak arra, hogy visszatérjenek „eredeti” nemzetiségükhöz. Anton Granatier, a reszlovakizáció egyik fő ideológusa az akciót a következőképpen indokolta: „A szlovákok és a csehek nemzeti állama akarunk lenni, s az is leszünk. Ebbe a hatalmas programba az is beletartozik, ami már egész Szlovákiában folyamatban van: a reszlovakizáció! Olyan akciót kezdünk, amelynek keretében mindenkinek, aki szlovák származásúnak érzi magát, lehetősége nyílik rá, hogy önként kinyilvánítsa, vajon szlovákká akar-e válni annak minden következményével együtt, vagy az állampolgárság nélküliek sorsában akar-e osztozni.” Granatier szerint „a reszlovakizáció fogalmán a szlovák nemzetnek

⁹⁹ SNA, fond: Úrad Predsednictva Zboru poverenikov, kart. 11, Zápisnica zo spoločného zasadnutia Sboru poverenikov a Predsedníctva SNR, konaného dňa 26. 7. 1946.

¹⁰⁰ Vö.: Szabó K.–É. Szőke I. 1982. 90–91. s.

az a törekvése értendő, hogy visszaszerezze mindazt, ami eredetileg a miénk volt, de amit a mi kis nemzetünk számára módfelett mostoha időkben elvesztettünk”.¹⁰¹

A reszlovakizáció demográfiai indoklását Ján Svetoň statisztikus, az Állami Terv- és Statisztikai Hivatal egyik vezető munkatársa dolgozta ki, aki szerint a magyarosítás a 19. század közepétől kezdődően erősen megzavarta a szlovák nemzet addigi közvetlen fejlődését. Abból kiindulva, hogy Szlovákiában nem egészen 3 millió szlovák él, 600 ezer az európai államokban szóródott szét, 1,4 millió pedig a tengerentúlra távozott, az általa feltelezett 6 millióból tehát egy millió hiányzik. Az elemzés szerint e hiány nagyobbik részével a szlovák nemzet a magyarok számának növekedéséhez járult hozzá. Svetoň jelzi ugyan, hogy adatai „természetesen nem tartanak semmilyen igényt a pontosságra”, ennek ellenére mégis a reszlovakizáció kiindulási alapjának tekinti őket.

A magyarosítás bizonyítékát látja abban is, hogy az 1921. évi csehszlovák népszámlálás során „200 ezer felületesen elmagyarosodott szlovák azonnal visszatért saját nemzetiségéhez”, majd 1930-ig újabb 50–60 ezer. A disszimilációs folyamat azonban szerinte ezzel még mindig nem fejeződött be, s az 1930-ban magukat magyarnak vallók között még 200–250 ezerre tehető az elmagyarosodott szlovákok száma, mivel a köztársaság alig több mint egy évtizedes fennállása kevés volt ahhoz, hogy a lakosság tudatosítsa nemzetiségi hovatartozását. Mindezeket figyelembe véve elemzése végén 200–250 ezer személy reszlovakizálását javasolja.¹⁰²

Az akciót hivatalosan a Július Viktory belügyi megbízott által 1946. június 17-én közzétett ún. reszlovakizációs hirdetmény indította útjára, amely szerint a reszlovakizáció keretén belül szlovák nemzetiségűnek jelentkezhetnek azok a személyek, akik az 1930-as népszámlálás alkalmával szlovák, cseh vagy más szláv nemzetiségűnek vallották magukat, vagy azok, akik ma ilyen nemzetiségűnek érzik magukat és szlovák, cseh vagy más szláv származásúak.¹⁰³

A reszlovakizáció irányításával és végrehajtásával megbízott Központi Reszlovakizációs Bizottság nem készített saját tervezetet a reszlovakizálandó személyek számáról, ill. a reszlovakizálandó községekről, a vele szorosan együttműködő Slovenská liga és a Szlovák Telepítési Hivatal azonban kidolgozta és rendelkezésére bocsátotta az ezzel kapcsolatos elképzeléseit.

Mivel a reszlovakizációt mindkét szervezet elsősorban saját céljainak és küldetésének rendelte alá, az általuk kidolgozott tervezetek gyakran merőben ellentétes elképzeléseket tartalmaztak. Amíg az elsősorban a magyar lakosság kitelepítésével, ill. a szlovákok letelepítésével foglalkozó Szlovák Telepítési Hivatal tervezetében az ún. területi elv dominált, addig a Slovenská liga, amely küldetése a magyar etnikai területen élő szlovákokról való gondoskodás, ill. az „elmagyarosodott” szlovákok „visszaszlovákosítása” volt, az ún. etnikai elvet helyezte előtérbe.

A Slovenská liga már 1946 márciusában, tehát még a reszlovakizáció előkészületi szakaszában elkészített tervezete 25 dél-szlovákiai járás 309 községében összesen 179 066 személy, ezen belül a mai Lévai járás területén 66 községben 31 729 személy, tehát a járás magyar lakossága 56,9%-ának reszlovakizálásával számolt. A nagy pontossággal elkészített községenkénti kimutatás tartalmazza az érintett községek római katolikus, evangéli-

¹⁰¹ Granatier, A. 1947. 327–328. s.

¹⁰² SNA, fond: RK, kart. 52, Poznámky k reslovakizácii.

¹⁰³ SNA, fond: RK, kart. 49, a reszlovakizációs hirdetmény magyar fordítását közli: Vadkerty K. 1993b. 162–163. s.

kus és református lakosságának a számát is, a Slovenská liga ugyanis a reszlovakizálendő személyek kiválasztásánál figyelembe vette a népesség vallási megoszlását, miközben elszlovákosításra alkalmasabbnak, tehát reszlovakizálándónak vélte a római katolikus és evangélikus lakosságot, mint a reformátusokat.¹⁰⁴

A tervezet az Anton Granatier által összeállított kimutatás figyelembevételével készült, amelyben a Slovenská liga elnöke az 1930. évi népszámlálás nemzetiségi adatai alapján összeállította a vegyes lakosságú, de szlovák többségű, a magyar többségű, de 20%-ot meghaladó szlovák lakossággal rendelkező, valamint az 1930-ban 20%-nál kevesebb szlovák lakossággal rendelkező, de általa egykori vegyes etnikumúnak minősített, s így szintén reszlovakizálendő községek jegyzékét. A felsorolt községekhez részletes mellékletet is csatolt, amelyben megindokolta reszlovakizálásuk szükségességét. Az egyes települések szlovák múltjának „bizonyosságául” Granatier számára leginkább az 1773-as helységlexikon, és a 18–19. századi demográfusok valamelyikének adatai, a szlovák eredetű helységnevek, valamint a lakosság katolikus vallása vagy szláv eredetű családnevei szolgáltak, miközben szlovák eredetűnek, tehát elmagyarosítottnak tekintett minden olyan települést, amelyet a 18. század óta akárcsak egy adat is szlováknak vagy szlovák lakossággal is rendelkezőnek említett.¹⁰⁵

A Lévai járás 66 reszlovakizálendő községe közül a reszlovakizálás legfőbb érveként 26 esetében (Hontvarsány, Garamlök, Kiskálna, Vámosladány, Ágó, Bajka, Csata, Hontfüzesgyarmat, Hölvény, Garamszentgyörgy, Kisölvéd, Nemesoroszi, Nagypeszek, Szodó, Garamsalló, Nagysalló, Kissalló, Felsővárad, Garamvezekény, Zalaba, Zseliz, Farnad, Nagyölvéd, Érsekkéty, Töhöl, Felsőpél) a katolikusok állítólagos szlovák származása, 15 esetében (Újbars, Alsófegyvernek, Felsőfegyvernek, Lontó, Tergenye, Ipolyvisk, Felsőtúr, Kistompa, Szalatnya, Alsószermeréd, Felsőszemeréd, Palást, Egeg, Kistúr, Gyerk) a szláv családnevek, 17 esetében (Kiskoszmály, Nagykálna, Hontkiskér, Bori, Zsemélr, Málas, Nyír, Barsendréd, Alsóvárad, Ipolybél, Ipolypásztó, Kispeszek, Ipolyszakállós, Kissáró, Nagysáró) a forrásokban említett szlovák lakosság, Barsbesénél az az általános megállapítás, hogy „a 18. és 19. században szlovák–magyar volt”, Lévánál pedig a „magyarosítás” szerepelt, 6 községnél (Alsószece, Felsőszece, Töre, Oroszka, Százd, Ipolyság) pedig az indoklástól el is tekintettek.

A Slovenská ligánál mintegy három hónappal később született meg a Szlovák Telepítési Hivatal reszlovakizációs tervezete, amely 23 dél-szlovákiai járás 242 (a későbbi ki-egészítésekkel együtt 283) községének, ezen belül a mai Lévai járás 58 községének reszlovakizálásával számolt. A Szlovák Telepítési Hivatal a Slovenská ligánál jóval kisebb mértékben vette figyelembe az etnikai elvet, s tervezetében már egyértelműen a területi elv dominált, vagyis a lakosság eredetét teljes mértékben figyelmen kívül hagyva olyan stratégiaileg fontosnak ítélt régiókat kívánt reszlovakizálni, amelyek szlovákká válását elengedhetetlennek tartotta Dél-Szlovákia sikeres elszlovákosításához.

Ezzel összhangban a reszlovakizálendő községeket tartalmazó kimutatása szinte teljes mértékben megegyezik az 1946. májusi eszmei tervvázlatában szereplő, a lakosságcsere keretében kitelepítésre jelölt községeket felsoroló, s szintén a stratégiai szempontokat előtérbe helyező jegyzékével. A Lévai járás 44 kitelepítésre jelölt községe közül 40 meg-

¹⁰⁴ SNA, fond, Slovenská liga, kart. 7, Obce podľa jednotlivých okresov, v ktorých sa má vykonávať akcia reslovakizácie.

¹⁰⁵ SNA, fond: Anton Granatier, kart. 5, Reslovakizácia. Sumáry okresov. Demografický záznam.

található az 58 reszlovakizálásra jelölt község között. A kitelepítendő községek listájáról hiányzó, de a Szlovák Telepítési Hivatal által reszlovakizálandónak tartott 18 község a következő: Mohi, Kiskoszmály, Újbars, Marosfalva, Kiskálna, Nagykálna, Garamlők, Felsőszecse, Bori, Bajka, Hölvény, Kissalló, Töre, Alsóvárad, Felsővárad, Horváti, Kis-tompa, Farnad.¹⁰⁶

Az 1946. június 17-e és július 1-je közötti reszlovakizációs kampány során Szlovákiában összesen 352 038 személy kérte szlovákká minősítését,¹⁰⁷ ami a reszlovakizáció szervezőinek legmerészebb számításait is felülmúlta. Az akciónak ugyanakkor természetesen nemcsak országos viszonylatban – ahol két egymástól meglehetősen távol eső régióban: a Csallóközben és Gömörben ütközött a legnagyobb ellenállásba –, hanem magában a Lévai járásban is nagyon eltérő volt a fogadtatása.

A járás területén összesen 39 362 személy, a magyar lakosság 70,6%-a reszlovakizált, a településszintű kimutatások ugyanakkor a járás magyarlakta részén belül három övezet elkülönítésére adnak lehetőséget.

Az országos és járási átlagnál egyaránt jóval kisebb mértékben reszlovakizált a Garammente Marosfalva–Csata–Hontfüzesgyarmat háromszöggel határolható falvainak, vagyis a járás középső és déli részének magyarsága. Itt a reszlovakizáltak aránya az egyes községekben, kevés kivételtől (Kiskálna – 41,01%, Kétfegyvernek – 48,55%, Nagysalló – 43,25%, Kissalló – 42,29%, Barsvárad – 45,05%, Ipolybél – 42,02%, Ipolyszakállós – 44,41%) eltekintve nem haladta meg a magyar lakosság 40%-át, sőt egyes helyeken, mint pl. Marosfalván (20,07%), Nagyodon (22,32%), Kisóváron (17,91%), Felsőszecsen (16,40%), Csatán (20,75%), Garamdamásdon (10,28%), Hontfüzesgyarmaton (21,21%), Hölvényben (11,91%), Garamszentgyörgyön (7,31%), Lekéren (12,66%), Kisölveden (7,37%), Garammikolán (22,93%), Nemesorosziiban (20,42%), Kispeszeken (11,11%), Nagypeszeken (14,35%), Garamsallón (21,36%), Garamvezekényben (2,51%) és Zalabán (15,24%) rendkívül alacsonynak mondható. A térségben a 18. században szlovákokkal betelepített, időközben visszamagyarosodott, 1930-ban azonban már ismét szlovák többségűnek kimutatott Zsemlelér magyar lakosságának 55,74%-os reszlovakizálása volt a legmagasabb.

Az előbbieknél jóval magasabb arányban gyakran teljes egészében reszlovakizált a járás nyugati peremén elhelyezkedő, a szlovák etnikummal határos magyar községek, ill. a 18. századi szlovák telepítésű, részben kétnyelvű, kettős identitású községek lakossága. Felsőgyörödön, Töhölben, Alsópélen, Csekén, Málason és Barsendrédén a teljes magyar lakosság, Kiskoszmályban a magyarság 89,50%-a, Újbarszon 67,09%-a, Nagykálnán 55,85%-a, Garamlőkön 57,18%-a, Alsógyörödön 53,33%-a, Kisgyékényesen 90,00%-a, Barsbesén 82,07%-a, Ényben 25,65%-a, Lülén 52,00%-a, Felsőpélen 98,02%-a, Bajkán 66,41%-a, Fakóvezekényben 62,50%-a, Farnadon 52,25%-a, Nagyölveden 99,86%-a reszlovakizált, sőt 78-an még az egykor Kissallóhoz tartozó, 1945-ben azonban Ursínyovo néven önálló községgé szervezett Bimbola kolónián is reszlovakizáltak, ahol pedig az 1930-as népszámlálás során egyetlen magyart sem mutattak ki. Ebbe a csoportba sorolható még a nyelvhatáron fekvő Hontkiskér és Hontvársány, valamint Léva városa, amelynek magyarsága a szlovákiai városok többségéhez hasonlóan teljes egészében reszlovakizált.

¹⁰⁶ SNA, fond: RK, kart. 1, Soznam predmetných okresov a obcí; SNA, fond: RK, kart. 53, Zoznam obcí.

¹⁰⁷ SNA, fond: RK, kart. 49; vö.: Vadkerty K. 1993b. 68–70. s.

Ugyancsak túlnyomó többségében, általában 90%-ot meghaladó mértékben, nemritkán azonban teljes egészében reszlovakizált a járás keleti részén, a Deménd–Lontó vonaltól keletre fekvő falvak magyar lakossága. A ritka kivételek közé itt csupán Százd (45,26%), Gyerk (54,20%) és Középtúr (24,53%) tartozik. Az Ipoly-mentén reszlovakizált magyarok magas száma azonban már nem magyarázható a kétnyelvű lakosság jelenlétével vagy a nyelvhatár közelségével, mivel itt csaknem teljes egészében reszlovakizált a nyelvhatáron fekvő falvak „háttérét” képező gyakran szintiszta magyar falvak lakossága is.¹⁰⁸

A reszlovakizáltak nagy többségéről elmondható, hogy nem vélt vagy valós szlovák származása miatt, hanem egyértelműen az üldöztetések alóli mentesülése reményében kérte „visszaszlovákosítását”. Hiszen maguk az – egyébként önkéntesnek hirdetett – akció szervezői sem titkolták, hogy aki hajlandó „önként” szlováknak vallani magát, az visszakapja csehszlovák állampolgárságát, mentesül a vagyonekobbzás, az át- és széttelepítés alól, s véget ér számára a teljes létbizonytalanság állapota. Ám annak, aki ezt nem hajlandó megtenni, s kitart magyar nemzetisége mellett, továbbra is vállalnia kell a hátrányos megkülönböztetést.

A Slovenská liga által falragaszokon terjesztett propagációs szöveg mindezt a következőképpen fogalmazta meg: „Napokon belül megkérdezzük benneteket az összeíró biztosok, hogy milyen nemzetiségűek vagytok. Szlovákok vagy magyarok? Válasszatok! Egyenrangú csehszlovák állampolgárok akartok-e lenni, avagy állampolgárság nélküliek! Válasszatok! Békességet akartok-e, vagyonbiztonságot, avagy bizonytalanságot, amelybe sorsotok nem sokára beletaszít!”¹⁰⁹

A reszlovakizációt irányító szakemberek – csakúgy, mint a Szlovák Telepítési Hivatal a lakosságcsere alkalmával – az akció során rendkívül kiemelten kezelték a Lévai járás területét, amelynek elszlovákosítását módfelett kívánatosnak tartották. 1947-ben, a reszlovakizációs kérvényt benyújtott személyek számának ismeretében hangsúlyozták, hogy a járás Garam-menti falvainak elszlovákosításával – miközben csupán néhány, általuk is magyarnak tekintett református falu (pl. Mohi, Marosfalva, Nagyd, Kisóvár, Alsószece, Felsőszece, Garamdamásd, Hőlvény, Garamszentgyörgy, Lekér, Kisölved, Nagypeszek, Garamvezekény, Zalaba, Felsővár, Hontfüzesgyarmat, Garammikola, Érsekkéty) reszlovakizálását nem javasolták – „egy Párkányig terjedő mély szlovák etnikai éket biztosítunk”, az Ipoly-menti keleti területekről pedig egy új, az Ipoly folyó mentén húzódó etnikai határ reményében leszögezték, hogy itt „reszlovakizálni kell mindent, amit csak reszlovakizálni lehet”.¹¹⁰

A csehországi deportálás

A reszlovakizáció eredményeit – amint arra már utaltunk – Csehszlovákia a párizsi békekonferencián érvként használta fel a 200 ezer magyar egyoldalú kitelepítésének jóváhagyására benyújtott javaslata elfogadtatására. A csehszlovák indítványt kifejtő Vladimír Clementis külügyi államtitkár szerint több tízezer magyar „exponált fasiszta” elmenekülése után a békekonferencia idején Csehszlovákiában nem él több félmillió magyarnál,

¹⁰⁸ SNA, fond: RK, kart. 52, Štatistika reslovakizantov podľa okresov.

¹⁰⁹ Szabó K. 1981. I. 263–265. s.

¹¹⁰ SNA, fond: RK, kart. 52; SNA, fond: Anton Granatier, kart. 5. Reslovakizačný návrh.

akik közül 100 ezret a lakosságcsere keretében telepítenének át Magyarországra, kb. 200 ezer lesz a reszlovakizáltak száma, tehát a Magyarországra egyoldalúan áttelepítendő „tényleges etnikai magyarok szám alig fogja elérni a 200 ezret”.¹¹¹

A békekonferencia azonban a Szovjetunió által támogatott csehszlovák indítványt az USA, ill. a hozzá csatlakozó Nagy-Britannia vétója nyomán elutasította, a magyar kisebbség kérdésének rendezését pedig a két érintett ország közötti tárgyalásokra bízta.¹¹² Csehszlovákia számára ezt követően ismét a felvidéki magyarság csehországi széttelepítése vált azzá a zsaroló eszközzé, amellyel igyekezett rákényszeríteni Magyarországot a lakosságcsere mielőbbi megkezdésére, ill. a lakosságcsere után hátramaradó magyarok egyoldalú átvételére.

Maga Dalibor M. Krno, a csehszlovák békeküldöttség egyik tagja fogalmazta meg a békekonferenciáról írt könyve záradékában, hogy „Magyarországnak a békeszerződésben sikerült ugyan elkerülnie az áttelepítés alapelvének kifejezett elfogadását, de nem ért el semmilyen jogot és semmilyen lehetőséget, hogy bármi módon gátoljon bennünket olyan intézkedésekben, amelyeket szükségesnek fogunk tartani mindennemű revizionista és irredenta veszély végleges elhárítására határvidékünkön”.¹¹³

Hasonlóan fogalmazott 1946. október 31-én az Alkotmányozó Nemzetgyűlés Külügyi Bizottságában a békekonferenciáról tartott beszámolója során Clementis is, aki kijelentette, hogy amennyiben Magyarország nem egyezik bele a csehszlovák fél által elképzelt megoldásba, akkor „a végleges megoldást a legrosszabb esetben el tudjuk intézni magunk is”.¹¹⁴

Bár a deportálásokat az 1945. október 1-jén kelt, a közmunkáról rendelkező 88/1945 sz. elnöki dekrétumra hivatkozva, s a csehországi munkaerőhiányt ürügyül használva hajtották végre, maguk a telepítés végrehajtói sem titkolták, hogy az akció fő célja „Dél-Szlovákia határ menti övezetének a magyar elemtől valló megtisztítása” volt.¹¹⁵

A Párizsban tartózkodó Daniel Okáli áttelepítési kormánybiztos már 1946. október 3-án táviratban értesítette a prágai Külügyminisztériumot, hogy amennyiben Magyarország nem hajlandó a lakosságcsere megkezdésére, ill. a csehszlovák fél által Párizsban előterjesztett követelések végrehajtására, a Megbízottak Testülete és a Szlovák Nemzeti Tanács Elnöksége „határozzanak a belső intézkedésekről”.¹¹⁶

Az ún. belső intézkedések fogalma kapcsán kezdetben két lehetőség merült fel. Az Okáli táviratára szinte naprakészen reagáló Szlovák Telepítési Hivatal a Megbízottak Testülete Elnökségéhez intézett 1946. október-i, ill. a csehszlovák kormányhoz intézett október 9-i javaslatában az egyik lehetőségként a „háborús bünösként” áttelepítésre jelölt magyarok egyoldalú áttelepítésének megkezdését, a másik lehetséges megoldásként pedig a szlovákiai magyarság egy részének Csehországba telepítését ajánlotta.¹¹⁷

¹¹¹ Krno, D. M. 1992. 61. s.

¹¹² Vö.: Szarka L. 1997.

¹¹³ Krno, D. M. 1992. 117. s.

¹¹⁴ A szlovákiai magyarok deportálása 1947. 7. s.

¹¹⁵ SNA, fond: Poverništvo školstva (Iskolaügyi Megbízotti Hivatal), kart. 247, Přesídlení zemědělců maďarské národnosti ze slovenské pohraničí do českých zemí.

¹¹⁶ SNA, fond: ÚV KSS – Generální tajomník (SZLKP KB- főtitkár; a továbbiakban: ÚV KSS-GT), kart. 2194, 515/II–4.

¹¹⁷ Uott; SNA, fond: ÚP SNR, kart. 114, Presídľovací plán Osídľovacieho úradu pre Slovensko.

A prágai kormány végül 1946. október 13-án adta beleegyezését a magyarság csehországi deportálásához,¹¹⁸ egy nappal azt követően, hogy a békekonferencia plénuma elutasította a 200 ezer magyar egyoldalú kitelepítésének jóváhagyására vonatkozó csehszlovák indítványt. Csehszlovák vezető politikusok a lakosságcserre egyoldalú megkezdésének lehetőségét azért vetették el, mivel véleményük szerint Magyarország a határra kitoloncolt magyarokat nem fogadná be, s ráadásul ez a megoldás nemzetközi bonyodalmakhoz is vezethetne.¹¹⁹

A kormány jóváhagyását követően a Szlovák Telepítési Hivatal 1946. november 4-én kelt bizalmas irányelveiben jelölte ki azokat a járásokat, amelyek magyar lakossága „átcsoportosítható” Csehországba (az átcsoportosítás nem vonatkozott többek között a lakosságcserre keretében áttelepítésre jelöltekre és a reszlovakizáltakra). Az irányelvek 8. cikke szerint az ún. átcsoportosítás összesen 23 dél-szlovákiai járásra, köztük a mai Lévai járás területén osztozó Lévai, Zselizi, Párkányi, Ipolysági és Verebélyi járásra vonatkozott, miközben nem fenyegette a túlnyomóan szlovák többségű, ill. csupán szórvány-magyarsággal rendelkező járásokat.¹²⁰

Az 1946. november 19-én kezdődő s 1947 februárjáig tartó deportálások a korabeli források tanúsága szerint végül „csupán” 17 járás 393 községét érintették, amelyekből 41 666 magyart telepítettek át erőszakkal Cseh- és Morvaországba.¹²¹ Rajtuk kívül további 2 489 személy állítólag önként települt át a cseh országrészekbe, a Szlovákiából Csehországba került magyarok száma tehát összesen 44 155 volt.¹²²

A deportáltak településszintű kimutatásaiból részletezett adatok szerint a jelenlegi Lévai járás területén 54 községből 4811 magyart deportáltak Csehországba, közülük 675 főt a korabeli Lévai, 3282 főt a Zselizi, 489-et az Ipolysági, 365-öt pedig a Párkányi járáshoz tartozó településekből. Az akció a Zselizi járás magyarságának 13,6%-át érintette, amivel a járás a deportálások által sújtott 17 járás közül a harmadik helyen áll.

Mivel az akció egyik megfogalmazott célja a dél-szlovákiai magyar etnikai terület felhígítása és a magyarlakta területekre betelepülő szlovákoknak való helyteremtés volt, kevésbé látszott sürgősnek a magyar nyelvszigetek, ill. a szlovák etnikai területen élő szóránymagyarság deportálása, mivel ezek asszimilálására a hatóságok jóval nagyobb esélyt láttak, mint az egy tömbben élő magyarság esetében. Ennek megfelelően a deportálások a zárt magyar etnikai terület falvaiban és járásaiban kezdődtek, s 1947. februári hirtelen leállításuk következtében kimaradt belőlük több eredetileg kijelölt, ám a magyar etnikai terület peremén elhelyezkedő járás, köztük a mai Lévai járás nyugati, már szlovák falvakkal határos peremközségeit magában foglaló korabeli Verebélyi járás is.

A Csallóköz, Mátyusföld és Gömör egyes részei mellett Szlovákia deportálások által leginkább sújtott régiói közé tartozott a Garam-mente is. Bizonyára nem véletlen, hogy amíg országos viszonylatban a magyar lakosság 7,38%-át, a Lévai járásban pedig 8,63%-át deportál-

¹¹⁸ Vadkerty K. 1996. 30. s.

¹¹⁹ SNA, fond: ÚP SNR, kart. 114, Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému.

¹²⁰ SNA, fond: ÚV KSS – GT, kart. 2194, 515/II-3. A többi kijelölt járás a Somorjai, Dunaszerdahelyi, Galántai, Vágselfyei, Érsekújvári, Ógyallai, Komáromi, Kékkői, Lonsóni, Feledi, Rimaszombati, Tornaljai, Rozsnyói, Szepsi, Kassai, Tóketerebesi, Királyhelmeci és Nagykaposi volt

¹²¹ SNA, fond: Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy – sekcia B (Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal – B szekció; a továbbiakban: PPPR – B), kart. 304, Štatistický prehľad náborom odsunutých pracovných síl na práce do Čiech.

¹²² SNA, fond: ÚV KSS – GT, kart. 2195, 518/3

ták, addig a Garam völgyének a Marosfalva–Csata–Hontfűzesgyarmat háromszögben fekvő, a reszlovakizációt leginkább visszautasító, s általában lakosságcsere is kijelölt községeinek többségében a deportáltak aránya ennél jóval magasabb volt: pl. Zsemléren a magyar lakosság 55,17%-a, Nagyodon 32,58%-a, Nagykálnán 19,14%-a, Felsőszecsén 23,32%-a, Alsószecsén 11,54%-a, Marosfalván 11,26%-a, Kiskálnán 10,17%-a, Csatán 21,43%-a, Hölvényben 26,59%-a, Garamszentgyörgyön 22,25%-a, Nagypeszeken 20,15%-a, Zselizen 19,79%-a, Bajkán 15,67%-a, Hontfűzesgyarmaton 14,21%-a, Kétfegyverneken 13,89%-a, Szodón 19,86%-a, Garammikolán 17,73%-a, Nagysallón 16,90%-a, Sáróban 13,74%-a, Barsváradon 12,65%-a, Zalabán 15,54%-a esett a deportáltak áldozatául.

Az előzőeken kívül a deportáltak aránya csupán néhány Ipoly-menti községben (Ipolypásztó – 13,46%, Ipolybél – 15,75%, Ipolyszakállas – 19,11%, Felsőtúr – 14,40%, Palást – 13,98%) volt hasonlóan magasnak mondható, a Deménd–Lontó vonaltól keletre fekvő, gyakorlatilag teljes egészében reszlovakizált falvakat, az egykori szlovák telepítésű s úgyszintén teljes egészében reszlovakizált Málást és Barsendrédet, a szintén teljesen reszlovakizált nyelvhatáron fekvő Lévát, Hontvarsányt és Hontkiskért, a nyelvszigetet alkotó Borit, a járás szlovák többségű településeit (Zsemlér kivételével), valamint a magyar nyelvterület peremén elhelyezkedő már említett Verebélyi járás magyar falvait viszont a deportálás teljesen elkerülte, vagy csupán csekély mértékben érintette.¹²³

A lakosságcsere eredményei

Csehszlovákia és Magyarország 1947 januárjában elvben ugyan megállapodott a lakosságcserevel összefüggő kérdések közvetlen, tárgyalásos megoldásában, mivel azonban a magyar fél következetesen ragaszkodott a deportáltak leállításához, a vitás kérdések rendezése és a lakosságcsere tényleges megkezdése elől csupán a deportáltak 1947. februári felfüggesztése után háruhtak el az utolsó akadályok.

Az 1947. március 23-án kezdődő pozsonyi tárgyalásokon a két fél megegyezett a lakosságcsere megindításában, majd az 1947. májusi ún. póstyéni jegyzőkönyvben a személyi és vagyoni kvóta kérdésében, valamint az áttelepítendő magyarok társadalmi rétegződésében, az ún. háborús bűnösök áttelepítésének ügye azonban a lakosságcsere 1948. december 31-ével történő befejezéséről is határozó 1948. augusztusi ún. Okáli–Heltai paktum aláírásáig nyitott kérdés maradt.¹²⁴

Az 1947. április 12-én kezdődő lakosságcsere többszöri megszakításokkal végül 1948. december 20-ig tartott.¹²⁵ Mivel Csehszlovákia a megállapodás ellenére sem személyi, sem vagyoni vonatkozásban nem tartotta be a paritást, amihez pedig Magyarország hangsúlyozottan ragaszkodott, a magyar fél a csere végrehajtását többször felfüggesztette.

A lakosságcsere csehszlovák részről irányító Szlovák Telepítési Hivatal 1949-ben készült zárójelentése¹²⁶ szerint a lakosságcsere keretén belül összesen 55 487 felvidéki ma-

¹²³ SNA, fond: PPPR-B, kart. 304, Štatistický prehľad náborom odsunutých pracovních sil na práce do Čiech.

¹²⁴ A póstyéni jegyzőkönyv szövegét közli: Szabó K. 1981. III. 70–86. s.; a D. Okáli és Heltai Gy. közötti megállapodásról készült feljegyzést: Szabó K. 1981. III. 330–333. s.

¹²⁵ Új Otthon 1949. január 1. A lakosságcsere lebonyolítására: Vadkerty K. 1999. 133–146. s.; Kugler J. 2000. 113–145. s.

¹²⁶ SNA, fond: Poverenictvo financií (Pénzügyi Megbízotti Hivatal; a továbbiakban: PF), kart. 1336, Ukončenie presídlenia podľa Dohody o výmene obyvateľstva – zpráva o výsledkoch činnosti a výdavkoch; magyar fordításban közli: Vadkerty K. 1993a.

gyart telepítettek át Magyarországra. Rajtuk kívül korábbi 11 837 személy az egyezmény érvényessége előtt, 10 196 a „felszabadulás” és a csehszlovák közigazgatás bevezetése között, 11 057 az egyezmény aláírása után, 1083 pedig az egyezmény életbe lépését követően, de annak hatályán kívül távozott, a Csehszlovákiából Magyarországra telepített magyarok száma tehát összesen 89 660.

A kitelepített magyarok járásokra lebontott kimutatása szerint a lakosságcsere – a Szlovák Telepítési Hivatal 1946. májusi eszmei tervvázlatával és a magyar kormánynak 1946 augusztusban átadott névjegyzékkel összhangban – elsősorban a Pozsony és Ipoly-ság közötti, nyugati nagy magyar etnikai tömböt érintette. Erről a területről szállították ki az összes magyar kitelepített 92,72%-át.

A községsoros adatok tanúsága szerint azonban még az említett területen belül is jelentős regionális eltérések mutatkoznak. A telepítési szervek a nyugati összefüggő magyar nyelvterületet a lakosságcsere segítségével 2 helyen próbálták meg ékszerűen kettévágni. Az egyik ilyen terület a Mátyusföldnek egyrészt a Diószeg–Galánta–Vágssellye–Érsekújvár–Komárom városok, másrészt a Kis-Duna által határolt, néhány kelet-csallóközi települést is magában foglaló szakasza volt, a másik pedig a Garam-mente már a deportálás és a reszlovakizálás kapcsán is említett Kiskoszmály–Csata–Hontfüzesgyarmat háromszög által határolt térsége, amelyben szintén ékszerű kitelepítés folyt.

A jelenlegi Lévai járás területén 55 községből 7741 személyt telepítettek át Magyarországra, a magyar lakosság 13,89%-át, közülük 2094 főt a korabeli Lévai, 4566-ot a Zselizi, 940-et az Ipoly-sági, 115-öt a Verebélyi, 26-ot pedig a Párkányi járáshoz tartozó településekről. A Zselizi és a Lévai járásban különösen magas volt a kitelepítettek aránya: a kitelepítés a Zselizi járás magyarságának 18,89%-át, a Lévaiénak pedig 17,17%-át sújtotta, amivel a két járás az első, ill. a negyedik helyen áll a lakosságcsere által érintett járások listáján.¹²⁷

A két Garam-menti járás „magyartalanítására” a telepítést irányító szervek különösen nagy hangsúlyt fektettek, ami abban is megmutatkozott, hogy a kitelepítéseket itt nagyrészt már 1947-ben végrehajtották, sőt 1947. április 12-én néhány mátyusföldi községgel párhuzamosan éppen a Garam-menti Tergenyén vette kezdetét a magyarok kitelepítése.¹²⁸ A Magyar Áttelepítési Kormánybizottság által a lakosságcsere 1947-es eredményeiről közzétett adatok szerint a Zselizi járásból 4 292 személyt, az összes kitelepített 93,99%-át, a Lévai járásból pedig 1955 személyt, a kitelepítettek 93,36%-át már 1947-ben áttelepítették Magyarországra.¹²⁹

A magyar etnikai területbe ékszerűen benyúló Kiskoszmály–Csata–Hontfüzesgyarmat háromszög magyar falvait a lakosságcsere valósággal megtizedelte. A térségben 2 olyan község található, Alsószecse (57,08%) és Kisóvár (56,66%), amelyek magyar lakosságának több mint a felét áttelepítették Magyarországra, ill. további 14 olyan község, Nemesoroszi (49,42%), Tergenyé (48,33%), Garamvezekény (44,09%), Szodó (39,40%), Hölvény (38,22%), Garamdamásd (35,63%), Nagysalló (34,81%), Hontfüzesgyarmat (34,48%), Újbars (31,76%), Bajka (29,47%), Garammikola (29,20%), Kiskoszmály (28,90%), Marosfalva (27,11%) és Garamszentgyörgy (25,22%), amelyek magyar lakosságuk több mint egynegyedét elveszítették.

¹²⁷ SNA, fond: PPR-B, kart. 304, Štatistický prehľad odsťahovaných Maďarov z južných okresov Slovenska.

¹²⁸ Čas 1947. április 13.

¹²⁹ Új Otthon 1948. február 7. (Alsóvárad, Felsővárad és Tőre téves járási besorolása miatt a MÁK által közzétett adatokat korrigálva közöljük [P. Á.]

A felsoroltakon kívül a beékelődés szinte valamennyi magyar községét (Kétfegyvernek – 24,72%, Garamlök – 24,42%, Felsőszecse – 23,32%, Kiskálma – 21,85%, Sáró – 21,34%, Nagypesztek – 20,15%, Ágónyír – 19,83%, Vámosladány – 16,93%, Mohi – 16,53%, Zseliz – 15,44%, Nagykálma – 15,42%, Csata – 14,81%, Barsvárad – 14,68%, Garamsalló – 12,65% stb.) rendkívül súlyosan érintette a kitelepítés, amely alól csupán az 1930-ban szlovák többségűnek kimutatott Zsemle, valamint Kissalló (?)¹³⁰ mentesült. Az akció a térség falvai közül minimális mértékben sújtotta a 18. századi szlovák telepítésű Málást (1 kitelepített), Barsendrédet (4 kitelepített) és Kispeszteket (4 kitelepített), a nyelvszigetet alkotó Bori (24,86%), valamint a nyelvhatáron fekvő Léva (397 fő, a magyar lakosság 7,98%-a) kivételével úgyszintén elkerülte, vagy alig érintette a nyelvhatáron fekvő szlovák többségű, magyar többségű, de jelentős számú szlovák lakossággal rendelkező, ill. szlovák falvakkal körülvett magyar településeket (Töhöl, Barsbese, Ény, Felsőpél, Hontvarsány, Hontkiskér).

A Garam-menti nagy beékelődés mellett volt a Lévai járásnak egy másik, az előbbinél azonban jóval kisebb régiója, amelyet a kitelepítések ugyancsak fokozottabban érintettek. Az Ipolyság vonzáskörzetéhez tartozó, s a várost körülvevő 5 településről van szó, amelyek közül Pereszlényből a magyar lakosság 34,09%-át, Gyerkből 32,02%-át, Horvátiból 24,77%-át, Középtúrból 35,46%-át, Tesmagról 22,79%-át telepítették át Magyarországra. Magából Ipolyságról 177 főt, a magyar lakosság 5,55%-át telepítették ki.¹³¹

A szlovákiai magyarság számát a lakosságcsere keretében Magyarországra telepített tízezekre felül tovább apasztotta az üldöztetések elől elmenekültek, s a lakosságcsere hatályán kívül Magyarországra települtek-telepítettek közel harmincezres száma.

A Csehszlovákiából menekült, ill. kiutasított magyarok ellátása és elhelyezése Magyarországon a Népgondozó Hivatal hatáskörébe tartozott. A hivatal részletes nyilvántartást vezetett a menekültekről, pontos számukat ennek ellenére jobbára csak becsülni lehet, mivel nyilvántartásukat nehezítette, hogy azok, akiknek a megélhetése biztosítva volt, s rokonoknál vagy ismerősöknél el tudták magukat szállásolni, vagy egyáltalán nem, vagy csak meg lehetőséssel regisztrálták magukat.

A menekültek első hulláma már 1945 tavaszán–nyarán, az első jogfosztó intézkedések meghozatalakor elhagyta Csehszlovákiát. A Népgondozó Hivatal adatai szerint 1945. augusztus 31-én 5154 szlovákiai magyar menekült közalkalmazott s 5131 menekült polgári személy tartózkodott Magyarországon. Számuk azonban rohamosan nőtt. A menekülthullám felgyorsulását jelzi, hogy 1945. szeptember 18-án már 8 387 kiutasított közalkalmazott és 17 001 menekültet regisztráltak.¹³²

Jócsik Lajos magyar áttelepítési kormánybiztos 1947. március 11-i jelentése szerint 1946. február 27-ig, azaz a lakosságcsere-egyezmény aláírásáig Szlovákiából összesen 40 498 magyar menekült át Magyarországra területére. Közülük 17 348 volt az őshonos, 23 150 pedig a nem őshonos menekültek száma. Az egyezmény aláírása némileg mérsékelte a menekülthullámot: az 1946. november 20-ig, tehát a csehországi deportálás kezdetéig terjedő következő 9 hónapban már „csupán” 3132 volt szlovákiai magyar őshonos menekültek száma. A deportálások azonban újabb menekülthullámot indítottak Magyarországra felé: az akció három hónapja alatt, vagyis 1946. november 20-a és 1947. február

¹³⁰ Kissallóból szlovák források szerint senkit, a MÁK kimutatása szerint viszont 69 személyt, a magyar lakosság 15,86%-át telepítették át Magyarországra.

¹³¹ SNA, fond: PPPR-B, kart. 304, Štatistický prehľad odsťahovaných Maďarov z južných okresov Slovenska.

¹³² Tóth Á. 1993. 156. s.

28-a között újabb 2453 szlovákiai magyar őshonos menekült át Magyarországra. A jelentés szerint tehát 1947. február 28-ig összesen 22 933 őshonos magyar menekült érkezett Szlovákiából Magyarországra.¹³³

Ennél is magasabb adatot közöl a Szlovákiából elmenekült őshonos magyarok számáról a szlovák Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal 1948. október 9-i jelentéséhez mellékelte kimutatás, amely szerint csupán Dél-Szlovákia 23 járásából és 2 nagyvárosából (Pozsony, Kassa) 26 894 magyar menekült át Magyarországra.

A kimutatás községsoros adataiból elvégzett számítások szerint a mai Lévai járás területéről összesen 2320 magyar, a járás magyar lakosságának 4,16%-a menekült el. Szám szerint a legtöbben Léváról (466 fő, a magyar lakosság 9,36%-a), amelynek az egzisztenciájától megfosztott magyar polgársága a magyar nyelvterület többi városának polgárságához hasonlóan nagy számban hagyta el az ország területét. A járás néhány települését azonban még ennél is nagyobb mértékben sújtotta a menekülthullám: Oroszkáról a magyar lakosság 16,23%-a (101 fő), Lontórol 12,17%-a (83 fő), Bajkáról 10,44%-a (28 fő), Csatárol pedig 10,01%-a (177 fő) menekült át Magyarországra.¹³⁴

A szlovák lakosság betelepítése a magyar falvakba

A szlovák hatóságok a magyarlakta dél-szlovákiai járasok elszlovákosításában a reszlovakizációval, valamint a magyarság csehországi deportálásával és Magyarországra való áttelepítésével párhuzamosan jelentős szerepet szántak a Magyarországról (Cseh)-Szlovákiába áttelepülő szlovákoknak, a külföldről hazatelepülésre bírt szlovák reemigránsoknak, valamint a földreform keretében Dél-Szlovákia ún. betelepítési övezetében letelepülő szlovák belső telepeseknek.

A Szlovák Telepítési Hivatal 1949. évi zárójelentése szerint a Magyarországról áttelepülésre jelentkezett 95 421 szlovák közül a lakosságcsere keretén belül összesen 59 774 személy települt át Csehszlovákiába. Rajtuk kívül további 13 499 magyarországi szlovák a lakosságcsere keretén kívül települt át; a Magyarországról Csehszlovákiába áttelepült szlovákok száma tehát összesen 73 273. A csere keretében áttelepült szlovákok közül 44 500 élt a mezőgazdaságból, akiknek többségét, közel 38 ezer főt a déli járasokból kitelepített magyarok földvagyonába telepítették. A 15 274 egyéb foglalkozású (munkás, iparos, közalkalmazott, szabadfoglalkozású értelmiségi stb.) közül kb. 8 ezer Csehországban telepedett le, s 7274 maradt Szlovákiában.¹³⁵

A Dél-Szlovákiában letelepített magyarországi szlovákok járási és községsoros kimutatása szerint legtöbbjüket a kitelepítések által leginkább érintett Pozsony és Ipolyság közötti magyar etnikai tömb járasaiba és községeibe telepítették. A jelenlegi Lévai járás területén 44 községbe összesen 7192 magyarországi szlovák érkezett, legtöbbjük a korabeli Zselizi (4405 főt) és Lévai (2117 főt) járasokhoz tartozó településekre, a magyar etnikai területbe ékszerűen benyúló, a Mohi–Csata–Hontfüzesgyarmat által határolt háromszögbe.

Számszerint a legtöbb személyt Nagysallóba (1018), Hontfüzesgyarmatra (529), Lévára (507), Nemesorosziba (382), Csatára (347), Vámosladányba (336), Zselizre (246),

¹³³ OL, MÁK XIX-A-15-a, 10. doboz, Szlovákiából menekültek ügyei.

¹³⁴ SNA, fond: PPR-B, kart. 304, Štatistický prehľad odsťahovaných Maďarov z južných okresov Slovenska.

¹³⁵ SNA, fond: Povereníctvo financií, kart. 1336, Ukončenie presídlenia podľa Dohody o výmene obyvateľstva – zpráva o výsledkoch činnosti a výdavkoch.

Garamszentgyörgybe (243), Garamlőkre (229), Újbarsba (228), Alsószecebe (225), Ipolypásztóra (193), Garamdamásdba (192), Ipolyságra (181), Mohiba (151), Felsőszecebe (151), Nagypeszekbe (150) és Sáróba (149) telepítették.¹³⁶

Csehszlovákia a II. világháború után a Magyarországgal megkötött lakosságcsere-egyezményen kívül további négy állammal, a Szovjetunióval (1945. június 29.), Romániával (1946. július 10.), Jugoszláviával (1948. november 13.) és Bulgáriával (1949. május 6.) írt alá az ottani csehek és szlovákok hazatelepülését, ún. reemigrációját szabályozó szerződést.¹³⁷

Elhelyezésüket elsősorban az ország nem szláv kisebbségeinek rovására kívánták megoldani oly módon, hogy a magyaroktól és németektől elkobzott vagyonba szándékozták betelepíteni őket. Letelepítésüket legislatív úton is szabályozták: már Edvard Beneš 1945. október 25-i „az ellenséges vagyon elkobzásáról és a nemzeti újjáépítési alapokról” rendelkező 108/1945 sz. dekrétuma kimondta, hogy az elkobzott vagyon kiutalása során tekintettel kell lenni többek között „a külföldről hazatérőkre”, majd az Alkotmányozó Nemzetgyűlés által 1947. február 14-én elfogadott, a dekrétum alapján elkobzott vagyon szétosztását szabályozó 31/1947 sz. törvény leszögezte, hogy a határövezetben található kisipari vállalatok és családi házak kiutalásánál a külföldről hazatért csehek és szlovákok elsőbbségi jogot élveznek.¹³⁸

Bár a szlovák reemigránsok egyes csoportjai önkényesen már korábban megérkeztek, szervezett hazatelepítésük a magyarok tervezett egyoldalú kitoloncolásának elmaradása és a lakosságcsere elhúzódása miatt elhalasztódott, s csupán 1947 tavaszán, a lakosságcsere megindulásával párhuzamosan vehette kezdetét. Szlovákiai elhelyezésük azonban továbbra is akadályokba ütközött, mivel a magyarok elkobzott földvagyonát a belső telepéseknek tartalékolták, letelepítési lehetőség hiányában így jelentős részüket a cseh országrészekbe irányították, ill. a Csehországba deportált magyarok hátrahagyott vagyonával kárpótolták.¹³⁹

A Szlovák Telepítési Hivatal 1947. decemberi kimutatása szerint az 1947. október 31-ig Csehszlovákiába érkezett 11 628 reemigráns alig felét, 6345 személyt (54,6%) telepítették csak le Szlovákiában, a többi 5283-at (45,4%) a cseh országrészekbe irányították.¹⁴⁰

A reemigránsok szervezett hazatelepítésének megindulását követően a Megbízottak Testülete több intézkedést is hozott letelepítésük megkönnyítése érdekében, 1947. július 1-jei határozatában pl. kijelölte a számukra fenntartandó járásokat. A Megbízottak Testülete szerint a romániai Bánát, valamint a jugoszláviai Bánát, Bácska és Szerémség síkvidéki területeiről reemigrálókat a Dunaszerdahelyi, Komáromi, Ógyallai, Párkányi, Zseli-

¹³⁶ SNA, fond: PPR-B, kart. 304, Štatistický prehľad došlých Slovákov do južných okresov Slovenska.

¹³⁷ Vaculík, J. 1993. 18. s.

¹³⁸ Sbírka zákonu a nařízení republiky Československé, Ročník 1945, částka 48, 251. s.; uott Ročník 1947, částka 16, 203–207. s.

¹³⁹ SNA, fond: PF, kart. 1336, Zpráva o činnosti osídľovacieho úradu pre Slovensko a Fondu národnej obnovy; vö.: Vadkerty K. 1996. 68–69. s.

¹⁴⁰ SNA, fond: PF, kart. 1336, Zpráva o činnosti osídľovacieho úradu pre Slovensko a Fondu národnej obnovy. A Csehországba telepített szlovák reemigránsok aránya azonban a kimutatáshoz fűzött kommentár szerint ennél is magasabb volt, mivel a Szociálisügyi Minisztérium a reemigránsok transzportjainak egy részét egyenesen a cseh országrészekbe irányította, így azokat az SZTH nem is vehette nyilvántartásba.

zi, Feledi és Tornaljai, a romániai Érchegység és Bánát, Szerémség, Horvátország és Bulgária hegyvidéki területeiről reemigrálókat pedig az Ipolysági, Rozsnyói, Szepsi, Királyhelmeci és Nagykaposi járásokban kell elhelyezni.¹⁴¹

1950 februárjáig – a lakosságcsere keretében áttelepülő magyarországi szlovákokkal együtt – összesen 202 526 külföldi szlovák és cseh települt át Csehszlovákiába,¹⁴² közülük mintegy 130–140 ezerre becsülhető a szlovákok száma.¹⁴³ A reemigránsok mindvégig megoldatlan szlovákiai elhelyezési problémái miatt azonban, annak ellenére, hogy letelepítésükkel jelentős szerepet szántak a magyarlakta területek elszlovákosításában, csupán töredéküket sikerült elhelyezni Dél-Szlovákiában.

A lakosságcsere által is érintett 23 dél-szlovákiai járásba és 2 nagyvárosba összesen 3 959 szlovák reemigráns (1 749 családot) sikerült telepíteni, közülük 145 személyt (47 családot) a mai Lévai járás területén található 13 községbe, legtöbbjüket Nagysallóba (83 főt) és Barsváradra (23 főt).¹⁴⁴

Mivel a Szlovákiában elhelyezett reemigránsok egy részét a belső telepítés keretében telepítették le és juttatták földhöz, ezek nem a reemigránsok, hanem a belső telepesek kimutatásában szerepelnek. A járás területén 67 reemigráns családot helyeztek el belső telepesként: 23 romániai családot Deménden, 34 lengyelországi családot Ipolyszakálluson, 10-et pedig Lontón.¹⁴⁵

A két világháború közötti kolonizáció folytatásának tekinthető ún. belső telepítést Edvard Beneš 27/1945 sz. dekrétuma definiálta. Az 1945. július 17-én kelt dekrétum szerint „belső telepítésen olyan intézkedések összességét kell érteni, amelyekkel különleges előírások alapján elérhető a Csehszlovák Köztársaság valamennyi térségének visszajuttatása az eredeti szláv elem birtokába”.¹⁴⁶

A „németek, magyarok és az állam más ellenségei mezőgazdasági földjének cseh, szlovák és más szláv földművesekkel való betelepítéséről” az elnök következő, 1945. július 20-án kelt 28/1945 sz. dekrétuma intézkedett, amely értelmében a telepítés keretében csupán az „állami és nemzeti szempontból megbízható” cseh, szlovák vagy más szláv nemzetiségű személyek kaphatnak földjuttatást.¹⁴⁷

Mivel a 28/1945 sz. elnöki dekrétum csupán a cseh országrészekben volt hatályos, Szlovákiában a belső telepítést a Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal 1945. június 2-án kelt 96. sz. hirdetménye szabályozta. A Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal irányelvei a dekrétumhoz hasonlóan előírták a belső telepítés keretében földet igénylők nemzetiségének, ill. nemzeti és állami megbízhatóságának vizs-

¹⁴¹ SNA, fond: ÚP ZP – Zasadnutia ZP, kart. 25, Zasadnutie Sboru povereníkov dňa 1.7.1947.

¹⁴² Vaculík, J. 1993. 21. s.

¹⁴³ Bobák, J. 1996. 174. s.

¹⁴⁴ SNA, fond: PPPR-B, kart. 304, Štatistický prehľad došlých Slovákov do južných okresov Slovenska; a Nagysallóban letelepülők bulgáriai szlovákok voltak (vö.: Vadkerty K. 1999. 50. s.)

¹⁴⁵ SNA, fond: PPPR-B, kart. 304, Osídlenie reemigrantov na Slovensku podľa okresov a obcí.

¹⁴⁶ Sbírka zákonu a nařízení republiky Československé, Ročník 1945, částka 13, 45–46. s.

¹⁴⁷ Sbírka zákonu a nařízení republiky Československé, Ročník 1945, částka 14, 47–49. s.

gálatát, a telepítés hatékonyságának növelése érdekében pedig azt is megfogalmazták, hogy a telepeseket lehetőleg az eredeti lakóhelyükhöz legközelebb eső területre kell telepíteni, valamint arra is ügyelni kell, hogy ugyanazon községből származzanak, s lehetőleg vallási hovatartozásuk is megegyezzen.¹⁴⁸

A II. világháború utáni földreform és az annak keretében zajló belső telepítés tehát leginkább abban különbözött az 1919. évi földreformtól és a kolonizációtól, hogy amíg az első földreformot szabályozó törvények sem a föld kisajátítása, sem annak szétosztása során nem tartalmaztak nemzetiségi megszorításokat, s elvileg – bár erre már akkor is kevés példa volt – a magyarok és németek földhöz jutását is lehetővé tették, addig az 1945 utáni földreform már hivatalosan is a jogfosztott magyar és német kisebbség gazdasági tönkretételén s földvagyonának a szlovákok és csehek kezére juttatásán alapult.

Visszatértek Dél-Szlovákiába azok az egykori – jelentős számban cseh és morva – kolonisták is, akik a két világháború közötti kolonizáció során települtek a magyarlakta területekre, az 1938. november 2-i bécsi döntés után azonban eltávoztak onnan. A szlovák politikai vezetés azonban arra törekedett, hogy a cseh és morva kolonisták lehetőleg már ne térjenek vissza, mivel ezúttal már kizárólag a külföldről hazatelepülő szlovákokkal, ill. Szlovákia szlováklakta északi részeiből a belső telepítés keretében betelepített telepesekkel kívánta biztosítani a déli határvidék szlovák nemzeti jellegét.¹⁴⁹

A betelepítési övezet kijelölésénél az 1930. évi népszámlálás nemzetiségi adatait vették alapul. Betelepítési övezetté nyilvánították annak a 20 dél-szlovákiai járásnak – köztük a mai Lévai járás területén osztozó egykori Lévai, Zselizi, Párkányi, Ipolysági és Verebélyi járásnak – az egész területét, amelyekben a nem szláv, tehát a magyar és német lakosság aránya meghaladta az összlakosság 20%-át, majd ehhez hozzácsatolták további 20 járás magyar és német többségű községeit.¹⁵⁰

A Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatalnak a belső telepítés végleges adatait összefoglaló 1948. október 9-i jelentése szerint az akció Dél-Szlovákia 25 járásának 281 községét érintette, amelyekbe a belső telepítés keretében összesen 23 027 telepes (5011 család) érkezett, akik 44 822 hektár földet és 1881 házat kaptak a magyarok, ill. németek elkobzott vagyonából. A 25 járás többi községét a jelentés szerint a belső telepítés egyrészt azért nem érintette, mert magyar lakosságuk a lakosságsere-egyezmény értelmében ki volt jelölve a Magyarországra való áttelepítésre, tehát hátrahagyott ingatlan vagyonukba magyarországi szlovákokat telepítettek, másrészt pedig 38 magyar községben végre sem hajtották a vagyoneklobzást.¹⁵¹

A jelentéshez mellékelte községsoros kimutatásból összesített adatok szerint az akció a mai Lévai járás területén 46 községet érintett, amelyekbe összesen 4270 szlovák (950 család) érkezett, akik 7219 hektár földet és 316 házat kaptak a magyaroktól elkobzott vagyonból. A már többször megfogalmazott telepítési elvekkel összhangban a belső telepítés is elsősorban a Garam-mentén kialakítandó szlovák etnikai ék területén található községeket sújtotta, bár ezúttal már több, a lakosságsere által egyáltalán nem, vagy csupán csekély mértékben érintett, részben vegyes lakosságú, ill. szlovák többségű községbe (pl. Farnad, Töre, Zsemlelér, Ény, Barsendréd, Málás, Ipolyszakállós, Deménd, Százd, Hévmagyarád, Felsőszemeréd, Hontvarsány) is folyt betelepítés.

¹⁴⁸ Úradný vestník, Ročník 1946, čiastka 6.

¹⁴⁹ A belső telepítésre részletesebben lásd: Vadkerty K. 1999. 28–81. s.

¹⁵⁰ SNA, fond: PPPR-B, kart. 305. Osídľovacie územie, Obce k osídľovaciemu územiu pričlenené.

¹⁵¹ SNA, fond: PPPR-B, kart. 304, Zpráva o niektorých problémoch južného Slovenska.

A belső telepések számát tekintve nemcsak járási, hanem a magyar községek között országos viszonylatban is első helyen áll Újbars 878 telepessel. A járásban ezen kívül Sáróba (328), Törébe (300), Nagysallóba (198), Barsendrébe (161), Málásba (147), Garammikolába (143), Lévára (124), Zselizre (121), Horvátiba (118), Felsőszecsébe (116), Farnadra (110) és Deméndbe (106) érkezett száznál több belső telepes.¹⁵²

Mivel belső telepésnek csupán az a személy számított, akinek eredeti lakhelye a betelepítési övezeten kívül volt, majd a földreform során földjuttatásban részesülve letelepedett a betelepítési övezet valamely községében, nem minősült belső telepésnek az a 47 376 helybeli szlovák (12 274 család), akik a 25 dél-szlovákiai járásban 26.785 hektár földet és 706 házat vehettek át az elkobzott magyar vagyontól, még ha a földjuttatás során lakóhelyet is változtattak az övezeten belül.¹⁵³

A mai Lévai járás területén ily módon további 5375 szlovák személy (1537 család) 4199 hektár földet és 117 lakóházat kapott a magyaroktól elkobzott vagyontól.¹⁵⁴

A dél-szlovákiai járásokba betelepült szlovákok teljes számának feltárására nincs lehetőségünk, mivel a belső telepítés keretében letelepülők kimutatása csupán a földjuttatásban részesülő földműves lakosságot foglalja magában. Nem készült ugyanakkor kimutatás az ugyancsak nagy számban betelepülő szlovák munkásságról, értelmiségről és hivatalnokrétegről, amelyek több tízezerre tehető száma elsősorban a városok etnikai arculatának megváltozására gyakoroltak hatást.

Kocsis Károly becslése szerint a dél-szlovákiai járásokba 1945 és 1950 között összesen 236 ezer belföldi és külföldi szlovákot telepítettek, közülük 142 ezret az 1938–1945 között Magyarországhoz tartozó területekre, 80 ezret Pozsonyba, 14 ezret pedig a nyugat-csallóközi és dél-szepességi egykori német falvakba.¹⁵⁵

A telepítési és reszlovakizációs politika következményei

Az 1945–1948 közötti csehszlovák telepítési politika és a reszlovakizáció nem érte el ugyan legfőbb célját, a magyar kisebbség felszámolását, a nagy számú szlovák betelepítésével azonban sikerült megbontani a két világháború között még meglehetősen homogén magyar etnikai terület egységét. A magyar nyelvterület felhigulását számos új szlovák nyelvsziget létrejötté, a magyar–szlovák nyelvhatár délebbre nyomulása, különösen Léva, Kassa és Töketeres környékén, valamint egy-két régió (Csallóköz, Párkány északi előtere, Gömör délnyugati része, a Szilicei-fennsík, Bodroghöz) kivételével az egykor zárt magyar etnikai tömb szinte valamennyi térségének és községének vegyes lakosságúvá válása jelzi.

A II. világháború utáni első, 1950. évi népszámlálás eredményei szerint Szlovákia 3 442 317 lakosából 354 532 vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A magyar nemzetiségűek Szlovákia népességén belüli részaránya tehát az 1930. évi 17,2%-ról 10,3%-ra süllyedt.¹⁵⁶ A népszámlálás etnikai adatainak objektivitását szlovák és magyar részről egy-

¹⁵² SNA, fond: PPPR-B, kart. 304, Vnútorné osídlenie.

¹⁵³ SNA, fond: PPPR-B, kart. 304, Zpráva o niektorých problémoch južného Slovenska.

¹⁵⁴ SNA, fond: PPPR-B, kart. 304, Vnútorné osídlenie.

¹⁵⁵ Kocsis K. 1998. 129. s.

¹⁵⁶ Srb, V. 1981. 360. s.

aránt megkérdőjelezik,¹⁵⁷ s egyetértenek abban, hogy azok nem a magyarság valós számát tükrözik, hanem csupán arról tanúskodnak, hogy a több éves üldöztetés után hányan merték vállalni magyar nemzetiségüket.¹⁵⁸ Az etnikai arányokat elsősorban az összességében 326 679 reszlovakizált¹⁵⁹ nemzetiségi bevallása torzította, akiknek túlnyomó része szlováknak vallotta magát.

A korabeli csehszlovák hivatalos szervek számára azonban még a 354 ezer hivatalosan kimutatott magyar is meglepetéssel szolgált. Egy a szlovák pártvezetés számára készült 1948. júniusi, tehát még jóval a lakosságcsere befejezése előtti kimutatás ugyanis a 30 dél-szlovákiai magyarlakta járásban – a reszlovakizáció és a csehországi deportálás után, valamint a lakosságcsere aktuális eredményeinek figyelembevételével – 188 300 magyarral számolt. A mai Lévai járáson osztozó korabeli járások összterületén ezen belül az 1930. évi 102 028-cal szemben már csupán 29 100 magyart feltételeztek, a magyar lakosság számára nyitva az 5 járás összlakosságán belül pedig ezek szerint 55,5%-ról 15,8%-ra esett volna vissza.¹⁶⁰

Az 1948. júniusinál némileg magasabb, azonban a népszámlálás során kimutatottnál még mindig jóval alacsonyabb adatot közöl a szlovákiai magyarok számáról az az 1949. nyarán készült elemzés, amely szerint 1949. május 1-jén Dél-Szlovákiában 228–230 ezer magyar élt.¹⁶¹ A magyarság feltételezett számának megemelését az indokolta, hogy az 1948. november második felében még Csehországban tartózkodó 23 606 deportált¹⁶² közül 1949. első hónapjaiban hivatalos transzportokkal több mint 19 ezer személy visszatért Szlovákiába,¹⁶³ az 1948 novembere előtt engedély nélkül hazatért mintegy 18 ezer magyarral tehát ezek közel 37 ezer fővel növelték a dél-szlovákiai magyarság számát.

Községoros kimutatás hiányában a Lévai járásba hazatért deportáltak pontos számát nem ismerhetjük, de abból kiindulva, hogy az összes deportált 11,5%-a származott a Lévai járás területéről, s nagyjából ugyanakkora arányban részesülhetett a járás a hazatérők összlétszámából is, számukat mintegy 4200–4300 főre becsülhetjük.

Mivel az 1950. évi népszámlálás községoros etnikai adatait – az 1940-es szlovák népszámláláshoz hasonlóan – a mai napig nem hozták nyilvánosságra, s azok a kutatók számára gyakorlatilag elérhetetlenek, a be- és kitelepítéseknek, ill. a reszlovakizációnak a magyar nyelvterület egészére, ill. annak egyes járásaira és községeire gyakorolt hatását csupán a későbbi népszámlálások (1961, 1970, 1980, 1991, 2001) alapján vizsgálhatjuk.

Az 1961-es népszámlálásnak a magyar lakosság számát közlő dél-szlovákiai községoros adatait egy belső használatra szánt kimutatás,¹⁶⁴ az 1970-es népszámlálás előzetes,

¹⁵⁷ Pl. Gyönyör J. 1977. 295. s., Popély Gy. 1991. 130. s., Gyurgyík L. 1998. 87. s., Kocsis K. 1998. 130. s., Dávid Z. 1974. 9. s.; Srb, V. 1996. 158. s., Zvara, V. 1965. 72. s., Očovský, Š. 1992. 84. s., Šutaj, Š. 1991. 41. s.

¹⁵⁸ Utólagos becslések szerint a magyarok tényleges száma 451–455 ezer lehetett (Srb, V. 1996. 158. s.; Kocsis K. 1998. 130. s.).

¹⁵⁹ Šutaj, Š. 1991. 36. s.

¹⁶⁰ SNA, fond: Slovenská liga, kart. 71, Poznámký k vývinu a stavu národnostného zloženia obyvateľstva južného Slovenska.

¹⁶¹ Kaplan, K. 1993. 163–164. s.

¹⁶² SNA, fond: ÚP ZP-Zasadnutia ZP, kart. 39, Zasadnutie Sboru povereníkov dňa 3.12.1948.

¹⁶³ SNA, fond: Povereníctvo vnútra – sekretariát, kart. 191, číslo 117/48 sekr. dŕv. A deportáltak hazatelepülésére bővebben: Vadkerty K. 1996. 79–90. s.

¹⁶⁴ A dél-szlovákiai járások községeinek nemzetiségi összetétele [é. n.].

valamint az 1980-as népszámlálásnak a 10%-ot, ill. 100 főt meghaladó kisebbségi lakossággal rendelkező települések adott kisebbségére vonatkozó számsorait a szlovák kormány Nemzetiségi Tanácsa számára készített jelentések tartalmazzák.¹⁶⁵ Az 1991. évi utolsó csehszlovák, valamint a 2001. évi szlovák népszámlálás községi bontású etnikai adatait a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala már hivatalosan is publikálta.¹⁶⁶

Az 1961. évi népszámlálás a magyarság számának példátlan megnövekedéséről tanúskodik: Szlovákia 4 174 046 lakosából 518 782, az 1950. évi 10,3%-kal szemben az összlakosság 12,4%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek,¹⁶⁷ de még így is messze elmaradt az 1921. évi 21,2, ill. az 1930. évi 17,2%-os aránytól, s összességében 1930. évi létszámának 90,7%-át érte el csupán. A népszámlálási eredmények rácafoltak a demográfusok előrejelzéseire, mivel a magyarság száma az 1950. évi népszámlálásra épülő népmozgalmi kimutatásoknál 1961-ben mintegy 110 ezerrel lett magasabb.¹⁶⁸ A magyarság 11 év alatti 164 250 fős (46,3%-os) tényleges szaporulata (Szlovákia összlakossága ezen idő alatt 21,3%-kal, a szlovákok 19,4%-kal, a csehek pedig 13,3%-kal szaporodtak) valójában látszatszaporulat, s csupán azt jelzi, hogy a nacionalista politika enyhítévell hány reszlovakizált tért vissza statisztikailag is a magyarsághoz.¹⁶⁹

Ennél is nagyobb méretű volt a magyarság megfogyatkozása a harmincegy év alatt a Lévai járásban, amelynek összlakossága 1930 és 1961 között 110 499-ről 121 032-re, azaz 9,5%-kal gyarapodott, a szlovákok száma 49 188-ről 77 664-re, vagyis 57,9%-kal nőtt, az összlakosságon belüli számarányuk pedig 44,5%-ról 64,2%-ra emelkedett. A magyarság száma ugyanakkor 55 725-ről 42 502-re, 1930-as létszámának 76,3%-ára, az összlakosságon belüli számaránya pedig 50,4%-ról 35,1%-ra esett vissza.¹⁷⁰

A magyarság 13 223 fős embervesztéséből 7741-et (58,5%) a lakosságcsere, 2320-at (17,5%) a Magyarország területére való önkéntes vagy kényszerű átköltözés-menekülés, 500–600-at (3,8–4,5%) a csehországi deportálás idézett elő, a maradék mintegy 2600 (19,7%) a reszlovakizáció, ill. az asszimiláció számlájára írható. A szlovákság 28 476 fős növekedéséből 7192-t (25,3%) a lakosságcsere keretében, 4270-et (15,0%) a belső telepítés keretében betelepültek, 145-öt (0,5%) a reemigránsok eredményeztek, kb. 2600-at (9,1%) a reszlovakizáltak, a maradék 14 269-et (50,1%) a szlovákság természetes szaporulata és az ország más területeiről való bevándorlása.

Nagyrészt a ki- és betelepítés, kisebb mértékben pedig a reszlovakizáció korábban soha nem tapasztalt mértékben átszínezte számos község etnikai arculatát. Nem csak az 1930 és 1941 között szlovákból magyar többségűvé vált, általában kétnyelvű, kettős identitású lakossággal rendelkező községek (Lüle, Ény, az Alsógyőröd, Felsőgyőröd és Kisgyékényes

¹⁶⁵ Národnostné zloženie obyvateľstva podľa predbežných výsledkov sčítania ľudu, domov a bytov k 1.12.1970 1971.; Demografický vývoj obyvateľstva Československej socialistickej republiky podľa výsledkov sčítania ľudu s prihliadnutím na jeho národnostné zloženie 1983.

¹⁶⁶ Národnosť a náboženské vyznanie obyvateľstva SR (definitívne výsledky sčítania ľudu, domov a bytov 1991) 1993.; Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Základné údaje. Národnostné zloženie obyvateľstva 2001.

¹⁶⁷ Srb, V. 1981. 360. s.

¹⁶⁸ Gyurgyík L. 1994. 72. s.

¹⁶⁹ Janics K. és Dávid Z. becslése szerint 1961-ben mintegy 120 ezer reszlovakizált vallotta magát ismét magyar nemzetiségűnek (Janics K. 1971. 23. s.; Dávid Z. 1974. 9.

egyesítésével létrejött Nagygyőröd, Alsópél, Léva, Hontvarsány, Csánk, Hévmagyarád; az egyetlen kivétel Zsemleér, amely 1961-ben is megőrizte magyar többségét) váltak újból – ezúttal már gyakran szintiszta – szlovákká, hanem elveszítette magyar többségét további 25, az összes korábbi magyar és csehszlovák népszámlálás tanúsága szerint magyar település.

A már 1930-ban is csupán kisebbségi, ám 10%-ot meghaladó magyar lakossággal rendelkező községekben a magyar elem pár százalékos kisebbséggé zsugorodott, vagy pedig teljesen eltűnt. Ényben a magyarság részaránya az 1930. évi 33,2%-ról 2,4%-ra, Nagygyőrödön 10,5%-ról 4,1%-ra, Alsópélen 15,6%-ról 7,6%-ra, Léván 39,5%-ról 16,9%-ra, Hontvarsányban 45,6%-ról 21,9%-ra, Hévmagyarádon 20,5%-ról 6,4%-ra esett vissza, az 1930-ban még 10,6%-nyi magyar lakossággal rendelkező Lülén és a 12,7%-ban magyar Horhiban pedig a magyar elem 1961-re gyakorlatilag eltűnt, s ki sem mutatták azt. Léva kivételével a felsorolt községeket a telepítések nem érintették (csupán Énybe, Hontvarsányba és Hévmagyarádra érkezett néhány belső telepes), többségük magyar lakossága ugyanakkor teljes egészében reszlovakizált. A járási központban a városi polgárság máshol is tapasztalt nemzetiségváltásán, reszlovakizálásán és a telepítéseken kívül a vidéki szlovák lakosság gazdasági természetű migrációja is hozzájárult a szlovákok arányának növekedéséhez, illetve a magyarok arányának csökkenéséhez.¹⁷¹

A magyar többségét elveszítő 25 község közül a magyar lakosság részaránya legnagyobb mértékben általában a Mohi–Csata–Hontfűzesgyarmat közötti térségben tervezett szlovák etnikai ék északyugati peremén elhelyezkedő, a lakosságcseré által leginkább sújtott településeken, Alsószeccsén (az 1930. évi 82,4%-ról az 1961. évi 19,7%-ra), Kisóváron (87,3%–24,3%), Felsőszeccsén (84,5%–37,5%), Marosfalván (86,9%–36,4%), Kiskoszmályban (75,3–17,3%), Újbarson (55,9%–15,5%), a Nagykálna és Kiskálna egyesítésével létrejött Kálnán (70,8%–31,9%), Garamlőkön (77,1%–33,7%) és Bajkán (88,2%–35,0%) esett vissza. Az utóbbi öt község esetében a magyarság részarányának csökkenéséhez hozzájárult a reszlovakizáció is.

Nyilvánvalóan a reszlovakizáció volt az oka a lakosságcseré által nem érintett, általában a nyelvhatáron fekvő vagy szlovák falvakkal körülvevő magyar szóránylepülések, részben egykori szlovák telepítésű, már 1930-ban is meglehetősen vegyes lakosságú s teljes egészében reszlovakizált falvak, Barsendréd (66,2%–39,6%), Málás (51,1%–42,0%), Töhöl (69,2%–44,5%), Barsese (50,2%–41,0%), Hontkiskér (54,2%–28,3%), Deménd (52,3%–42,4%), Kistompa 67,3%–44,3%) nemzetiségváltásának. Barsendrédn, Málásn és Deméndn némileg az oda telepített belső telepesek is csökkentették a magyar lakosság arányát.

A létrehozott szlovák etnikai ék magyar többségét elveszített további 9, az előbbiektől délebbre elhelyezkedő községében, az ék nyugati szegélyén Nagysallóban (80,7%–40,9%); a keleti peremén Hontfűzesgyarmaton (91,8%–47,2%), az Alsófegyvernek és Felsőfegyvernek egyesítésével létrejött Kétfegyverneken (62,2%–35,5%), a Tergenyé és Nagypeszek egyesítésével létrehozott Sikenicán (91,6%–40,3%), a központi részén található Szodóban (78,6%–40,1%) Garammikolán (90,8%–41,5%), valamint a déli peremén található Garamvezekényben (94,9%–40,6%) és Garamdamásdon (84,9%–46,6%), amelyeket a lakosságcseré egyaránt súlyosan érintett, a magyar elem csökkenése némileg mérsékeltebb volt, s általában megőrizte 40% fölötti arányát.; közülük az egyedüli Lekér (80,4%–43,1%), amelyben a magyarság kisebbségbe szorulása nem magyarázható sem a telepítésekkel, sem a reszlovakizációval.

¹⁷¹ Kocsis K. 1989. 60. s.

A tervezett etnikai ék telepítések által sújtott többi községe, Mohi (95,3%–55,2%), Barsvárad (72,7%–53,5%), Vámosladány (84,5%–52,6%), Garamszentgyörgy (89,8%–52,5%), Sáró (68,2%–53,3%), Nemesoroszi (66,9%–51,1%), Kispeszkek (86,5%–64,5%), Zseliz (70,9%–55,1%), Ágónyír (84,5%–78,2%), Hölvény (98,1%–54,5%), Csata (84,5%–74,1%) megőrizte ugyan magyar többségét, de valamennyi erősen vegyes lakosságúvá vált, s egyesekben a magyarság részaránya 1961-ben már alig haladta meg az összlakosság 50%-át. Ugyancsak magyar többségűek maradtak a térség lakosságcsere által nem, legfeljebb a belső telepítés által érintett községei: Nagyod (92,9%–60,00%), Tőre (70,9%–68,3%), Oroszka (65,4%–62,5%) és Kissalló (68,1%–66,5%), a járás nyugati peremén fekvő Felsőpél (86,6%–76,2%), valamint a telepítések ellenére a nyelvszigetet képező Bori (79,9%–74,9%).

Homogén magyar jellegüket leginkább a járás délnyugati sarkának nagy mértékben reszlovakizált, de a lakosságcsere által nem érintett települései, Farnad (74,3%–81,7%), Nagylóvd (74,6%–75,4%) és Érsekkéty (91,3%–94,2%), valamint a lakosságcsere által érintett, vagy csak csekély mértékben érintett délkeleti államhatár menti települései, Zalaba (94,0%–90,5%), Ipolypásztó (78,2%–69,9%), Kisölvéd (95,2%–85,7%), Ipolybél (82,9%–91,3%), Ipolyszakállós (85,9%–87,0%), és Garamsalló (90,4%–83,4%) őrizték meg, amelyek közül egyesekben 1930 és 1961 között ráadásul nőtt is a magyar elem részaránya.

A járás keleti részének a Deménd–Lontó vonaltól keletre fekvő községei, Lontó (76,1%–79,9%), Szete (86,1%–81,0%), Százd (75,1%–64,0%), Ipolyvisk (64,8%–81,8%), Alsószemeréd (76,4%–80,5%), Felsőszemeréd (76,6%–64,2%), Egeg (79,4%–59,4%), Szalatnya (71,0%–78,4%), Palást (73,1%–71,5%), Felsőtúr (75,1%–70,9%), Kistúr (86,1%–75,9%), Ipolyfödemes (98,9%–98,5%) és Ipolyság (54,9%–52,3%) annak ellenére, hogy többségük már 1930-ban is jelentős szlovák kisebbséggel rendelkezett, magyar lakosságuknak pedig túlnyomó része reszlovakizált, a már említett Deménd és Kistompa kivételével továbbra is meg tudták tartani magyar többségüket, sőt némelyikben szintén nőtt a magyarság aránya.

Az Ipolyságot félkör alakban körülvevő, a lakosságcsere által leginkább sújtott 5 településen, Pereszlényben (89,7%–68,0%), Gyerken (93,9%–59,5%), Horvátiban (85,0%–53,4%), Középtúron (94,0%–59,6%) és Tesmagon (93,8%–73,6%) az előbbieknél már nagyobb arányú volt a magyarság számarányának csökkenése.

Az 1961-es népszámlálás községsoros adataiból tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy amíg a telepítések az érintett községek etnikai arculatát gyakran gyökeresen átalakították, addig a reszlovakizáció – bár nagyobb tömegeket érintett, mint a telepítések – legfeljebb a szlovák településeken élő szórványmagyarság körében, a szlovák falvakkal körülvevő magyar szórványtelepüléseken, ill. a 18. századi szlovák telepítésű községek egy részében járt maradandó következményekkel, a zárt magyar etnikai terület községeinek magyarsága, még ha annak idején teljes egészében reszlovakizált is, az első adandó alkalommal statisztikailag is visszatért magyar nemzetiségéhez.¹⁷²

A lakosságcsere és a belső telepítés ugyanakkor a török háborúkat követő 18. századi migráció óta nem tapasztalt módon, s ismét a szlovákság javára alakította át a járás etnikai összetételét. Nemcsak a járás magyar lakosságának száma csökkent az 1910. évi 74 184-

¹⁷² „A reszlovakizáció a szlovákiai magyar régiók etnikai jellegének megváltoztatását célul kitűző etnikai tisztogatások tömegeket érintő, de legkevésbé hatásos eszközének bizonyult.” (Szarka L. 1998. 47. s.)

ről ill. az 1930-évi 55 725-ről 42 502-re, az összlakosságon belüli részaránya az 1910. évi 73,5%-ról, s az 1930. évi 50,4%-ról 35,1%-ra, valamint a magyar többségű községek száma az 1910. évi 84-ről, ill. az 1930. évi 74-ről 45-re (a községek száma 1910-ben összesen 121, 1930-ban 122, 1961-ben 108 volt), hanem megszűnt a 200 éve kisebb-nagyobb módosulásokkal ugyan, de meglehetősen stabilitást mutató jellegzetesen kirajzolódó nyelvhatár is.

Az egykori nyelvhatár magyar oldalán, a telepítések által leginkább érintett Mohi–Csata–Hontfüzesgyarmat közötti területen létrejött egy rendkívül vegyes lakosságú beékelődés, amely a Garam folyása mentén ékként csaknem kettéhasította a magyar nyelvterületet. Mivel a térségen belül a magyar többségüket megőrzött, ill. a szlovák többségüvé vált községek szinte mozaikszerűen váltják egymást, ráadásul egyiküket sem lehet etnikailag homogénnek nevezni, s a nyelvhatár itt gyakorlatilag meghatározhatatlan, a magyar–szlovák etnikai határzónának ezen a szakaszán indokolt egy „kettényíló”, kettős nyelvhatárról beszélni, amelyen belül a már csupán foszlányaiban felismerhető egykori nyelvhatár alkotja a tulajdonképpeni magyar nyelvhatár északi peremét, a vegyes beékelődés déli határa pedig egyben a II. világháború után messze előrenyomuló szlovák nyelvhatár déli pereme is.¹⁷³

Kitekintés

Az 1970-es, 1980-as, 1991-es és 2001-es népszámlálások¹⁷⁴ tanúsága szerint már sem országos, sem járási szinten nem következett be lényeges változás a magyar etnikai terület kiterjedésében. Amíg azonban szlovákiai szinten a magyarság összlakossághoz viszonyított részaránya az erőteljes asszimiláció következtében folyamatosan csökkent,¹⁷⁵ lélekszáma ugyanakkor – legalábbis 1991-ig – némileg növekedett,¹⁷⁶ a szlovákiai átlagnál jóval kedvezőtlenebb demográfiai mutatókkal (alacsony természetes szaporulat, előnytelen korösszetétel, várható életkor, migrációs mérleg)¹⁷⁷ rendelkező Lévai járásban, ahol ráadásul ezek a hátrányok hatványozottan érvényesülnek annak perifériális helyzetű magyarlakta részein, már évtizedek óta nem csak a magyar lakosság részarányának, hanem lélekszámának fogyása tapasztalható.

A Lévai járásban a magyarság száma és részaránya 1961 és 1970 között – a magyarság ekkor országosan is kedvező népszámlálási és népmozgalmi egyenlegével összhangban – csekély mértékben még növekedett (lélekszáma 42 502-ről 42 934-re, vagyis 432 fővel, az összlakosságon belüli részaránya pedig 35,1%-ról 35,7%-ra), a hetvenes évektől kezdődően azonban országos viszonylatban a Lévai járás magyar lakosságának számában tapasztalható a legnagyobb fogyás. 1970 és 1980 között 2435, 1980 és 1991 között 2330, 1991 és 2001 között további 4645, összességében 9410 fővel, azaz 21,9%-kal csökkent, az összlakosságon belüli részaránya pedig az 1970. évi 35,7%-ról 2001-re 27,9%-ra zu-

¹⁷³ Vö: Farkas Gy. 2000. 121. s.

¹⁷⁴ Az egyes népszámlálások etnikai, etnodemográfiai szempontú elemzésére: Gyönyör J. 1977.; Gyönyör J. 1989.; Gyurgyík L. 1994.; Gyurgyík L. 2001.

¹⁷⁵ 1970: 12,2%; 1980: 11,2%; 1991: 10,8%; 2001: 9,7%

¹⁷⁶ 1970: 552 006; 1980: 559 490; 1991: 567 296; 2001: 520 528

¹⁷⁷ Janics K. 1971.; Dávid Z. 1974. 11–12. s.; Kocsis K. 1989. 60–61. s.; Sčítanie ľudu, domov a bytov k 1. decembru 1970 v okrese Levice 1973.; Sčítanie ľudu, domov a bytov k 1. novembru 1980 v okrese Levice 1982.

hant. Ugyanezen idő alatt a járás össznépsége csupán 0,2%-kal csökkent, a szlovákok száma ugyanakkor 8,8%-kal nőtt, az összlakosságon belüli részarányuk pedig 63,5%-ról 69,1%-ra emelkedett.

A magyarság 1991. és 2001. évi számának és arányának csökkenéséhez hozzájárult a roma nemzetiség kategóriájának újbóli bevezetése is, 2001-ben pedig ezen kívül az „ismeretlen nemzetiségűként” elkönyveltek aránytalanul magas száma (1051 fő, az összlakosság 0,9%-a). 1991 és 2001 között országos viszonylatban is rendkívül nagy mértékben megnőtt az „ismeretlen nemzetiségűek” száma: 8782-ről 54 502-re emelkedett.¹⁷⁸

A járás területén 1991-ben összesen 972 fő, az összlakosság 0,8%-a, 2001-ben 1242 fő, az összlakosság 1,0%-a vallotta magát roma nemzetiségűnek. Az 1980-as népszámlálás adataiból kiindulva, amikor a számlálóbiztosok a kérdőíveken megjelölték a „cigány származású” személyeket, s ezzel a módszerrel a járásban 5026 ún. cigány származásút számoltak össze (az összlakosság 4,1%-a), akik közül 2971 (59,1%-uk) szlovák, 2001 fő (39,8%-uk) pedig magyar nemzetiségűnek vallotta magát,¹⁷⁹ valamint feltételezve, hogy a cigány származásúak 1991-ben és 2001-ben 1980-as nemzetiségi megoszlásuk arányának megfelelő nemzetiséget vallanának be, 1991-ben 387-re, 2001-ben pedig 494-re becsülhetjük a roma nemzetiségi kategória megjelenése következtében a magyarság számában bekövetkezett apadást.

A magyarság lélekszámának és számarányának folyamatos csökkenése ellenére a járás II. világháború után kialakult etnikai struktúrája a 20. század második felében már nagyrészt változatlan maradt. Az 1961 és 1991 közötti népszámlálások etnikai adatainak összevetése ráadásul a saját etnikai tömbjükhöz tartozó településeken élők részarányának növekedéséről, vagyis az etnikai területek újbóli homogenizációjáról tanúskodott, ami egy újabb tömbösödési folyamatra, ezen belül a telepítések során létrejött, s a magyar nyelvterületbe mélyen beékelődő Garam-menti vegyes etnikai tömb esetleges felszívódására, s annak területén egy élesen – természetesen az egykori szlovák–magyar nyelvhatártól ismét jóval délebbre – meghúzható nyelvhatár újbóli kialakulására engedett következtetni.¹⁸⁰

Az említett harminc év alatt ugyanis a vegyes tömb északi részének mind a szlovák többségűvé vált, mind a magyar többségűnek megmaradt településein csökkent a magyarság részaránya (a kevés kivétel közé Barsvárad és Zsemlier tartozott, amelyekben a magyarság aránya 53,5%-ról 64,2%-ra, ill. 74,4%-ról 80,6%-ra emelkedett), három község pedig ráadásul magyar többségét is elveszítette. 1961 és 1970 között Nemesoroszi, 1970–1980 között Mohi és Garamszentgyörgy vált szlovák többségűvé; az 1980-ban szlovák többségűnek kimutatott Bori azonban 1991-re ismét visszaszerezte további magyar többségét. A Lévai járás 1961 és 1991 között magyar kisebbségét elvesztő negyedik települése a járás keleti részén fekvő nyelvhatár menti Egeg. A magyar etnikai terület csökkenéséhez járult hozzá ezen kívül a magyar Hölvénynek és Kissallónak a szlovák többségű Nagysallóhoz (1965), Kispeszeknek Nemesoroszihoz (1962), valamint Horvátinak Kistompához (1962) csatolása.

A magyar elem részaránya ezzel szemben a vegyes tömb déli részének községeiben csaknem mindenütt emelkedett. A térség 1961-ben szlovák többségűként kimutatott falvait, 1991-ig részben Zselizhez csatolták (Garammikolát 1967-ben, Szodót 1976-ban, Sikenicát 1986-ban), részben visszaszerezték magyar többségüket: Málás, valamint a

¹⁷⁸ Gyurgyík 2001. 255. s.

¹⁷⁹ Gyönyör J. 1989. 142. s.

¹⁸⁰ Vö.: Farkas Gy. 1998.

Lekér, Garamdamásd és Garamvezekény egyesítésével létrehozott Hronovce vált ismét magyar többségűvé, mindkettő az 1961 és 1970 közötti időszakban. Két községben, a „vegyes tömbhöz” tartozó Sáróban, valamint az Ipoly-menti Alsószemeréden a magyar nemzetiségűek 1980 és 1991 közötti meglehetősen magas, 9,0, ill. 13,2 ponttal történő csökkenését a roma nemzetiségi kategória megjelenése magyarázza.¹⁸¹

A felvázolt folyamatból levont hipotézist a 2001-es népszámlálás községsoros nemzetiségi adatai sajnálatos módon megcáfolták. Nemcsak újabb négy település, Vámosladány, Bori, Sáró és Hronovce veszítette el korábbi magyar többségét (Sáró és Hronovce esetében ezt a magukat korábban magyarnak valló cigányok roma nemzetiségűnek való jelentkezése idézte elő), hanem Nagyod és Barsendréd kivételével, amelyekben a magyar nemzetiségűek aránya 1991 és 2001 között 52,0%-ról 62,1%-ra, ill. 33,5%-ról 35,7%-ra emelkedett, a magyarság részaránya a járás valamennyi magyar jellegű, tehát 10%-nyi magyar lakossággal rendelkező községében csökkent. E jelenség okainak feltárása, amely nem korlátozódott csupán a Lévai járásra, hanem országos méreteket öltött, már nem tartozik tanulmányunk feladatai közé, hanem önálló kutatást igényelne.

A magyarság számának és arányának csökkenése ugyanis csupán néhány község esetében magyarázható a magukat roma nemzetiségűnek vallók számának növekedésével. A már említett Sáró és Hronovce esetében arányuk csupán kis mértékben, 9,5%-ról 13,1%-ra, ill. 2,7%-ról 5,8%-ra emelkedett, azonban már ez is elég volt ahhoz, hogy a már 1991-ben is csupán 50,2, ill. 51,6%-nyi magyar lakossággal rendelkező két község elveszítse abszolút magyar többségét. A romák arányának növekedése ezen kívül elsősorban Alsószemeréden (arányuk 10,2%-ról 20,2%-ra emelkedett), Szalatnyán (0%–10,3%), Garamsallón (0,2%–6,3%) és Kálnán (2,4%–5,6%) járult hozzá a magyarság arányszámának csökkenéséhez.

Az országos irányzathoz hasonlóan a Lévai járásban is folyamatosan csökkent a magyar etnikai területen, ill. magyar többségű községekben élő magyarok száma és aránya. Amíg 1961-ben a járás magyar lakosságának 73,3%-a (31 147 fő), addig 2001-ben már csupán 66,0%-a (22 133 fő) élt magyar többségű községekben, amit elsősorban a perifériális helyzetű s munkahelyhiánnyal küzdő magyar falvak lakosságának a járás közigazgatási és ipari központjába, a szlovák többségűvé vált Lévába áramlása idézett elő. 1961-ben a járás magyar lakosságának 5,4%-a, 2001-ben már 13,3%-a élt a járási székhelyen.

Az etnikai többség megszerzése, ill. elvesztése, valamint a községegyesítések és -csatolások következtében a járás az 1961. évi 45-tel szemben 1970-ben már csupán 41,¹⁸² 1980-ban és 1991-ben egyaránt 35, 2001-ben pedig 32 magyar többségű településsel rendelkezett (a járás községeinek száma 1961-ben összesen 108, 1970-ben 98, 1980-ban 90, 1991-ben 83, 2001-ben 89 volt).

Mivel a Szlovák Nemzeti Tanács által 1990. október 25-én elfogadott 428/1990 sz. ún. nyelvtörvény, ill. az azt felváltó 1999. július 10-én kelt 184/1999 sz. törvény – az 1920. évi csehszlovák nyelvtörvényhez hasonlóan – ismét csupán azokban a községekben tette

¹⁸¹ Sáróban 1991-ben a lakosság 9,5%-a, Alsószemeréden 10,2%-a vallotta magát roma nemzetiségűnek.

¹⁸² A Szlovák Statisztikai Hivatal járási részlegének kiadványa 40 magyar többségű községet említ, a népszámlálás előzetes adatait közlő községsoros kimutatásban azonban 41 magyar többségű település szerepel. (Sčítanie ľudu, domov a bytov k 1. decembru 1970 v okrese Levice 1973. 23. s.; Národnostné zloženie obyvateľstva podľa predbežných výsledkov sčítania ľudu, domov a bytov k 1.12.1970 1971. 23. s.)

lehetővé a kisebbségek nyelvének a hivatalos érintkezésben való használatát, amelyekben részarányuk eléri a 20%-ot,¹⁸³ tanulmányunk végén érdemes áttekinteni azon községek számát, amelyek magyar lakossága a törvényes rendelkezések értelmében a hivatalos érintkezésben élhet anyanyelv használati jogával.

Az 1991. évi népszámlálás alapján a magyar nemzetiségűek részaránya a járás 51 községében haladta meg az összlakosság 20%-át, tehát ennek az 51 községnek a magyarsága élhetett nyelvhasználati jogával. 1930 és 1991 között összesen 9 település magyar lakossága veszítette el nyelvhasználati jogát. Közülük három (Ény, Hévmagyarád és Hontvarsány) már 1930-ban is szlovák többségű volt, az előző kettő magyarsága 1961-re, Hontvarsányé 1970-re süllyedt 20% alá. További négy (Léva, Kiskoszmály, Újbars, Alsószece) esetben a lakosságcsere, a be-, ill. kitelepítések változtatták meg oly nagy mértékben a települések etnikai arculatát, hogy – a Léva kivételével – 1930-ban még magyar többségű településeken a magyarság számaránya már 1961-re 20% alá csökkent. Az említett 7 településsel együtt elveszítette nyelvhasználati jogát az 1968-ban Újbarshoz csatolt Marosfalva, valamint az 1976-ban Lévához csatolt Hontkiskér magyar lakossága is, noha számaránya nem csökkent 20% alá.

Mindezek következtében amíg 1930-ban 55 126 személy, a járás magyar lakosságának 98,2%-a, addig 1991-ben már csupán 32 268 fő, a magyarság 84,5%-a élhetett a hivatalos érintkezésben anyanyelv használati jogával. Ez az arány 2001-re tovább romlott, ugyanis újabb 3, a telepítések által megtizedelt községben, Kálnán, Garamlőkön és Kisóváron süllyedt a magyarság részaránya 20% alá, a nyelvhasználati joggal bíró magyarok száma pedig 27 975-re (a járás magyar lakosságának 83,4%-a) csökkent. A 2001-es népszámlálás alapján tehát összességében már csupán 50 település magyarsága élhet nyelvhasználati jogával, de közülük is kettőben, Töhölben (21,3%) és Felsőszecsén (23,1%) alig haladja meg a jogok biztosításához szükséges 20%-os küszöböt.

Melléklet

A melléklet a járás 1930-ban 10%-ot meghaladó magyar lakossággal rendelkező településeinek a reszlovakizált, Csehországba deportált, Magyarországra áttelepített és elmeneült magyarok; ill. a lakosságcsere, a reemigráció és a belső telepítés keretében betelepült szlovákok számát, valamint a magyar lakosság 1961., 1991. és 2001. évi részarányát tartalmazza.

KÖZSÉG	lakosok 1930-ban			reszlovakizált	deportált	Mo.-ra tel.	meneült	Mo.-ról	reemigráltaként	belső telepítés keretében	magyarok aránya								
	összes	magyar	%								magyarok száma			betelepült szlovákok			1961	1991	2000
Ágónyír	853	721	84,5	248	26	143	8	132	–	27	78,2	79,5	72,9						
Alsógyőröd, Nagygyőröd	423	75	17,7	40	–	–	–	–	–	–	4,1	3,5	2,5						
Alsópél	1418	221	15,6	517	–	–	10	5	–	–	7,6	4,8	3,6						
Alsószece	557	459	82,4	145	53	262	21	225	–	38	19,7	11,3	7,5						
Alsószeréd	598	457	76,4	601	–	–	6	–	–	25	80,5	73,6	59,3						
Bajka	304	268	88,2	178	42	79	28	–	–	–	35,0	27,1	26,7						
Barsbese	844	424	50,2	348	–	–	10	–	–	–	41,0	40,3	40,2						
Barsendréd	770	510	66,2	601	42	4	10	–	6	161	39,6	33,5	35,7						
Barsvárad	543	395	72,7	178	50	58	7	128	23	27	53,5	64,2	56,4						
Bori	463	370	79,9	124	–	92	15	18	–	57	74,9	52,2	45,6						
Csata	2092	1768	84,5	367	379	262	177	347	–	51	74,1	74,2	68,6						
Deménd	1148	600	52,3	657	40	–	33	2	8	106	42,4	38,7	32,3						
Egeg	684	543	79,4	515	5	–	20	–	–	–	59,4	48,9	46,6						
Ény	346	115	33,2	110	–	–	2	–	1	69	2,4	5,4	8,1						
Érsekkéty	1272	1161	91,3	413	77	–	13	–	–	–	94,2	95,4	93,2						
Farnad	2240	1665	74,3	870	253	12	29	–	2	110	81,7	84,2	76,8						
Felsőpél	409	354	86,6	347	–	2	8	–	–	–	76,2	60,4	52,2						
Felsőszece	634	536	84,5	89	125	125	1	151	–	116	37,5	26,2	23,1						
Felsőszeréd	661	506	76,6	475	–	–	5	–	–	96	64,2	65,6	54,3						
Felsőtúr	638	479	75,1	365	69	–	4	–	–	–	70,9	72,7	68,0						
Garamdamásd	664	564	84,9	58	57	201	8	192	–	–	46,6	–	–						
Garamlók	1344	1036	77,1	551	150	253	15	229	–	68	33,7	24,5	17,1						
Garammikola	826	750	90,8	172	133	219	26	114	1	143	41,5	–	–						
Garamsalló	1066	964	90,4	206	50	122	55	125	–	–	83,4	88,6	72,6						
Garamszentgyörgy	1126	1011	89,8	74	225	255	23	243	–	47	52,5	46,0	41,8						

A táblázat folytatódik!

KÖZSÉG	lakosok 1930-ban			reszlovakizált	deportált	Mo.-ra tel.	menekült	Mo.-ról	reemigráltaként	belső telepítés keretében	magyarok aránya					
	összes	magyar	%								magyarok száma			betelepült szlovákok		
											1961	1991	2000			
Garamvezekény	669	635	94,9	16	43	280	13	2	–	–	40,6	–	–			
Gyerk	595	559	93,9	303	30	179	11	92	–	–	59,5	–	57,8			
Hévmagyarád	425	87	20,5	322	–	–	1	–	–	75	6,4	–	–			
Hölvény	368	361	98,1	43	96	138	2	90	–	–	54,5	–	–			
Hontfüzesgyarmat	1042	957	91,8	203	136	330	62	529	–	5	47,2	48,0	36,9			
Hontkiskér	406	220	54,2	382	–	3	6	–	–	–	28,3	–	–			
Hontvarsány	511	233	45,6	466	–	–	9	–	–	52	21,9	–	–			
Horhi	377	48	12,7	30	–	–	–	–	–	–	X	–	–			
Horvátí	394	335	85,0	414	–	83	4	19	2	118	53,4	–	–			
Ipolybél	597	495	82,9	208	78	–	27	8	–	39	91,3	94,7	91,6			
Ipolyfödemes	610	603	98,8	590	33	–	23	–	–	–	98,5	94,4	89,2			
Ipolypasztó	1131	884	78,2	299	119	44	61	193	–	97	69,9	77,5	73,6			
Ipolyság	5804	3185	54,9	3325	7	177	217	181	–	–	52,3	65,1	62,2			
Ipolyszakállós	1260	1038	85,9	481	207	–	60	–	–	72	87,0	88,1	86,3			
Ipolyvisk	1193	773	64,8	678	38	–	34	–	–	53	81,8	84,4	79,4			
Kétfegyvernek	890	554	62,2	269	77	137	6	122	–	–	35,5	38,0	32,1			
Kisgyékényes	394	40	10,2	36	–	–	–	–	1	–	–	–	–			
Kiskálna	436	334	76,6	137	34	73	4	92	–	9	–	–	–			
Kiskoszmály	620	467	75,3	418	11	135	–	118	–	9	17,3	–	11,9			
Kisóvár	275	240	87,3	43	–	136	–	–	–	–	24,3	21,2	13,5			
Kisölvéd	413	393	95,2	29	–	33	11	47	–	–	85,7	85,0	82,8			
Kispezsek	104	90	86,5	10	9	4	–	–	–	6	64,5	–	–			
Kissalló	639	435	68,1	184	–	–	–	4	–	–	66,5	–	–			
Kistúr	452	389	86,1	332	32	–	15	–	–	19	75,9	–	–			
Kistompa	257	173	67,3	221	–	9	10	–	–	14	44,3	39,2	34,4			
Középtúr, Nagyvár	399	375	94,0	92	5	133	20	131	–	–	59,6	65,5	60,7			
Lékér, Hronovce	668	537	80,4	68	49	15	19	36	–	53	43,1	51,6	48,0			
Léva	12 576	4974	39,6	8688	–	397	466	507	7	124	16,9	15,2	12,2			
Lontó	896	682	76,1	691	44	2	83	–	–	28	79,9	76,8	70,9			

KÖZSÉG	lakosok 1930-ban			reszlovakizált	deportált	Mo.-ra tel.	menekült	Mo.-ról	recemigráltaként	belső telepítés keretében	magyarok aránya								
	összes	magyar	%								magyarok száma			betelepült szlovákok			1961	1991	2000
Lüle	236	25	10,6	13	–	–	6	–	–	–	X	2,1	2,0						
Málás	760	388	51,1	836	–	1	29	–	–	147	42,0	55,5	51,4						
Marosfalva	327	284	86,9	57	32	77	–	80	–	28	36,4	–	–						
Mohi	685	653	95,3	175	–	108	–	151	–	–	55,2	–	–						
Nagykálna, Kálna	1097	752	68,6	420	144	116	30	133	–	10	31,9	20,9	16,2						
Nagyod	241	224	92,9	50	73	2	6	–	–	49	60,0	52,0	62,1						
Nagyölvéd	2020	1507	74,6	1505	35	14	36	–	–	–	75,4	87,1	82,6						
Nagypeszek	743	655	88,2	94	132	132	20	150	–	31	–	–	–						
Nagysalló	2853	2301	80,7	996	389	801	14	1018	83	198	40,9	44,3	35,4						
Nemesoroszi	908	607	66,9	124	23	300	7	382	–	42	51,1	38,5	32,6						
Oroszka	951	622	65,4	229	7	19	101	2	–	–	62,5	64,7	61,6						
Palást	1868	1366	73,1	1309	191	1	20	–	–	–	71,5	73,9	69,2						
Pereszlény	631	566	89,7	595	3	193	19	52	–	–	68,0	–	–						
Sáró	1696	1157	68,2	359	159	247	34	149	–	328	53,3	50,2	46,0						
Szalatnya	493	350	71,0	409	–	–	–	–	–	–	78,4	75,6	56,0						
Százd	718	539	75,1	244	30	–	18	–	–	54	64,0	67,9	61,5						
Szete	598	515	86,1	619	–	–	41	–	–	–	81,0	84,2	78,2						
Szodó	384	302	78,6	117	60	119	8	–	–	76	40,1	–	–						
Tergenye, Sike-nica	528	509	96,4	157	24	246	2	143	–	17	–	40,3	–						
Tesmag	772	724	93,8	708	6	165	24	37	–	–	73,6	–	–						
Töhöl	666	461	69,2	466	–	–	–	–	–	–	44,5	30,3	21,3						
Tőre	481	341	70,9	115	–	34	16	–	–	300	68,3	68,5	60,6						
Újbars	1255	702	55,9	471	53	223	9	228	5	878	15,5	16,3	12,5						
Vámosladány	1392	1181	84,8	417	–	200	12	336	–	–	52,6	53,4	45,7						
Zalaba	349	328	94,0	50	51	–	22	3	–	–	90,5	94,3	85,9						
Zseliz	3116	2208	70,9	830	437	341	111	246	–	121	55,1	53,5	51,2						
Zsemlér	373	174	46,6	97	96	–	15	–	–	77	74,4	80,6	71,8						

Megjegyzés: Az 1961-ben ki nem mutatott magyar részarányú települések adatai helyén „x”, az 1961-ben, 1991-ben vagy 2001-ben községi jogállással nem rendelkező települések adatai helyén „–” jel található.

Felhasznált irodalom

- A délszlovákiai járások községeinek nemzetiségi összetétele, [é. n.], Kézirat
- A Magyar Korona Országában 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve II. kötet, Budapest, 1882, Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal
- A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat, 42. kötet, Budapest, 1912, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal
- A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal munkássága (1871–1911). Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat, 36. kötet, Budapest, 1911, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal
- A szlovákiai magyarok deportálása, Budapest, 1947, Magyar Külügyi Társaság
- Az 1930. évi népszámlálás. I. rész. Demográfiai adatok községek és külterületi lakotthelyek szerint, Magyar Statisztikai Közlemények, Új Sorozat, 83. kötet, Budapest, 1932, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal
- Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint, Budapest, 1947, Központi Statisztikai Hivatal
- Bakács István: *Hont vármegye Mohács előtt*, Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó
- Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947*, Budapest, 1982, Kossuth
- Bobák, Ján: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944–1948)*, Martin, 1996, Matica slovenská (Spisy Historického odboru Matice slovenskej 13.)
- Borsody István: *Magyar–szlovák kiegyezés*, Budapest, [1945], Officina
- Churaň, Milan: *Postupim a Československo. Mýtus a skutočnosť*, Praha, 2001, Libri (Otzáňky našich dějin 1.)
- Czakó István: Gyorsírói feljegyzések a trianoni béke létrejöttéről: *Magyar Szemle* 1930. március, VIII. kötet 3. (31.) szám, 301–308. s.
- Dávid Zoltán: *A szomszédos államokban élő magyarok demográfiai helyzete*, 1974, Kézirat
- Daxner, Ivan: *Vnútorná kolonizácia na Slovensku*, Bratislava, 1924
- Demografický vývoj obyvateľstva Československej socialistickej republiky podľa výsledkov sčítania ľudu s prihľadnutím na jeho národnostné zloženie, Bratislava, 1983, Úrad vlády Slovenskej socialistickej republiky
- Demokratická strana a problémy dneška, Turčiansky Svätý Martin, 1945, Ústredný sekretariát Demokratickej strany
- Farkas György: A nemzetiségi megoszlás térszerkezete egyes lakosságú régiókban: *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2000 (II. évf.) 2. szám, 109–124. s.
- Farkas György: Nyelvhatárváltozások és etnikai tömbök a Lévai járásban, *Regio* 1998 (9. évf.) 2. szám, 113–130. s.
- Granatier, Anton: Reslovakizácia a jej zdôvodnenie, In: Kuna, Vladimír (zostavil): *Almanach oslobodeného juhu*, Nitra, 1947, Srnáneek
- Gulyás László: A csehszlovák–magyar lakosságcsere moszkvai előjátéka: *Kapu* 1993 (VI. évf.) 8–9. szám, 72–76. s.
- Gyönyör József: *Államalkotó nemzetiségek*, Bratislava, 1989, Madách
- Gyönyör József: Nemzetiség és anyanyelv. A csehszlovákiai magyarság népesedési tükré, In: Zalabai Zsigmond (vál.): *A Csallóköztől a Bodroghözégig*, Bratislava, 1977, Madách, 292–312. s.

- Gyönyör József: *Terhes örökség. A magyarság lélekszámának és sorsának alakulása Csehszlovákiában*, Pozsony/Bratislava, 1994, Madách–Posonium
- Gyurgyík László: A (cseh)szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének alakulása 1918–1998, In: Tóth László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998* I. kötet, Budapest, 1998, Ister, 81–131. s.
- Gyurgyík László: A 2001-es szlovákiai népszámlálás első eredményei, *Regio* 2001 (12. évf.) 3. szám, 247–260. s
- Gyurgyík László: *Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében*, Pozsony, 1994, Kalligram (Mercurius Könyvek)
- Halmosy Dénes (szerk.): *Nemzetközi szerződések 1918–1945*, Budapest, 1983, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Hanák Péter: Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon a XIX. században, *Történelmi Szemle* 1974 (XVII. évf.) 4. szám, 513–536. s.
- Jablonický, Jozef: *Slovensko na prelome*, Bratislava, 1965, Vydavateľstvo politickej literatúry
- Janics Kálmán: *A hontalanság éve*, München, 1980, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem
- Janics Kálmán: *A kassai kormányprogram és a magyarság „kollektív bűnössége”*, Pozsony, 1993, Pannónia (Szlovákiai Magyar Füzetek 2.)
- Janics Kálmán: A szlovákiai magyar társadalom ötven éve, *Valóság* 1971 (XIV. évf.) 6. szám, 20–31. s.
- Jócsik Lajos: *A magyarság a cseh és szlovák néprajzi térképeken*, Budapest, 1943 (A Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Kisebbségjogi Intézetének Kiadványai 6. s. z.)
- Kaplan, Karel: *Csehszlovákia igazi arca 1945–1948*, Pozsony, 1993, Kalligram
- Kertész István: *Magyar békeillúziók 1945–1947*, Budapest, 1995, Európa-História (Extra Hungariam)
- Kniezsa István: *Adalékok a magyar–szlovák nyelvhatár történetéhez*, Budapest, 1941, Athenaeum
- Kniezsa István: *Magyarország népei a XI. században*, Budapest, 1938, Athenaeum
- Kocsis Károly: *Etnikai változások a mai Szlovákia és a Vajdaság területén a XI. századtól napjainkig*, Budapest, 1989, ELTE BTK Politikaelméleti Továbbképző Intézete (Politikaelméleti Füzetek 4.)
- Kocsis Károly: Közigazgatási változások Szlovákiában, *Regio* 1995 (6. évf.) 4. szám, 29–59. s.
- Kocsis Károly: *Szlovákia mai területének etnikai térképe*, Budapest, 2000, Magyar Tudományos Akadémia
- Kocsis Károly: Telepítések és az etnikai térszerkezet a Kárpát-medence határvidékein (1944–1950), In: Illés Sándor – Tóth Pál Péter (szerk.): *Migráció* (Tanulmánygyűjtemény) I. kötet, Budapest, 1998, KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, 123–146. s.
- Korabinszky, Johann Matthias: *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*, Pressburg, 1786
- Kovács Alajos: A magyar–tót nyelvhatár változásai az utolsó két évszázadban, *Századok* 1938 (LXXII. évf.) Pótfüzet, 561–573. s.
- Krno, Dalibor M.: *A békéről tárgyaltunk Magyarországgal*, Budapest, 1992
- Kugler József: *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön*, Budapest, 2000, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely (Kisebbségek Kelet-Közép-Európában III.)

- Lanstyák István: *A magyar nyelv Szlovákiában*, Budapest–Pozsony, 2000, Osiris–Kalligram–MTA Kisebbségkutató Műhely (A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén III.)
- Letz, Robert: *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920–1948)*, Martin, 2000, Matica slovenská
- Lexicon locorum regni Hungariae populosorum anno 1773 officiose confectum, Budapest, 1920, Magyar Békeküldöttség
- Mazúr, Emil: Národnostné zloženie, In: *Slovensko*, Ľud I. časník, Bratislava, 1974, Obzor, 440–457. s.
- Mésáros, Július: Deformácie vo využívaní údajov sčítania ľudu v novodobých maďarsko–slovenských sporoch, In: *Historický zborník* 6., Martin, 1996, Matica slovenská
- Národnosť a náboženské vyznanie obyvateľstva SR (definitívne výsledky sčítania ľudu, domov a bytov 1991), Bratislava, 1993, Štatistický úrad Slovenskej republiky
- Národnostné zloženie obyvateľstva podľa predbežných výsledkov sčítania ľudu, domov a bytov k 1. 12. 1970, Bratislava, 1971, Úrad vlády Slovenskej socialistickej republiky
- Očovský, Štefan: Interpretácia štatistických údajov o národnostiach na Slovensku, In: Plichtová, Jana (editor): *Minority v politike...Kultúrne a jazykové práva*, Bratislava, 1992, 82–88. s.
- Petrichevich Horváth Emil: *Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négyévi működéséről*, Budapest, 1924
- Petrov, A.: *Príspevky k historické demografii Slovenska v XVIII–XIX. století*, Praha, 1928, ČAVU
- Polyánszky Zoltán: A felvidéki magyarság gazdasági helyzete, In: Csátár István és Ölvedi János (szerk.): *A visszatért Felvidék adattára*, 1939, Budapest, Mahr Ottó és tsa „Rákóczi” Könyvkiadóvállalata, 151–166. s.
- Popély Gyula: *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*, Budapest, 1991, Írók Szakszervezete Széphalom Könyvműhely – Regio (Hungaro – Bohemica – Slavica 4.)
- Raschhoffer, Hermann: *Die Tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1919/1920*, Berlin, 1937 (Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht. Heft 24.)
- Révay István: *A belvederi magyar–szlovák határ*, Budapest, 1941 (A Magyar Statisztikai Társaság Kiadványai 14. szám)
- Révay István: A demográfia tükrében, In: Borsody István (szerk.): *Magyarok csehszlovákiában 1918–1938*, Budapest, 1938, Az Ország Útja kiadása, 23–35. s.
- Sallai Gergely: Az első bécsi döntés diplomáciai és politikai előtörténete, *Századok* 2000 (134. évf.) 3. szám, 597–631. s.
- Sčítanie ľudu, domov a bytov k 1. novembru 1980 v okrese Levice, Levice, 1982, Okresné oddelenie SŠÚ Levice
- Sčítanie ľudu, domov a bytov k 1. decembru 1970 v okrese Levice, Levice, 1973, Okresné oddelenie SŠÚ v Levicích
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Základné údaje. Národnostné zloženie obyvateľstva, Bratislava, 2001, Štatistický úrad Slovenskej republiky
- Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. Díl I., Praha, 1924, Československá statistika. Svazek 9.
- Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I., Praha, 1934, Československá statistika. Svazek 98.

- Srb, Vladimír: Asimilace a překlánění národnosti obyvatelstva v Československu ve světle sčítání lidu 1950–1991, *Demografie* 1996 (ročník 28.) číslo 3, 157–164. s
- Srb, Vladimír: Zjišťování národnosti obyvatelstva v Československu v letech 1950–1980, *Demografie* 1981 (ročník 23.) číslo 4, 360–364. s
- Statistická příručka republiky Československé IV, Praha, 1932
- Štatistický lexikon obcí v republice Československej III. Krajina Slovenská, Praha, 1936, Orbis
- Štefan, Šutaj: *Reslovakizácia (Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne)*, Košice, 1991, Spoločenskovedný ústav SAV
- Svetoň, Ján: *Slováci v Maďarsku. Príspevky k otázke štatistickej maďarizácie*, 1942, Bratislava, Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov
- Szabó Károly és munkatársai (Berecz Kálmán és É. Szöke István): *A magyar–csehszlovák lakosságcsere története* I–III. köt., Budapest, 1981, Kézirat (OSZK, fondszám: 293/1–9)
- Szabó Károly – É. Szöke István: Adalékok a magyar–csehszlovák lakosságcsere történetéhez, *Valóság* 1982 (XXV. évf.) 10. szám, 90–94. s.
- Szarka László: Állami és nemzeti integrációs tényezők a dualizmus kori magyarországi szlovák társadalom fejlődésében, *Új Minden Gyűjtemény* 10. kötet, Bratislava/Pozsony, 1993, Madách, 9–27. s
- Szarka László: A (cseh)szlovákiai magyar közösség nyolc évtizede 1918–1998. Történeti vázlat, In: Tóth László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998* I. kötet, Budapest, 1998, Ister, 9–80. s.
- Szarka László: A csehszlovákiai magyarság kitelepítésének kérdése a párizsi békekonferencián, *Kisebbségkutatás* 1997 (6. évf.) 3. szám, 299–305. s.
- Szarka László: A kiszolgáltatottság. A csehszlovákiai magyarság jogfosztása 1944–1948 között, *Új Forrás* 1991 (XXIII. évf.) 11. szám, 24–30. s.
- Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései*, Kecskemét, 1993, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
- Vaculík, Jaroslav: *Reemigrace zahraničných Čechů a Slováků v letech 1945–1950*, Brno, 1993, Masarykova univerzita (Spisy pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně XLVIII.)
- Vadkerty Katalin: *A belső telepítések és a lakosságcsere*, Pozsony, 1999, Kalligram (Mercurius Könyvek)
- Vadkerty Katalin: A csehszlovák–magyar lakosságcsere hivatalos szlovák értékelése, *Regio* 1993a (4. évf.), 3. szám, 119–139. s.
- Vadkerty Katalin: *A deportálások. A szlovákiai magyarok csehországi kényszerközmunkája 1945–1948 között*, Pozsony, 1996, Kalligram (Mercurius Könyvek)
- Vadkerty Katalin: *A reszlovakizáció*, Pozsony, 1993b, Kalligram (Mercurius Könyvek)
- Vályi András: *Magyar országnak leírása* I–III. kötet, Buda, 1796–1799
- Varga Imre: A felvidéki magyarság a statisztika tükrében, In: Csatár István és Ölvedi János (szerk.): *A visszatért Felvidék adattára*, 1939, Budapest, Mahr Ottó és tsa „Rákóczi” Könyvkiadóvállalata, 74–96. s.
- Varga Kálmán: Telepésfalvak, kolóniák Komárom környékén (1919–1950), *Regio* 1992 (3. évf.) 2. szám, 59–75. s.
- Varsik, Branislav: *Národnostná hranica slovensko–maďarská v ostatných dvoch storočiach*, Bratislava, 1940, SUS (Spisy Slovenskej učenej spoločnosti, sväzok 1b)
- Vartíková, Marta (zost.): *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944–1948*, Bratislava, 1971, Pravda

- Vida István: Az amerikai diplomácia és a csehszlovákiai magyar kisebbség (1945–1947), *Jelenkor* 1985 (XXVII. évf.) 12. szám, 1114–1125. s.
- Voženílek, Jan: O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice, Praha, 1919, Česká Agrární Společnost (Knihovna České Agrární Společnosti I.)
- Voženílek, Jan: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy. Země Slovenská a Podkarpatoruská*, Praha, 1932, Novina
- Žudel, Juraj: Národnostná štruktúra obyvateľstva Slovenska roku 1910, *Geografický časopis* 1994 (46. ročník) 4., 409–421. s.
- Žudel, Juraj: Zmeny československo-maďarských hraníc v dôsledku viedenskej arbitráže *Slovenská archivistika* 1991 (26. ročník) 2. číslo, 34–43. s.
- Zvara, Juraj: *A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában*, Bratislava, 1965, Politikai Könyvkiadó